

Výskum v službách kultúry

**Pamätnica k 50. výročiu
vzniku Výskumného
ústavu kultúry**

**Ľubor Hallon
& Dominika Lešková**

2018

NÁRODNÉ
OSVETOVÉ
CENTRUM

Pod'akovanie

Dovoľujeme si vysloviť poďakovanie všetkým tým, ktorí sa spolu s autormi podieľali na vzniku tejto publikácie. Naša vďaka patrí pamätníkom, najmä bývalým pracovníkom Výskumného ústavu kultúry, ktorí boli ochotní podeliť sa s nami, ale aj s verejnosťou o svoje osobné príbehy týkajúce sa ústavu kultúry, za prejavenu dôveru, odovzdané poznatky, poskytnutie relevantných pripomienok a odporučení. Menovite ďakujeme V. Blahovi, prof. PhDr. S. Brečkovi, doc. PhDr. J. Darmovi, CSc., R. Kevickej, PhDr. P. Kováčikovi, CSc., doc. PhDr. G. Lubelcovej, CSc., Mgr. L. Snopkovi, PhDr. F. Šinkovi, CSc., G. Taffernerovej a PhDr. I. Vašečkovi, PhD. Ďalej ďakujeme pracovníkom Slovenského národného archívu, ktorí nám veľmi ochotne a flexibilne vychádzali v ústrety. V neposlednom rade by sme chceli poďakovať recenzentovi Mgr. R. Klobuckému, PhD., a jazykovej redaktorky PhDr. K. Vrablicovej za konštruktívne pripomienky a podnetné rady a tiež našim kolegyniam a kolegom z odboru výskumu a štatistiky kultúry za podporu, povzbudzovanie, trpezlivosť a najmä prínosné diskusie, kritické poznámky a návrhy, ktoré formovali predloženú publikáciu.

Obsah

O tom, prečo sme sa rozhodli obzrieť smerom do minulosti	9 — 11
Ako sme postupovali	13 — 17
Vznik, vedeckovýskumné zameranie a organizačné zmeny vo Výskumnom ústave kultúry a verejnej mienky	18 — 30
Od Výskumného ústavu kultúry a verejnej mienky k Výskumnému ústavu kultúry (1968 – 1976)	31 — 48
Charakteristika úloh štátneho plánu	43 — 46
Charakteristika rezortných úloh	47 — 48
Výskumný ústav kultúry (1976 – 1985)	49 — 65
Rezortné úlohy	58 — 59
Hlavné úlohy činnosti Výskumného ústavu kultúry v rokoch 7. päťročného plánu (1981 – 1985)	60 — 65
„Paralelné svety“ (1986 – 1992)	66 — 93
Rezortné úlohy v 8. päťročnom pláne	75
Posledná vnútorná reorganizácia Výskumného ústavu kultúry	75 — 77
Reprofilácia Výskumného ústavu kultúry po roku 1989	78 — 93

Záver	94 — 95
Použitá literatúra	96 — 99
Internetové zdroje	100
Prílohy	
Zoznam skratiek	101
Pasportizácia pamätníkov	102 — 106
Zoznam pracovníkov Výskumného ústavu kultúry	107 — 110
Zoznam delimitovaných pracovníkov	111 — 114
Delimitovaní pracovníci z Inštitútu pre výskum masových komunikačných prostriedkov	111
Delimitovaní pracovníci z kabinetu výskumu verejnej mienky	111
Publikačná činnosť kabinetu výskumu verejnej mienky	112 — 114
Obrazová príloha	117 — 121

O tom, prečo sme sa rozhodli obzrieť smerom do minulosti

„V roku 1968, keď som tam začínal, sme nerobili nič iné, len sme sedeli v kancelárii, popíjali, čítali noviny a robili sme si také čiarky, že koľkokrát ktoré noviny napísali slovo agresor. Sledovali sme ako hodnotia naše médiá sovietske vojská. A to sme odovzdávali vždy večer.“

Takto spomína na dramatický rok 1968 jeden z výskumníkov, ktorý ako končiaci študent žurnalistiky práve začínal svoju kariéru vo Výskumnom ústave kultúry a verejnej mienky. Ten vznikol len pár mesiacov pred napadnutím Československa vojskami Varšavskej zmluvy ako jeden z produktov uvoľnenejších 60. rokov, ktoré priniesli čiastočnú úľavu aj sociológii.

Vznik Výskumného ústavu kultúry a verejnej mienky je minimálne dátumovo úzko spätý s procesom Pražskej jari, keďže rozhodnutie o jeho založení padlo na konci marca 1968. Po augustových udalostiach sa však situácia v celom Československu radikálne zmenila. Proces rehabilitácie sociológie, ktorá bola predtým označovaná za „buržoáznu pavedu“, síce pokračoval, čoho dôkazom je aj vznik a ďalšie pôsobenie ústavu, dialo sa tak však už v podmienkach normalizácie, ktorá neumožňovala v dostatočnej miere rozvoj slobodného a kritického bádania.

Ako sa táto situácia dotkla inštitúcie, ktorá práve vznikla, o tom sa dočítate v tejto publikácii. K jej vydaniu nás inšpirovalo 50. výročie založenia ústavu ako prvého pracoviska, na ktorom sa začala na inštitucionálnej úrovni rozvíjať sociológia kultúry (MALÁ 1985: 47). Toto výročie sme sa rozhodli takto symbolicky pripomenúť napriek tomu, že už vyše 25 rokov ústav neexistuje. Jeho činnosť trvala až do roku 1992, keď bola prerušená na takmer jednu celú dekádu. Až v roku 2001 na jeho pôsobenie nadviazal odbor výskumu a štatistiky kultúry, ktorý aj v súčasnosti pôsobí ako súčasť Národného osvetového centra.

Okrem samotného výročia je druhým podstatným dôvodom vzniku publikácie absencia súhrnných prác na túto tému. Doposiaľ boli publikované dva čiastkové materiály k 10. výročiu (KAŠJAK, M. 1978) a k 20. výročiu (KAŠJAK, M. 1988) ústavu, ktoré však boli určené len na interné účely, a zopár štúdií a článkov.¹

K problematike histórie slovenskej sociológie existuje početná odborná literatúra², no pokrytie viacerých odvetví je stále nedostatočné. Typickým príkladom je sociológia kultúry. Naším cieľom je preto čitateľom priblížiť vývoj sociológie kultúry v 2. polovici 20. storočia na pozadí dejín sociológie na Slovensku, a to na

1 Napríklad Paška, P., 1978; Malá, E., 1985; Malá, E., 1987; Šrámek, L., 2010; Šinka, F., 2012; Klobucký, R., 1996; Darmo, J., 1991.

2 Napríklad Pašiak, J., 1969; Hirner, A., 1970; Szomolányiová, S., 1990; Pašiak, J. – Macháček, L., 1998; Turčan, L. – Laiferová, E., 1997; Turčan, L. – Laiferová, E., 2002; Alieiová, D., 1997; Klobucký, R., 2005; Mistríková, L. – Laiferová, E., 2014.

konkrétnom príklade Výskumného ústavu kultúry a verejnej mienky v Bratislave. Pokúsime sa priblížiť vznik a výskumnú činnosť ústavu a objasniť, aký vplyv mala politicko-spoločenská situácia spomínaného obdobia na jeho pôsobenie.

Dozvieme sa o tom, ako fungovalo toto pracovisko medzi rokmi 1968 až 1992, pričom sa zameriame na jeho vedeckovýskumnú činnosť. Myslíme si, že spracovanie svojich dejín je dôležité pre každé pracovisko, obzvlášť pre také, ktoré pôsobí v oblasti spoločenských vied. Tak ako to vystihla D. Alieiová (1989), identita vedeckých disciplín nevyplýva len z ich prítomnosti, ale taktiež z ich histórie, a práve história umožňuje objektívne analyzovať ich bádateľský vývoj a možné zmeny v ich identite (KLOBUCKÝ 2005: 178).

Zdôrazňujeme, že našim zámerom nie je podať komplexný pohľad na celú historickú situáciu. Chceme však prispieť aspoň malým dielom k lepšiemu porozumeniu dejín slovenskej sociológie a jej odvetvovej disciplíny.

Pri sledovaní a zhodnocovaní činnosti Výskumného ústavu kultúry a verejnej mienky sme pôvodne chceli štruktúru práce rozčleniť na základe riešených päťročných plánov, ktoré korešpondovali s plánovanými päťročnicami hospodárskeho rozvoja spoločnosti. Napokon sme sa však rozhodli prácu rozčleniť na nasledujúce tri kapitoly, ktoré sú vymedzené organizačnými zmenami uskutočnenými v rámci inštitúcie, a to z dôvodu, že práve organizačné zmeny mali vplyv na zameranie ústavu a výskumné aktivity:

- prvé obdobie existencie Výskumného ústavu kultúry a verejnej mienky (1. mája 1968 → vznik ústavu, rok 1976 → delimitácie dvoch oddelení, resp. 1. marec 1978 → zriaďovacia listina Výskumného ústavu kultúry);

- druhé obdobie (1. marca 1978 → transformácia inštitúcie na Výskumný ústav kultúry, 31. decembra 1984 → odchod pôvodného riaditeľa doc. P. Pašku, CSc.);

- tretie obdobie (1. januára 1985 → nástup nového riaditeľa PhDr. M. Čičillu, CSc., a jeho aktivity so zámerom vybudovať vedecké školiace pracovisko oficiálne schválené k 1. aprílu 1985, rok 1992 → definitívny zánik inštitúcie).

Skôr ako budeme prezentovať tri vymedzené periody vedeckovýskumnej činnosti Výskumného ústavu kultúry a verejnej mienky, pokúsili sme sa načrtnúť určitý historický exkurz, v ktorom charakterizujeme okolnosti, ktoré podmienili vznik VÚKVM, teda predovšetkým uvádzame niektoré fakty o činnosti Osvetového ústavu, v rámci ktorého táto inštitúcia vznikla delimitáciou niektorých kabinetov. Ďalej uvádzame aj niektoré ďalšie fakty spojené s postupnou transformáciou inštitúcie a s ďalšími delimitáciami kmeňových útvarov pôvodného Výskumného ústavu kultúry a verejnej mienky.

Ako sme postupovali

Prv ako sme sa pustili do zberu empirických dát a analýzy zozbieraných údajov, uvažovali sme o výbere vhodnej metodológie výskumu; pýtali sme sa, ako čo najefektívnejšie postupovať pri skúmaní a rekonštrukcii dejín Výskumného ústavu kultúry a verejnej mienky. Podnetnou sa pre nás stala štúdia R. Klobuckého (2005), približujúca metodologické otázky štúdia dejín slovenskej sociológie. V štúdiu autor porovnáva dva rozdielne metodologické prístupy, na ktoré v polovici 20. storočia niekoľkokrát s veľkým dôrazom upozornil americký sociológ R. K. Merton, s cieľom poučiť vedcov o metóde a technike svojej disciplíny (JONES 1987: 447). Prvý prístup – „história sociológie“ – sa snaží objasniť históriu sociológie a odhaliť kontexty vplývajúce na jej vývoj. Druhý prístup – „systematizácia sociologických teórií“ – sa sústreďuje na analýzu a systematizáciu nazhromaždených poznatkov sociológie. Diferenciácia prístupov sa zvýraznila a podčiarkla v 80. rokoch 20. storočia v diskusiách vedených v americkom časopise *Sociological Theory*, kde sa zoširoka viedli debaty o ich eventuálnych prínosoch (KLOBUCKÝ 2005: 182). Podnetom vedených diskusií bola taktiež štúdia T. Kuhna *Štruktúra vedeckých revolúcií* (1962), ktorá zapríčinila zmenu v uvažovaní o histórii vedy, čo viedlo k zmene prístupov historikov sociológie (KLOBUCKÝ 2005: 181).³

R. Klobucký (2005) v štúdiu dospel k záveru, tak ako v úvode predpokladal, že s ohľadom na isté národnostné osobitosti vývoja slovenskej sociológie ako vedeckej disciplíny je najprínosnejší diachrónny a opisný historizujúci prístup, ktorý umožňuje odhaliť a podrobiť analýze všetky mimovedné spoločenské faktory ovplyvňujúce jej vývoj. Nabáda, aby sme pri skúmaní upriamili pozornosť „na všetky relevantné súvislosti jej vývoja a na jej vzájomnú interakciu so spoločnosťou“ (KLOBUCKÝ 2005: 178). V krátkosti sa vyjadríme k tomu, čo autor označuje za špecifiká vývoja slovenskej sociológie. Za najvýraznejšiu špecifickosť vývoja slovenskej sociológie považuje mimovedný/mocenský vplyv v jednotlivých historických obdobiach, ktorý svojím mocenským ovplyvňovaním neustále zasahoval do formovania sociológie.

Nás zaujíma najmä obdobie od konca šesťdesiatych rokov 20. storočia, pre ktoré taktiež platilo výrazné pôsobenie vtedajšej oficiálnej, teda štátnej ideológie (odvodenej z paradigmy marxizmu-leninizmu) Komunistickej strany Československa na vnútorný vývoj sociológie, čo zároveň všeobecne platilo pre všetky spoločensko-vedné disciplíny. Podľa K. Krpalu (2012: 45 – 46) sa v sociológii prijíma stanovisko, že ideológia slúži najmä v prospech mocenských záujmov dominantných sociálnych skupín, pričom tieto záujmy sú prezentované tým, že poskytujú „zdôvodnenia usporiadania určitého inštitucionálneho (spoločenského) systému. To je vlast-

3 K danej problematike pozri štúdiu KLOBUCKÝ, R. (2005). *Metodologické problémy skúmania histórie slovenskej sociológie*. In: Sociológia, r. 37, č. 2, s. 177 – 197; MARŠÁLEK, J. (2012). *Historie sociologie a historie věd: Čekání na společný příběh?* In: Sociální studia, r. 9, č. 1, s. 45 – 74; JONES, R. A. (1983). *The New History of Sociology*. In: Annual Review of Sociology, r. 9, s. 447 – 469.

ne aj kľúčovým aspektom ideológie, ktorú možno práve na základe tohto oddeliť od iných myšlienkových systémov. Keďže inštitucionálne systémy (spoločenské usporiadania) majú vždy konkrétnu podobu, ideologické systémy slúžiace k ich stabilizácii sú tiež konkrétne (POZRI: HEYWOOD, 1994: 12, PRÍPADNE 278 – 279; HOOVER, 1999: 873⁴). Vyžadujú konkrétne druhy ideologickej konformity zo strany obyvateľov, ako aj súčastí politického aparátu (prípadne ideologického aparátu). Sú zároveň v rozpore s inými ideológiami, predstavujúcimi konceptuálne rámce pre iné inštitucionálne (spoločenské) systémy.“ Pod socialistickou ideológiou rozumieme vládny režim, ktorý je charakterizovaný vedúcou úlohou Komunistickej strany Československa propagujúcou jednotu robotníckej triedy, roľníctva a pracujúcej inteligencie. Politický život sa riadi úlohami vytýčenými uzneseniami jednotlivých zjazdov komunistickej strany v rámci plánovitého riadenia hospodárstva a celého spoločenského života v rozmedzí piatich rokov (jednej päťročnice).

Za ďalšie špecifiká R. Klobucký (2005) označil nedostatočné zastúpenie a nízku kvalitu sociologickej teórie; „malosť“ slovenskej sociológie, pod tým rozumie nízky počet aktívnych sociológov, a napokon vplyvy českej a poľskej sociológie. Z tohto dôvodu, podľa R. Klobuckého (2005), prístup zdôrazňujúci systematizáciu sociologických teórií je neadekvátny, lebo by narážal na spomenuté problémy. Z uvedeného vyplýva, že výber tohto prístupu by nebol schopný odkryť všetky kontexty vývoja sociológie; vhodné uplatnenie tohto metodologického prístupu vidí skôr vo vývoji sociológie v celosvetovom meradle.

Návrhom autora je aplikovať historizujúci prístup orientovaný metodologickými pravidlami R. A. Jonesa (1983). Jones bol jedným z tých, ktorý začiatkom 80. rokov prispel svojou štúdiou⁵ o „novej histórii sociológie“ k otvorenej Mertonovej debate o tom, ako správne písať históriu sociológie. Jeho metodologickými odporúčaniami sú: historizujúci prístup; dôraz na kontexty; rozšírenie výskumu o menej známe zdroje; cieľom má byť skôr porozumenie ako od/súdenie; úsilie chápať „primeranosť“ myšlienok (v minulosti) skôr ako ich označiť za „iracionálne“ (v súčasnosti); sledovanie myslenia v kontexte daného obdobia, nie jeho dosah do súčasnosti; pri samotných textoch treba prihliadať na zámery a kontexty autora (JONES 1983, KLOBUCKÝ 2005). Na základe uvedených zistení a výsledkov sme sa rozhodli aplikovať historizujúci prístup k predmetu nášho výskumu.

Keďže naším cieľom bolo zosumarizovať dejiny VÚKVM s dôrazom na vedeckovýskumnú činnosť, museli sme siahnuť po rozsiahlom archívnom materiáli, ktorý bol pre nás v tomto smere kľúčový. Naším primárnym zdrojom pri výskume bol archívny materiál nachádzajúci sa v Slovenskom národnom archíve. Najdôležitejšími zložkami archívneho materiálu pre nás boli dokumenty týkajúce sa vzniku a zániku ústavu; dokumenty približujúce činnosť a teoretické zameranie ústavu, pri-

4 Uvedenú literatúru autor odporúča k danej problematike: HEYWOOD, A. (1994): *Politické ideologie*. Praha: Victoria publishing; HOOVER, K. R. (1999). *Ideologizing institutions: Laski, Hayek, Keynes and the creation of contemporary politics*. In: *Journal of Political Ideologies*, č. 4(1), s. 87 – 115.

5 JONES, R. A. (1983). *The New History of Sociology*. In: *Annual Review of Sociology*, r. 9, s. 447 – 469.

čom podstatné boli najmä záverečné správy z výskumných štátnych i rezortných úloh, vyplývajúcich z jednotlivých päťročných plánov ústavu; a taktiež dokumenty dokladujúce a objasňujúce vnútorné organizačné zmeny počas jednotlivých vývojových etáp ústavu kultúry a jeho výskumných kabinetov. Nezanedbateľnú úlohu pri písaní práce zohrával najmä obsiahly materiál vzťahujúci sa na výsledky činnosti ústavu, predovšetkým v podobe publikačnej a edičnej činnosti ústavu a záverečných správ z organizovaných celonárodných seminárov, konferencií a pod. Užitočnou bola aj korešpondencia medzi jednotlivými inštitúciami, zachovaná medzi archívnym materiálom, a taktiež dobové články a štúdie v osvetových i odborných časopisoch – *Sociológia, Osveta: časopis pre otázky teórie kultúry a výchovy dospelých, Teória a výskum kultúry a Osvetová práca*. Pri koncipovaní práce sme si boli vedomí, že ak chceme zachovať objektivitu, musíme siahnuť po poznatkoch širšieho rozsahu.

Oral history ako kvalitatívna metóda predstavuje celý rad postupov uskutočnených väčšinou výskumníkom z oblasti humanitných a spoločenských vied⁶ so zámerom získať nové poznatky z ústnej interpretácie pamätníkov, aktérov alebo svedkov istého obdobia, udalosti alebo procesu, ktorý je predmetom záujmu výskumníka. Zároveň ich zážitky, postoje a názory môžu prehĺbiť výskumníkovu poznanie o nich samotných, prípadne môžu prehĺbiť skúmaný problém (VANĚK A KOL. 2007: 11). Stručne povedané, orálna história predstavuje akési plátno popísané dejinnými udalosťami vyrozprávanými vlastnými slovami pamätníkov. Najvýraznejšou charakteristickou črtou spomínanej metódy je jej demokratické poňatie dejín, a to zo závažného dôvodu – dáva hlas „bezdejinným“ vrstvám spoločnosti, zameriava sa na „malé dejiny“, na individuálne zážitky, postoje a názory, na dejiny „písané zdola“ a na rozmer každodennosti (VANĚK A KOL. 2007: 16). V Čechách a na Slovensku, podobne ako v krajinách bývalého východného bloku, sa začala daná metóda rozvíjať až po páde totalitného režimu (po roku 1989)⁷, pretože nevyhnutnou podmienkou existencie a uplatnenia metódy oral history, ako zdôrazňuje jej brazílsky obhajca José Carlos Sebe Bom Meihy, je demokracia (VANĚK A KOL. 2007: 47)⁸. Touto krátkou odbočkou sme chceli stručne predstaviť metódu⁹, ktorú sme taktiež aplikovali v našom výskume.

6 Metóda oral history sa nevyužíva len v akademickej praxi, ale aj v inštitúciách pôsobiacich vo verejnom sektore; na Slovensku napríklad Nadácia Milana Šimečku (pozri bližšie HLŇŠKOVÁ 2013: 80).

7 Tým nechceme tvrdiť, že zapisovanie spomienok u nás nemalo tradíciu, napríklad slovenská folkloristika sa začala teoreticky zaoberať „memorátni“ v polovici 20. storočia (HLŇŠKOVÁ 2013: 63), no nemôžeme hovoriť o oral history v pravom zmysle slova.

8 Pioniermi v tomto smere bádania boli a stále sú Spojené štáty americké, ktoré sa tiež považujú za kolísku metódy oral history (pozri bližšie Vaněk a kol. 2007: 28 – 34).

9 K danej problematike pozri bližšie publikáciu VANĚK, M. – MÜCKE, P. – PELIKÁNOVÁ, H. (2007). *Naslouchat hlasům paměti. Teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.; HLŇŠKOVÁ, H. (2013). *Orálna história na Slovensku. K dejinám a teoretickým výsledkom*. In: Výskumné a metodologické postupy súčasné slovenské etnologie. Brno: Masarykova univerzita.

Ako sme už naznačili, oral history umožňuje spoznávať dejiny cez osobné príbehy a zároveň vyplňať medzery v písaných dejinách individuálnymi interpretáciami minulosti prostredníctvom priamych účastníkov historických udalostí a procesov. Preto sme sa rozhodli prizvať k spolupráci bývalých pracovníkov VÚKVM, teda tých, ktorí boli a sú neodmysliteľnou súčasťou skúmanej inštitúcie, so zámerom uskutočniť s nimi interview ako jednu z hlavných foriem využitia tejto metódy. Charakteristickým znakom interview je častejšie vstupovanie výskumníka do rozhovoru (VANĚK A KOL. 2007: 76); pričom nami položené otázky boli konkrétne a spresňujúce. Cieľom bolo získať od pamätníkov čo najrozsiahlejšie množstvo relevantných informácií, ktoré by mohli obohatiť, doplniť, rozšíriť či poskytnúť nový pohľad na VÚKVM, na jeho činnosť a na spoločensko-politickú atmosféru v ústave; zároveň sme sledovali ich osobné zážitky, názory a postoje na nami skúmanú inštitúciu, na prebiehajúce procesy v rámci inštitúcie a na obdobie, v ktorom inštitúcia pôsobila. Netreba zabúdať, že rozprávania pamätníkov boli formované z minulých zážitkov, boli ovplyvnené časovým odstupom¹⁰, ale aj prostredím, v ktorom vznikli, a do veľkej miery závisia aj od osobných motívov opýtaného, preto považujeme rozprávania za subjektívne. Túto podstatnú črtu rozprávania sme nevníмали ako niečo záporné a nepriaznivé, ale naopak ako prínos nových poznatkov, ktoré nám rozšírili skúmanú oblasť nášho záujmu o individuálny rozmer. Získané dáta sa pre nás stali jednými z ďalších dostupných prameňov, pomocou ktorých sme sa chceli priblížiť ideálom objektivity.

Kritérium pri výbere pamätníkov bolo jediné, museli pracovať alebo mať vzťah k VÚKVM medzi rokmi 1968 až 1992; pri výbere sme nemali žiadne požiadavky vzhľadom na to, že sme sa chceli dozvedieť čo najviac relevantných informácií. Naším zámerom bolo dať slovo všetkým získaným bývalým pracovníkom bez ohľadu na ich pracovné zaradenie v rámci inštitúcie, rok nástupu do inštitúcie, pracovné zameranie, dĺžku pracovného pomeru, vzdelanie, rod, status atď. To je dôvod, prečo je naša vzorka respondentov taká heterogénna. Podarilo sa nám nadviazať kontakt s deviatimi bývalými pracovníkmi VÚKVM¹¹, čo rozhodne nie je reprezentatívna vzorka, na základe ktorej by bolo možné vyvodzovať zovšeobecňujúce závery. Pre nás to však predstavovalo dostatok dát na zachytenie a analýzu osobných zážitkov a názorov, na možnosť sledovať podobnosti a odlišnosti v ich rozprávaniach a názoroch i na porovnanie s ostatnými relevantnými dokumentmi vzťahujúcimi sa k bádanej problematike (VANĚK A KOL. 2007: 16), a tým prispieť ku komplexnosti dejín inštitúcie. Ešte raz zdôrazňujeme, že získané dáta sme sa snažili v čo najväčšej miere porovnávať a dopĺňať s inými druhmi prameňov – archívnymi materiálmi, relevantnou odbornou literatúrou a dobovými článkami, pretože podľa nášho názoru, len kombináciou viacerých prameňov a prístupov sa dá dospieť k čo

10 Zdôrazňujeme, že v procese zapamätávania a rozpomätávania zohráva veľmi dôležitú úlohu problematika pamäti (pozri bližšie Vaněk a kol. 2007: 62 — 74).

11 Bližšie informácie o bývalých pracovníkoch VÚKVM sú uvedené v prílohe *Pasportizácia pamätníkov*.

najobjektívnejšiemu obrazu pôsobenia inštitúcie v danom období. Pri práci s metódou oral history je jednou zo základných podmienok rešpektovanie pamätníkov v dvoch rovinách: 1. v rovine teoreticko-metodologickej; 2. v rovine eticko-právnej (VANĚK A KOL. 2007: 11). To sme sa snažili uplatniť aj v našej práci, preto pri realizácii výskumu sme dodržiavali etické princípy vychádzajúc z *Etického kódexu Národopisnej spoločnosti Slovenska*¹².

12 („Etický kódex Národopisnej spoločnosti Slovenska, 2017“). Získané 16. 10. 2017, z: <http://www.nss.sav.sk/wp-content/uploads/EtickýKodexNSS.pdf>.

Vznik, vedeckovýskumné zameranie a organizačné zmeny vo Výskumnom ústave kultúry a verejnej mienky

Počiatky vzniku Výskumného ústavu kultúry a verejnej mienky v Bratislave sú späté s výskumnými aktivitami Matice slovenskej, Osvetového ústavu, ale aj ďalšími vysokoškolskými a vedeckými inštitúciami zaoberajúcimi sa výskumnými aktivitami v oblasti kultúry a osvetu na Slovensku (PAŠKA 1978: 46). Ako vieme, sociologické bádanie sa pred februárom 1948 rozvíjalo najmä v dvoch centrách: 1. na Katedre aplikovanej sociológie a v Sociologickom seminári na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, sústredené okolo osobnosti A. Štefánka (prvý slovenský profesor sociológie pôsobiaci na FF UK); 2. v Sociologickom odbore Matice slovenskej v Martine, sústredené okolo osobnosti A. Hirnera (SZOMOLÁNYIOVÁ 1990: 368, ŠRÁMEK 2010: 29, MACHÁČEK 2004: 633, TURČAN – LAIFEROVÁ 2002: 146). A. Hirner je považovaný za predstaviteľa moderných sociologických trendov, bol zakladateľom Sociologického odboru v rámci Matice slovenskej, kde medzi rokmi 1946 – 1948 vychádzal prvý sociologický časopis *Sociologický zborník* (MACHÁČEK 2004: 633), a taktiež stál pri zrode prvého pracoviska pre výskum verejnej mienky na Slovensku (ŠRÁMEK 2010: 29).

Podnetom na formovanie pracoviska výskumu verejnej mienky v Československu boli úspechy výskumných aktivít Amerického ústavu pre výskum verejnej mienky G. Gallupa¹³, predovšetkým jeho výskumná metóda založená na použití princípu štatistickej reprezentatívnosti výberového súboru, metóda kvótového výberu a štandardizovaného rozhovoru realizovaného sieťou anketárov. Táto metóda bola po prvýkrát verifikovaná počas prezidentských volieb v USA v roku 1936, keď kandidovali F. D. Roosevelt a M. Landon. G. Gallup prostredníctvom svojej vzorky (iba v počte 2000 respondentov) a vďaka svojej metóde správne predpovedal ako víťaza F. D. Roosevelta. Reakciou na tento úspech bolo budovanie pracovísk pre výskum verejnej mienky v západných krajinách.

Po druhej svetovej vojne v roku 1946 vznikol v Prahe Československý ústav veřejného mínění, ktorý sa hneď po svojom vzniku preslávil veľmi presným odha-

13. História výskumu verejnej mienky na Slovensku sme spracovali vychádzajúc z publikácie ŠRÁMEK, L. (2000). *Výskum verejnej mienky – politika – média*. Bratislava: Mediálne informačné centrum a z internetových zdrojov („Nekrológ za PhDr. Petrom Gulom, n. d.“). Získané 9. 7. 2018, z: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/55aa8e4956e7e35499331a1757b89d736a7dob94_Nekrolog%20za%20PHDr.%20Petrom%20Gulom.pdf.

dom výsledkov parlamentných volieb v Československu v máji v roku 1946, a to 14 dní pred samotnými voľbami. V súvislosti s činnosťou tohto ústavu sa uvažovalo o vzniku jeho pobočky na Slovensku. Slovenskí vedci však presadzovali vytvorenie samostatného výskumného ústavu.

Pravdepodobne vtedajší povereník pre informácie prišiel s myšlienkou, že takáto samostatná inštitúcia by mala vzniknúť aj na Slovensku, ale podarilo sa to až v septembri 1947, keď bol napokon v Bratislave založený Ústav pre výskum verejnej mienky, ktorý mal pôsobiť v rámci Povereníctva informácií a jeho vedením bol poverený Dr. Pavel Šulán. V návrhu na založenie tejto inštitúcie sa hovorilo o „odbore pre výskum verejnej mienky“, ktorý mal mať dve oddelenia: správno-organizačné oddelenie – malo zabezpečiť servis pre výskum zahŕňajúci príslušné obslužné činnosti; a technicko-výskumné oddelenie – malo sa venovať činnostiam zabezpečujúcim samotný výskum, teda predovšetkým zberu dotazníkov z terénu a ich spracovaniu. Zo záznamov je známe, že ústav disponoval so 150 externými spolupracovníkmi (anketármi); spolu s náhradníkmi ich bolo až do 300.

Za samostatné pracovisko pre výskum verejnej mienky sa zasadzovali významné slovenské osobnosti ako Anton Štefánek, Juraj Čečetka, Imrich Karvaš, Anton Jurovský, Peter Gula, ale predovšetkým už spomínaný vtedajší tajomník Matice slovenskej doc. Alexander Hirner. Mnohí z nich sa neskôr stali členmi tzv. výskumného zboru, čo bola čestná funkcia (A. Hirner, D. Bednárík, M. Takáč, A. Jurovský, P. Zaťko, A. Štefánek). Zo záznamov zachovaných v Slovenskom národnom archíve možno dedukovať, že výskumy sa realizovali pravidelne každý mesiac a otázky smerovali k aktuálnym problémom vtedajšieho života v oblasti sociálnej, hospodárskej či kultúrnej. Pri výskume sa dôsledne využívala Gallupova výskumná metóda reprezentatívnosti, teda predovšetkým dodržiavanie tzv. kvótového výberu v demografických znakoch: pohlavie, vek, sociálno-ekonomické postavenie, národnosť a náboženská príslušnosť. K údajom dotazníka patrilo ešte meno anketára, jeho číslo a dátum realizácie rozhovoru. Hoci tento ústav pôsobil necelé dva roky, významne sa zapísal do histórie aplikovaného sociologického výskumu na Slovensku, ale aj do rozvíjania sociológie ako vedy.

Nástupom komunistickej strany k moci bola sociológia začiatkom päťdesiatych rokov potláčaná ako „buržoázna paveda“ a pracoviská, kde sa rozvíjala, boli zlikvidované, nevynímajúc Ústav pre výskum verejnej mienky; sociológiu suplovala marxistická filozofia – historický materializmus. Koncom päťdesiatych rokov v období politického odmäku sa sociológia ako marxistická spoločenskovedná disciplína začala pomalými krokmi presadzovať, lenže prvé sociologické pracovisko na Slovensku bolo ustanovené až koncom roka 1962 (SZOMOLÁNYIOVÁ 1990: 369 – 372). Kontinuita bádateľskej činnosti v päťdesiatych rokoch nebola úplne prerušená. Ako píše A. Hirner vo svojom denníku (TURČAN – KLOBUCKÝ 2004), bádateľské aktivity v oblasti osvety a kultúry pokračovali po roku 1948 v Matici slovenskej a neskôr aj v novovzniknutom Osvetovom ústredí, kde sa uplatnili pracovníci z likvidovaných sociologických pracovísk. Spomína mená ľudí ako P. Paška,

C. Tahy, P. Ondrejček, A. Jurovský, M. Katriak, ktorí udržiavali kontinuitu týchto aktivít (ŠRÁMEK 2010: 30). Aj S. Szomolányiová poukazuje na to (1990: 370), že v prvej polovici päťdesiatych rokov sa vo výskumnom oddelení Osvetového ústredia pod vedením P. Ondrejčka zorganizovalo zopár prieskumov zameraných na „úroveň názornej agitácie a propagácie, prípadne na činnosť miestnych rozhlasov v obciach“. Vzápätí dodáva, že v období „chruščovovského odmäku“ nastalo uvoľnenie spoločenskej atmosféry, čo viedlo k postupnej obnove spoločenskovedného výskumu. Deklarovala to na príklade „rozmachu osvetových prieskumov a výskumov“ v uvedenom ústave pod vedením M. Katriaka, žiaka A. Štefánka a jedného z členov jeho sociografického kruhu (SZOMOLÁNYIOVÁ 1990: 370). Zdôrazňujeme, že sociológia kultúry oproti iným odvetvovým častiam sociológie sa v tomto období do istej miery rozvíjala v podobe empirických výskumov a prieskumov.

V päťdesiatych rokoch na jednej strane na poli kultúry vládla kontrola a nekompromisná stranícka disciplína vedúca k zrušeniu sociologických pracovísk, no na druhej strane sa venovala väčšia pozornosť neprofesionálnej kultúre a záujmovej umeleckej činnosti ľudových vrstiev obyvateľstva, začala sa prejavovať aj pozitívna spontánna tvorivosť a prezentovanie dedičstva tradičnej kultúry. V roku 1945 na Povereníctve školstva, vied a umení v odbore pre vedu a umenie, keď sa riešila otázka povojnovej obnovy vedeckých ústavov, tak prvýkrát odznela myšlienka potrebnosti a nevyhnutnosti zriadiť ústav, ktorému by bol zverený výskum v oblasti osvetovej práce. K realizácii myšlienky došlo až o pár rokov neskôr (KATRIAK 1973: 60). Od roku 1952 na základe uznesenia Zboru povereníkov vznikali prvé siete osvetových zariadení (TAHY 1974: 16), v tomto období vznikli jednotlivé pracoviská osvety v Bratislave so zámerom koordinovať aktivity neprofesionálnej kultúry a pôsobiť ako metodické, teda vzdelávacie pracoviská, ktoré mali podporovať folklórne skupiny, ochotnícke súbory, výtvarné, remeselné a iné spolky či združenia. Už od vzniku myšlienky zriadiť takéto pracoviská sa rátalo s tým, že sa v nich budú realizovať aj príslušné prieskumy a poradenské služby v oblasti osvetovej práce.

V roku 1953 vznikli ústredné školiteľské a metodické ústavy – Osvetové ústredie a Dom ľudovej umeleckej tvorivosti, ktoré sa napokon v roku 1959 zlúčili do jednej inštitúcie s názvom Osvetový ústav v Bratislave (TAHY 1974: 16). O prvých výskumných aktivitách spomínanej inštitúcie sa dozvedáme z príspevkov jej kmeňových pracovníkov Martina Katriaka (1973) a Ctibora Tahyho (1963). V rámci tohto pracoviska sa zriadilo aj výskumné oddelenie zamerané na realizáciu operatívneho prieskumu a „spoločenského“ výskumu. Úlohou tohto oddelenia bolo najmä skúmať rozsah, formy a obsahové zameranie jednotlivých podujatí organizovaných v rámci Slovenska; skúmať vybavenie a pripravenosť osvetových zariadení na osvetovú činnosť; ale zároveň išlo aj o skúmanie kultúrnych potrieb a záujmov obyvateľstva (KATRIAK 1973: 61). M. Katriak v ňom spočiatku pôsobil ako odborný pracovník, neskôr aj ako vedúci oddelenia (1955 – 1960). Na začiatky si spomína takto:

„Ja sa veľmi dobre pamätám na to, keď sa ustanovil Osvetový ústav, bol to ústav Povereníctva kultúry a tam sa veľmi markantne prejavila potreba sledovať rozvoj kultúry a osvetovej práce v mestách i na dedinách. Hoci to bol ústav vzdelávací a nie výskumný, zriadilo sa tam napriek tomu oddelenie výskumu. Toto oddelenie skúmalo rozvoj osvetovej činnosti v mestách a na dedinách, to, na ktoré otázky sa má kultúrnoosvetová práca zameriavať, ako túto prácu v danej dobe vykonávať a pod. V práci S. Szomolányiovej sa o tom podrobnejšie píše¹⁴, skrátka robili sme vtedy početné kvantitatívne výskumy a prieskumy kultúrno-osvetovej práce. Nemohli sme hovoriť, že robíme sociologický výskum, lebo to v r.1953 a ďalších nebolo možné. Robili sme to pod hlavičkou kultúrno-osvetového výskumu, akoby to nemalo nič spoločné so sociológiou, hoci sme samozrejme vedeli, že používame sociologické metódy“ (KATRIAK 1995: 174, KLOBUCKÝ 1996: 51 – 52).

Spočiatku sa v rámci výskumného oddelenia realizovali prieskumy jednorazového charakteru na aktuálne požiadavky nadriadených orgánov, až neskôr sa začali prieskumy a výskumy plánovať s cieľom riešiť komplexne a dlhodobo konkrétne problémy v osvetovej činnosti. M. Katriak spomína (1973) aj na zloženie výskumného tímu, v ktorom bolo okolo 6 pracovníkov (dvaja psychológovia, jeden pedagóg, jeden sociológ a ďalší dvaja z osvetovej praxe). K práci v teréne sa prizývali pracovníci z ďalších oddelení ústavu alebo z odborov osvetu ONV a KNV. Takto bolo výskumné oddelenie schopné realizovať ročne dva až tri prieskumy, od svojho vzniku do roku 1963 zrealizovalo dokopy 83 výskumov. V záujme objasnenia výskumných aktivít uvádzame tematické okruhy realizovaných prieskumov: ● o rozvoji kultúrneho a spoločenského života, ● o funkcii a činnosti rozhlasov, ● o spôsobe života národnostných menšín, ● o práci školských a kultúrnych komisií, ● o stave osvetovej práce, ● o využívaní príručiek v osvetovej práci, ● o vzdelávacích záujmoch, ● o stave a účinnosti propagandy, ● o výstavbe a organizácii siete osvetových zariadení, ● o mimoškolskej výchove a vzdelávaní, ● o kultúre bývania, ● o stave a odbornej pripravenosti osvetových pracovníkov a dobrovoľníkov, ● o stave a rozvoji technickej tvorivosti dospelých a mládeže, ● o výchovnej a vzdelávacej práci medzi ženami (POZRI BLIŽŠIE KATRIAK 1973, TAHY 1963).

Prieskumy si však vyžadovali aj nejakú príručku o spôsobe skúmania kultúrno-výchovných procesov. Tejto úlohy sa zhostil vedúci oddelenia M. Katriak a ďalší sociológ P. Ondrejček, ktorí spolu napísali inštruktážnu príručku *Metodika osvetového výskumu* (1956). Táto príručka mala v čase svojho vzniku priekopnícku hodnotu a v šesťdesiatych rokoch, ako uvádza Katriak (1973: 62), sa stala odrazovým mostíkom pri realizácii sociologických výskumov. Ďalším významným príspevkom na poli metodických návodov bol zborník *Použitie výskumných metód a techník vo*

14 Odkaz na referát S. Szomolányiovej prednesený v roku 1988, publikovaný bol až v roku 1990 v časopise Sociológia r. 22, č. 3.

výskume osvetovej práce (1964), ktorý zostavil C. Tahy (ŠRÁMEK 2010: 31). Výskumné úlohy uskutočnené začiatkom šesťdesiatych rokov v rámci ústavu za spolupráce českého Osvetového ústavu v Prahe boli už súčasťou štátneho plánu základného výskumu. Výsledky výskumov a prieskumov využívalo najmä Povereníctvo kultúry a iné orgány vo svojej riadiacej práci. Na základe uvedeného M. Katriak (1963: 64) konštatuje: „Ukázalo sa, že rozhodnutia riadiacich orgánov uskutočnené na základe seriózneho poznania riadených procesov boli primeranejšie a oveľa efektívnejšie, než boli opatrenia, ktoré sa robili na základe subjektívneho odhadu, nepodloženého požadovanou sústavou empirických faktov“.

Pre ďalší vývoj organizačnej štruktúry ústavu mali bádateľské aktivity prínos predovšetkým vo vytvorení siete aktívnych spolupracovníkov z rôznych kultúrnych, vedeckých a vysokoškolských inštitúcií a v poskytovaní poradenskej i metodologickej pomoci iným osvetovým a národným inštitúciám, čím prezentovali odbornosť v danej problematike.

Ako píše E. Malá (1987: 687 – 688), uvedené výskumy a prieskumy sa stali podnetom na vznik Kabinetu teórie a výskumu kultúrno-osvetovej práce (1965) v Osvetovom ústave, do ktorého bola včlenená vedeckovýskumná činnosť ústavu; zároveň bol kabinet súčasťou vedeckovýskumnej základne vďaka návrhu vtedajšieho riaditeľa ústavu Ing. J. Čelku, DrSc. V tomto období bola kabinetu pridelená čiastková úloha štátneho plánu základného výskumu *Sústava výchovy a vzdelávania dospelých*, pričom výskum bol zameraný na sledovanie historického vývoja výchovy a vzdelávania dospelých, na vtedajší „systém výchovy a vzdelávania dospelých, jeho sociologické aspekty vo vzťahu k spoločenským záujmom, záujmom pracovníka a možnostiam kultúrneho využitia voľného času. Ďalej sa zaoberal masovými informačnými prostriedkami v systéme vzdelávania dospelých, výchovou dospelých v oblasti umenia, spoločenskou funkciou knižníc, systémom telesnej výchovy dospelých a naznačoval i možnosti riešenia vzniknutých problémov“. Čiastková úloha bola riešená medzi rokmi 1965 – 1970, jej úspešnosť mala za následok pridelenie nasledujúcej hlavnej úlohy ŠPZV pod vedením PhDr. P. Pašku, CSc.

Začiatkom šesťdesiatych rokov, keď sa po nedobrovoľnej prestávke reinštitucionalizovala sociológia, môžeme sledovať renovovanie a zakladanie sociologických pracovísk a taktiež zvýšený záujem o sociologickú produkciu podľa aktuálnych požiadaviek a potrieb „praxe“, čo vyplynulo zo vzrastajúcich sociálnych problémov v spoločnosti (SZOMOLÁNYIOVÁ 1990: 373 – 376). Dôsledkom tejto situácie bolo, že sa rozšírila vedeckovýskumná činnosť v Osvetovom ústave pribudnutím troch výskumných kabinetov – Kabinet pre výskum riadenia, organizácie a ekonomiky kultúry; Kabinet pre výskum verejnej mienky a Inštitút pre výskum masových komunikačných prostriedkov (POZN.: BÝVALÝ NOVINÁRSKY ŠTUDIJNÝ ÚSTAV). Úspešnosť rozvoja vedecko-výskumnej činnosti ústavu prinášala veľkú zaneprázdnenosť zamestnancov plnením výskumných úloh, čím dochádzalo k zanedbávaniu základných povinností ústavu (PASÍAR 1978: 11 – 12). Vzhľadom na širokú škálu štruktúry a činnosti ústavu si novovzniknutá situácia vyžadovala osamostatnenie jednotli-

vých kabinetov a vznik novej výskumnej inštitúcie. Preto bol následne založený Ústav pre výskum kultúry a verejnej mienky v Bratislave (MALÁ 1987: 688).

V zriaďovacej listine sa v rámci položky *Pôsobnosť ústavu* píše: „Ústav vznikol vyčlenením a dotvorením výskumných kabinetov z Osvetového ústavu, ktorý inak zostáva vcelku nezmenený (koncipuje sa ako celonárodná, odborná-metodická inštitúcia pre otázky záujmovej kultúrnej činnosti).“

Ústav bol zriadený Povereníctvom SNR pre kultúru a informácie na základe uznesenia Predsedníctva SNR č.43 z 25. marca 1968 so spätnou platnosťou od 1. januára 1968, ale v skutočnosti začal fungovať pod vedením Dr. Pavla Pašku od mája 1968 s nasledujúcou špecifikáciou: „Ústav je špecializovaným zriadením SNR pre komplexný výskum kultúry, verejnej mienky a pôsobenia masových komunikačných prostriedkov.“ Založením VÚKVM sa začala inštitucionálne rozvíjať sociológia kultúry vo forme rôznych úsekových sociológií – masových komunikačných prostriedkov, umenia, ekonomiky atď.

Z podnetu Zväzu slovenských novinárov bol založený v roku 1955 Novinársky študijný ústav v Bratislave spočiatku ako súčasť pražského ústavu a neskôr, od roku 1962, figurujúci ako samostatná výskumná inštitúcia na Slovensku zaoberajúca sa výskumom žurnalistiky a prostriedkov masovej komunikácie (DARMO 1991: 19 – 21). Avšak koncom hektických šesťdesiatych rokov došlo k organizačným zmenám v ústave. V období, keď sa NŠÚ delimitoval najprv do Osvetového ústavu a potom do VÚKVM, jeho riaditeľom bol doc. Jozef Darmo, CSc.¹⁵ Na spomínanú delimitáciu a jej dôvody si spomínal takto:

„V roku 1968 začal istý tlak z Prahy, kde sa uvažovalo o zrušení NŠÚ. V roku 1968 nás spojili s Osvetovým ústavom, lebo zväz novinárov zrušil svoj vzťah k NŠÚ. Ja som podnikal kroky, aby nás zastrelila Slovenská akadémia vied, ale akadémia odmietla zobrať tento výskum. Potom som navštívil P. Pašku a ten súhlasil. Tak sme začínali v Osvetovom ústave. Ja som odmietol, aby sme prešli do Osvetového ústavu s knižnicou. Báľ som sa zlúčenia, lebo my sme mali početnú špecializovanú novinársku knižnicu. Báľ som sa, že sa rozkradne, keď príde do ústavu. Sformovali sme sa ako inštitút mediálneho výskumu v OÚ [Inštitút pre výskum masových komunikačných prostriedkov], čiže ústav v ústave. To bolo také zvláštne. S tým, že som mal prísľub, že spracujem projekt, aby sme sa osamostatnili v roku 1970. To sa ale nepodarilo. [...] OÚ s výskumným portfóliom, tým bádáním, využívaním sociológie a sociologických výskumov, pôsobením v osvetovej práci vytvoril veľmi dobré základy, aby sa začala budovať aj vedecká práca. Medzitým sme boli spolu s P. Paškom v Prahe na jednej konferencii, kde sa zakladal československý ústav verejnej mienky, a bol tam aj vedúci oddelenia z ÚV KSČ. Ja som tam vystúpil s tým, že ako chcu skúmať verejnú mienku na Slovensku s takou op-

15 J. Darmo bol riaditeľom NŠÚ od 1. 1. 1961 do 15. 10. 1970 (Darmo 1991: 72).

tikou, akú mala Praha doteraz. Jednoducho som vystúpil proti tomu. Potom som ich presvedčil, že u nás treba založiť VÚKVM. Skrátka, toto bol dôvod, že ja som potom ponúkol NŠÚ VÚKVM, lebo toho ústavu sa nechcela ujať ani akadémia [smiech]. Takto to vzniklo. L. Podstupka sa stal vedúcim sekretariátu poverenika Š. Brenčiča [Š. Brenčič bol vtedajší povereník snr pre kultúru a informácie]. On sa v podstate prihovárал a vypracoval koncept vzniku Výskumného ústavu kultúry a verejnej mienky. Mnohí z OÚ potom prešli do VÚKVM. Tak sa začal budovať VÚKVM [J. D.].“

VÚKVM vznikol doslova v „lone“ Osvetového ústavu, a to odčlenením niektorých pracovísk, a teda aj pracovníkov z kmeňového ústavu. To reflektovala väčšina pamätníkov v rozprávaniach, keď starších pracovníkov ústavu označovali za osvetárov hlavne z dôvodu ich prechodu do novovzniknutej inštitúcie, ale taktiež aj z dôvodu ich pracovného zamerania v rámci ústavu kultúry. Ako príklad uvádzame spomienky pamätníkov:

„Časť ústavu tvorili bývalí osvetoví pracovníci, to boli ľudia o 15 až 20 rokov starší odo mňa. Mladí, čo prišli, boli väčšinou v ústave veľmi krátko. [...] Myslí, že Š. Šípkovský a V. Fábry prešli z Osvetového ústavu do VÚKVM, ale nie som si istý. Boli zrejme delimitovaní z Osvetového ústavu sem [do VÚKVM]. Podľa mňa viacerí prišli z OÚ, napríklad J. Ruman, ktorý robil slovník osvetu [Terminologický slovník kultúry a osvetu: Výkladový slovník] a publikoval ho v roku 1970, v čase keď som ja nastúpil do VÚKVM [V. B.].“

„[...] Okrem môjho kolegu som poznal niektorých pracovníkov, osvetových pracovníkov – vtedy sme im hovorili tak, boli zo staršej generácie [F. Š.].“

„VÚKVM vyrastal z podhubia osvetového poznania, veď aj prví pracovníci mali väčšinou väzby na OÚ. P. Paška písal aj o osvete a bol to človek, ktorý pracoval v oblasti osvetu [J. D.].“

V tejto súvislosti vznikla „delimitačná dohoda“ medzi týmito dvoma inštitúciami, ktoré naďalej spolu pôsobili i spolupracovali v budove Domu umenia na Námestí Slovenského národného povstania¹⁶, okrem Inštitútu pre výskum masových komunikačných prostriedkov, ktorý sídlil po celý čas na niekdajšom Októbrovom námestí (POZN.: DNES ŽUPNÉ NÁMESTIE). V záujme vierohodnosti tohto delimitačného aktu citujeme z tzv. *Delimitačnej dohody*¹⁷:

¹⁶ Dnes je budova známa skôr pod názvom Kunsthalle alebo Dom kultúry.

¹⁷ Pozri bližšie v *Obrazovej prílohe* obrázok č. 1.

„Uznesením Predsedníctva SNR č.43/1968 dňa 25. marca sa zriadil Ústav pre výskum kultúry a verejnej mienky Bratislave, pre ktorý vydal povereník SNR pre kultúru a informácie zriaďovaciu listinu pod č.2279/68 s tým, že ústav sa zriaďuje ako samostatná rozpočtová organizácia so spätnou platnosťou od 1. 1. 1968, a to odčlenením od Osvetového ústavu v Bratislave.

Po dohovore s Poverením SNR pre kultúru a informácie (s vedúcim ekonomického odboru Dr. Fischerom) vykonala sa delimitácia tak, že ku dňu 30. júna 1968 predkladali ústavy už samostatné účtovné výkazy. Od 1. júla 1968 vystupujú obidva ústavy pod vlastným menom na všetkých úsekoch odbornej a hospodárskej činnosti.“

Následne v októbri 1968 bol VÚKVM na základe rozhodnutia ministra techniky začlenený do „výskumnej a vývojovej základne ČSSR“ ako rozpočtová, centrálna riadená jednotka, organizačne spadajúca pod Poverenie SNR pre kultúru a informácie. Vedeckovýskumná základňa ČSSR sa formovala v päťdesiatych rokoch a predstavovala inštitucionálnu základňu vedy. Táto základňa koncentrovala celý základný spoločenskovedný a technický výskum, zastrešujúc vedecké, vysokoškolské, rezortné a kultúrne inštitúcie s cieľom systematickejšie a funkčnejšie nastaviť systém vedeckého výskumu, to však zároveň znamenalo podriadiť sa politicko-ideologickým predstavám o vede (LONDÁKOVÁ 2006). Ak sa mal dosiahnuť spoločný cieľ, tak rozpracovanie tematických stránok činnosti jednotlivých inštitúcií nebolo dostačujúce, bolo potrebné, aby inštitúcie kládli dôraz na aplikovateľnosť výsledkov z výskumov v praxi (ťažiskom práce mal byť aplikovaný výskum), záverečné správy z výskumov sa mali zameriavať na praktické otázky a možnosti ich realizácie (KUSÝ 1969: 18 – 19). V centrálne plánovanom hospodárstve museli mať jednotlivé inštitúcie vlastný výskumný program, „bolo nepredstaviteľné, aby sa utváral na jeden a ten istý sociálny problém pluralitný a diferencovaný pohľad“, VÚKVM bol osobitne zameraný na sociológiu kultúry a umenia (MACHÁČEK 2004: 637).

SUMARIZUJEME HLAVNÉ DÔVODY, KTORÉ SÚ UVÁDZANÉ AKO KLÚČOVÉ PRI ZRIADENÍ VÚKVM:

- rastúca potreba vedeckého riadenia kultúry v ČSSR (nutnosť kultúrnej politiky);
- celospoločenské požiadavky a nevyhnutnosť komplexného vedeckého výskumu v oblasti kultúry, jednoznačne podporované ústrednými stranickými a štátnickými orgánmi;
- pokroková báza a tradície výskumu v kultúrno-osvetovej oblasti (Matica slovenská, Osvetový ústav a iné ústredné inštitúcie v rezorte kultúry) a ich úspešný podiel na vtedajšom štátnom a rezortnom pláne výskumu;
- potreba cieľavedomého výskumu a poznávania verejnej mienky, jej rozdielov, postojov a motivácií obyvateľov;
- naliehavosť vedeckého výskumu masových komunikačných prostriedkov z hľadiska ich základných funkcií a špecifik;
- absencia výskumu ekonomiky kultúry z hľadiska demokratizačných tendencií, z hľadiska možností a potrieb spoločnosti;

- angažovaný výskumný program nového ústavu, jeho optimálna vnútorná štruktúra, vyhovujúca vedecká skladba hlavného kádra pracovníkov a materiálne podmienky na vedeckovýskumnú prácu.

Ústav mal svoju činnosť vyvíjať v spolupráci s Maticou slovenskou ako celonárodnou inštitúciou, ako aj s inými príbuznými inštitúciami, rezortmi atď.

V Návrhu na zaradenie Výskumného ústavu kultúry a verejnej mienky do výskumnej a vývojovej základne v ČSSR nájdeme niekoľko bodov, ktoré charakterizujú poslanie tejto inštitúcie. Ak si odmyslíme ideologické pozadie týchto charakteristík, získame tiež predstavu o zámere, kvôli ktorému táto inštitúcia vznikla. V nasledujúcom texte citujeme z deklarácie poslania tohto ústavu.

„Jeho poslaním je:

- skúmať kultúrne procesy a odraz kultúry v živote ľudí našej spoločnosti – špeciálne na Slovensku – spracúvať teóriu a dejiny kultúrno-osvetovej práce a teóriu jednotlivých druhov kultúrnych aktivít na podklade požiadaviek vedecko-technickej a kultúrnej revolúcie, vývojových tendencií našej socialistickej spoločnosti;
- skúmať a teoreticky rozpracúvať organizáciu, riadenie a ekonomiku kultúry na Slovensku, a to v oblasti základného a aplikovaného výskumu, analyzovať štruktúru a mechanizmus riadenia a organizácie kultúry, skúmať ekonomické procesy kultúry vo vzťahu k ekonomickej teórii a k hospodárskej politike nášho štátu, priňašať teoretické zovšeobecnenia a metodologické návody pre prax;
- skúmať verejnú mienku obyvateľstva na Slovensku v troch základných oblastiach – politickej, ekonomickej a kultúrnej – s osobitým zreteľom na oblasť kultúrneho života spoločnosti, teoreticky zovšeobecňovať metodické a metodologické otázky verejnej mienky ako jednej z podstatných zložiek sociológie;
- na základe vedeckého výskumu a analýz súčasnej praxe a dejín žurnalistiky, rozhlasu, televízie, spravodajského filmu skúmať základné funkcie masových komunikačných prostriedkov, ich vývojové tendencie a vzájomné funkčné vzťahy, ich psychologické, sociálno-psychologické a sociologické aspekty, zovšeobecňovať teoretické závery pre celú oblasť kultúry a kultúrnej politiky.“

Hoci jednotlivé vymedzenia poslania VÚKVM sú značne všeobecné, mali v podstate naznačiť obsahové náplne činnosti konkrétnych výskumných odborov, resp. kabinetov.

Táto inštitúcia mala mať predovšetkým profil rezortného ústavu s nasledujúcim zameraním: „Problematika kultúry a verejnej mienky sa bude skúmať zo stanoviska najširších komponentov a zložiek kultúry na podklade ďalších kultúrno-politických, sociologických, pedagogických, sociálno-psychologických a iných súvislostí.“ Toto zameranie činnosti sa malo realizovať v štyroch kabinetoch.

KABINET TEÓRIE A SOCIOLOGIE KULTÚRY

Kládol si za cieľ komplexne skúmať „odraz kultúry a umenia slovenského národa i národností žijúcich na Slovensku v živote ľudí, vývoj kultúrnych procesov i jednotlivých druhov záujmových kultúrnych aktivít (vzdelávacích, umeleckých, rekreatívnych)“, taktiež kultúrne aspekty voľného času a napokon spracovať teóriu, terminológiu a históriu kultúrno-osvetovej práce na Slovensku.

KABINET RIADENIA A EKONOMIKY KULTÚRY

Na začiatku svojho pôsobenia v rámci VÚKVM si kabinet vytýčil za cieľ skúmať a teoreticky rozpracovávať organizáciu, riadenie a ekonomiku kultúry, analyzovať štruktúru a mechanizmy jej „demokratického riadenia“, skúmať ekonomické procesy vo vzťahu k ekonomickej teórii a hospodárskej politike na Slovensku, prinášať teoretické zovšeobecnenia a metodologické odporúčania pre prax.

KABINET PRE VÝSKUM VEREJNEJ MIENKY

Kabinet pre výskum verejnej mienky si stanovil za cieľ, ako vyplýva z pomenovania útvaru, skúmať verejnú mienku obyvateľov Slovenska, zachytiť a charakterizovať jej rozdiely, postoje a motivácie v oblasti politickej, ekonomickej a kultúrnej a rozpracovať metodologické otázky verejnej mienky ako jednej z podstatných zložiek sociológie.

INŠTITÚT PRE VÝSKUM MASOVÝCH KOMUNIKAČNÝCH PROSTRIEDKOV

Na základe vedeckého výskumu vtedajšej praxe a dejín žurnalistiky, rozhlasu, televízie a spravodajského filmu vedenie stanovilo, že je potrebné, aby sa kabinet zaoberal základnými funkciami masových komunikačných prostriedkov, ich vývojovými tendenciami a vzájomnými funkčnými vzťahmi, ich psychologickými, sociálno-psychologickými a sociologickými aspektmi, a tým prispieval k teoretickým záverom a zovšeobecneniam. Inštitút bol zároveň vydavateľom štvrťročníka *Otázky žurnalistiky*¹⁸.

Formulácia vedeckovýskumného zamerania ústavu bola postavená pomerne veľkoryso, pričom vtedajšia ideológia z neho „násilne netrčala“. Napriek zaužívaným dobovým floskulám bola orientácia inštitúcie do značnej miery logicky zdôvodnená. Vzhľadom na to, že orientácie jednotlivých výskumných úsekov zodpovedali ich poslaniu a úlohám, citujeme o nich zo spomínaného plánu. „Vedeckovýskumné zameranie ústavu sa orientuje:

- na objasnenie vzájomných vzťahov medzi rozvojom socialistickej spoločnosti a rozvojom socialistickej kultúry s osobitným zreteľom na formovanie socialistickeho životného štýlu pracujúcich;

18 Celoslovenský časopis orientovaný na teóriu a prax fenoménov spätých s médiami (Darmo 1991: 52). Jeho predchodcom boli časopisy *Otázky novinárstva* (1959 – 1962) a *Otázky žurnalistiky pre teóriu a prax prostriedkov masovej komunikácie* (1962 – 1968) vydávané NŠÚ v Matici slovenskej. Aj po delimitácii inštitútu z VÚKVM (Darmo 1991: 21), po zrušení NŠÚ a po viacerých administratívno-organizačných zmenách sa kontinuita časopisu neprerušila, v roku 2017 časopis oslávil šesťdesiate výročie svojho vzniku.

- na skúmanie a rozvíjanie teoretických a metodologických otázok marxistickej sociológie umenia;
- na objasnenie teoretických a praktických otázok riadenia, organizácie a ekonomiky kultúry v socialistickej spoločnosti;
- na analýzu a teoretické objasnenie základných funkcií masových komunikačných prostriedkov v súčasnom a budúcom riešení úloh socialistickej výstavby v ČSSR, na objasňovanie cieľov, obsahu a procesu socialistickej propagandy, na analýzu efektívnosti jej pôsobenia a na získanie poznatkov, ako zosilniť jej vplyv;
- na ďalší politicky angažovaný výskum verejnej mienky v záujme hlbokého poznania názorov a postojov obyvateľstva na Slovensku v oblasti politickej, ekonomickej a kultúrnej.

Nerozlučnou súčasťou plánu bude výskum a spracovanie histórie a terminológie kultúry a osvetu, ale aj rozvíjanie vedecko-informačnej dokumentačnej činnosti a vytváranie optimálnych podmienok pre úspešnú vedeckovýskumnú a teoretickú činnosť ústavu.“

V tejto súvislosti je vhodné uviesť, vychádzajúc zo zriaďovacej listiny ústavu, vytýčené prioritné výskumné a teoretické úlohy v novovzniknutej inštitúcii:

- *Ekonomické zabezpečenie rozvoja kultúry vo federatívnom usporiadaní vzťahov Čechov a Slovákov* – teoretický materiál pre vyššie orgány;
- *Sústava vzdelávania dospelých v Československu* – ústav je celoštátnym riešiteľom tejto úlohy (úloha štátneho vedeckého plánu výskumu);
- *Stav a predpoklady kultúr v priemyselnom prostredí na Slovensku* – ide o komplexný výskum v lokalitách Žiar nad Hronom, Dubnica nad Váhom, Svit a Humenné;
- *Perspektívy rozvoja socialistickeho kultúrno-spoločenského života dedinského obyvateľstva*;
- *Terminologický slovník kultúry a osvetu*;
- komplexná úloha *Predpoklady zjednocovania zásad organizácie, riadenia a ekonomiky kultúry s princípmi novej sústavy riadenia národného hospodárstva*;
- tematické úlohy výskumu verejnej mienky (podľa časovosti a naliehavosti): *Vzťahy a postoje obyvateľstva k štátnym orgánom na rôznych stupňoch; Mienka občanov o svetonázorových a etických otázkach našej spoločnosti; Postoje obyvateľstva k súčasným kultúrno-spoločenským otázkam na dedine; Otázky medziľudských vzťahov z hľadiska verejnej mienky obyvateľov atď.*;
- *Celoslovenský reprezentatívny výskum pôsobenia masových komunikačných prostriedkov a ich špecifčnosti z hľadiska publika*;
- *Výskum štruktúry a typológie tlače na Slovensku*.

Citovaný okruh prioritných výskumných úloh jednoznačne naznačuje vtedajšie predstavy vedenia ústavu a zriaďovateľov, aká by mala byť v období vzniku a v blízkej budúcnosti hlavná náplň výskumnej činnosti tejto inštitúcie aj vzhľadom na spomínané výskumné kabinety. Na druhej strane je zároveň evidentné, že novovzniknutý Výskumný ústav kultúry a verejnej mienky nevznikol „na zelenej lúke“, ale vyčlenením výskumných kabinetov z jestvujúceho Osvetového ústavu. Tomu

zodpovedalo aj riešenie niektorých úloh, na ktorých začali výskumní pracovníci pracovať ešte v Osvetovom ústave a pokračovali po prechode do nového ústavu. Potvrdzujú to aj termíny ukončenia týchto úloh, ktoré museli byť rozpracované ešte pred rokom 1968. Môžeme konštatovať, že VÚKVM vo výskume nezačínal, ale nadviazal, pokračoval v prebiehajúcom 4. päťročnom pláne, rozvíjal a prehľboval už osvojené skúsenosti a výsledky z predchádzajúcej výskumnej činnosti v Osvetovom ústave.

Určite bude podnetné uviesť záver zriaďovacej listiny, ktorý sa týka prínosu a zmyslu činnosti vznikajúcej inštitúcie, kde môžeme sledovať, ako sa uvažovalo o uplatňovaní jednotlivých výsledkov z výskumov v teórii a praxi:

„Možnosti a cesty sú mnohostranné. Už samotný zdroj výskumných úloh a voľba tematiky musia vyplynúť z potrieb kultúrneho života a praxe na Slovensku. Výsledky a záverečné štúdie sa budú publikovať a diferencovane prerokúvať na rôznych stupňoch riadenia a organizácie kultúry. Ústav bude organizovať semináre a sympóziá s domácou i zahraničnou účasťou. Záverečné štúdie budú k dispozícii zástupcom tlače, rozhlasu a televízie; budú sa pre nich organizovať tlačové porady. Vedeckí a odborní pracovníci ústavu budú lektormi a oponentmi v tých kultúrnych disciplínach, ktoré heuristicky preskúmali a teoreticky spracovali. Snahou pracovníkov ústavu bude, aby výskum kultúry a verejnej mienky na Slovensku nebol, kabinetnou' záležitosťou úzkeho okruhu ľudí, ale vecou širokého kultúrneho a osvetového frontu a vo svojich dôsledkoch vecou celého nášho obyvateľstva.“

Vznik Výskumného ústavu kultúry a verejnej mienky mal význam aj v súvislosti so vznikom ďalších výskumných inštitúcií, ktoré sa z neho delimitovali v roku 1976. Vyčlenil sa z neho Inštitút pre výskum masových komunikačných prostriedkov, ktorý sa znovu transformoval na Novinársky študijný ústav. Táto inštitúcia pretrvala aj po nežnej revolúcii s určitými zmenami názvu (Národné centrum mediálnej komunikácie – 1997; Mediálne informačné centrum – 1999), avšak definitívnej likvidácii podľahla k 30. júnu 2001. V tom istom roku sa z VÚKVM delimitoval aj Kabinet pre výskum verejnej mienky, ktorý prešiel pod Slovenský štatistický úrad, kde sa transformoval na Ústav pre výskum verejnej mienky a pôsobil až do roku 2009, keď bol napokon taktiež zrušený. S odčlenením a osamostatnením týchto kabinetov sa počítalo od zriadenia VÚKVM (MALÁ 1987: 688).

Vzhľadom na delimitácie v roku 1976 sa pokúsime uviesť niekoľko konkrétnych faktov. Začiatkom roka 1976 bolo vedenie VÚKVM vyzvané (listom ministra kultúry M. Válka zo dňa 27. 2. 1976), aby pripravilo delimitačný protokol na odčlenenie Inštitútu pre výskum masových komunikačných prostriedkov, ktorý mal ďalej pracovať pod pôsobnosťou Slovenského ústredia pre tlač a informácie s obnoveným názvom Novinársky študijný ústav. Dňa 30. 4. 1976 bol rozviazaný pracovný pomer s pracovníkmi inštitútu. V delimitačnom protokole je dôsledne a podrobne rozpísaná delimitácia jednotlivých ekonomických položiek vrátane delimitácie plánovaných výskumných úloh. Pôvodne išlo o delimitáciu 16 pracovníkov¹⁹. Za riaditeľa

¹⁹ Pozri bližšie v prílohe Zoznam delimitovaných pracovníkov – Delimitovaní pracovníci z Inštitútu pre výskum masových komunikačných prostriedkov.

obnoveného NŠÚ bol navrhnutý Jozef Virčík. Bývalý riaditeľ NŠÚ Jozef Darmo ostal ako nedôveryhodná osoba pracovať v dokumentácii VÚKVM a podobne neprešiel do NŠÚ ani pracovník Miroslav Kusý, nepreverený po roku 1969:

„To bolo presne tak, že v roku 1976 sme boli na prvého mája v sprievode na Štefánikovej ulici, keď nám doniesli pracovné dekréty a dva nedoniesli – M. Kusému a J. Darmovi [S. B.].“

Podobne ako Inštitút pre výskum masových komunikačných prostriedkov mal byť delimitovaný aj kabinet pre výskum verejnej mienky. Na základe uznesenia Sekretariátu Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska z 26. apríla 1976 a delimitačného protokolu z 29. júna 1976 uzavretého medzi Ministerstvom kultúry SR a Slovenským štatistickým úradom o vyčlenení Kabinetu výskumu verejnej mienky z Výskumného ústavu kultúry a verejnej mienky sa tento kabinet začlenil k 1. júlu 1976 do Slovenského štatistického úradu ako pracovisko vedeckovýskumnej základne SSR (bez právnej subjektivity pod názvom Kabinet pre výskum verejnej mienky Slovenského štatistického úradu). Rozhodnutie o zriadení pracoviska podpísal predseda Slovenského štatistického úradu Ing. Jozef Kollár 27. augusta 1976 so spätnou platnosťou.

Už predtým, a to 10. mája 1976 vyzval námestník ministra kultúry Pavol Koyš riaditeľa VÚKVM doc. Pavla Pašku, aby do 31. mája predložil návrh delimitácie Kabinetu pre výskum verejnej mienky do pôsobnosti Slovenského štatistického úradu. Zároveň ho upozornil, aby vzhľadom na realizované zmeny v štruktúre Výskumného ústavu kultúry a verejnej mienky predložil do 30. augusta 1976 návrh na reprofiliáciu ústavu. K predmetnej delimitácii bol vypracovaný podrobný delimitačný protokol zameraný predovšetkým na vyčlenenie finančných položiek zabezpečujúcich chod inštitúcie v nových podmienkach. Personálny odbor VÚKVM odovzdal Slovenskému štatistickému úradu kádrové materiály 12 delimitovaných pracovníkov²⁰. Delimitácia plánu úloh a rozpočtu na roky 1977 – 1980 sa mala usporiadať osobitnou dohodou po schválení 6. päťročného plánu.

Problémom delimitácie sa stala budova (POZN.: BÝVALÝ RODINNÝ DOM) na Mierovej ulici, kde pracovali zamestnanci Kabinetu výskumu verejnej mienky, v tom čase nebolo pre nich v zariadení Slovenského štatistického úradu miesto. Uvedenú budovu, v ktorej boli uložené rozličné materiály VÚKVM, inštitúcia potrebovala, pretože v nej plánovala umiestniť knižnicu a dokumentačné oddelenie. Napokon vznikla dohoda, na základe ktorej VÚKVM dlhodobo prenajal kancelárske miestnosti v budove na Mierovej ulici až do času vyriešenia umiestnenia delimitovaných pracovníkov do náhradných priestorov. V ďalšom variante delimitačného protokolu sa už uvádza aj hraničný dátum prenajatia budovy na Mierovej ulici, a to do 31. decembra 1980.

²⁰ Pozri bližšie v prílohe Zoznam delimitovaných pracovníkov – Delimitovaní pracovníci z kabinetu pre výskum verejnej mienky.

Od Výskumného ústavu kultúry a verejnej mienky k Výskumnému ústavu kultúry (1968 – 1976)

V prvej fáze existencie, resp. činnosti VÚKVM (medzi rokmi 1968 – 1970) sa realizovali projekty, ktoré boli v štádiu riešenia ešte v rámci kabinetov Osvetového ústavu. O tom, čomu sa venovali výskumní pracovníci, sa dozvedáme z výskumných prác, ktoré sú uložené v škatuliach v Slovenskom národnom archíve, a od pamätníkov, teda od bývalých pracovníkov. V ďalšej časti textu sa sústredíme na úlohy zosumarizované v Pláne vedeckovýskumnej činnosti na roky 1971 – 1975, ktoré predstavujú náplň výskumu v tomto počiatočnom období a ktoré sa postupne etablovali v jednotlivých výskumných kabinetoch.

Prvé obdobie vedeckovýskumnej činnosti inštitúcie sme logicky vymedzili vznikom VÚKVM v roku 1968 a rokom 1976, v ktorom odišli z inštitúcie dva významné odbory, ktoré sa ďalej sformovali ako samostatné výskumné pracoviská. Nasledoval rok 1977, v ktorom sa ústav transformoval a oficiálne začal pôsobiť pod novým názvom Výskumný ústav kultúry až od 1. marca 1978 vydaním *zriaďovacej listiny*²¹.

Pôsobenie inštitúcie môžeme zaradiť, v historickom kontexte vývoja Československa, najmä do obdobia normalizácie (1968 – 1989)²², ktoré je charakteristické potláčaním demokratizačného procesu v celej spoločnosti, upevnením vtedajšej štátnej politiky komunistickej strany a jej zasahovaním do spoločenského a verejného života, čo malo nepopierateľný vplyv i na vedu, nevynímajúc sociológiu a jej odvetvové disciplíny, a to hlavne z dôvodu ich základných charakteristík – kritickosti a snahe po objektívnej reflexii spoločenských procesov (LAIFEROVÁ 2014: 12). Uvedené obdobie by sme mohli nazvať rozporuplným, na jednej strane sledujeme rozvíjanie odvetvových sociologických disciplín a rezortných pracovísk (ALIEVOVÁ 1997: 34), avšak na druhej strane len vo vyhranenej podobe, lebo štátna politika tkvela „v upevnení a absolutizácii jednej prípustnej explanačnej schémy v spoločenských vedách, a to v paradigme marxizmu-leninizmu, ktorá zo svojej podstaty znamenala oklieštenie teoretickej a kritickej funkcie vedy“ (LAIFEROVÁ 2014: 18).

21 Náместník ministra vyzval riaditeľa VÚKVM P. Pašku, aby do 30. augusta 1976 predložil návrh reprofiliácie ústavu, avšak s novým zjednodušeným názvom inštitúcie Výskumný ústav kultúry sa stretávame až v roku 1978. Z ďalšieho listu datovaného 2. augusta 1976 a podpísaného M. Válkom sa dozvedáme, že so spätnou platnosťou od 1. júna 1976 sa nový ústav nazýva Výskumný ústav kultúry. Pritom žiadosť o zmenu zápisu v podnikovom registri, teda zmena názvu na VÚK, bola podaná až 26. januára 1977. Nová zriaďovacia listina s dátumom 20. februára 1978 uvádza, že VÚK definitívne vzniká s účinnosťou od 1. marca 1978.

22 Vo svojej štúdii Macháček (2004: 639) vymedzuje obdobie normalizácie v sociológii medzi rokmi 1970 – 1985.

VÚKVM nebol výnimkou, nehovoriac o tom, že bol rezortným pracoviskom spadajúcim priamo pod Poverenie SNR pre kultúru a informácie. To bolo možné nájsť aj v rozprávaniach G. Lubelcovej:

„Ja by som to celé zhrnula tak, bol to rezortný výskumný ústav, ktorý rozvíjal empirický výskum, ale pôsobil v tom spoločenskom systéme, v akom pôsobil, čiže určite tam boli zásahy a ideologická kontrola, aby to bolo v určitom rámci [G. L.].“

Ako už bolo naznačené, priamo v čase svojho vzniku, teda v období tzv. Pražskej jari, mala novovzniknutá inštitúcia ambície riešiť úlohy širšieho kultúrno-spoločenského významu. Na pôde inštitúcie v Kabinete teórie a sociológie kultúry sa s veľkým nadšením riešili aktuálne otázky problematiky sociológie kultúry, o čom svedčia dve celonárodné konferencie organizované v spolupráci so Slovenskou sociologickou spoločnosťou: 1. v Trenčianskych Tepliciach v dňoch 23. – 25. októbra 1967 (PAŠKA – BAKOŠ 1968); 2. v Jasnej nad Chopkom v dňoch 24. – 27. novembra 1969 (HRUŠKOVIC – BAKOŠ 1970). Veľký vplyv na prácu kabinetu mala práve úzka spolupráca so sekciou sociológie kultúry Slovenskej sociologickej spoločnosti ustanovená koncom šesťdesiatych rokov pri SAV (MALÁ 1987: 690). V rámci kabinetu sa taktiež riešili úlohy, ktoré, ako už bolo spomenuté, „prešli“ do VÚKVM z výskumného plánu Osvetového ústavu. To sa markantne prejavilo v rozprávaniach V. Blaha:

„Osvetový ústav sa pred rokom 1968, pred delimitáciou, venoval vzdelávaniu dospelých. Tí, čo sa venovali na VÚKVM vzdelávaniu dospelých, to bolo jadro tých, čo prešli z Osvetového ústavu. Nie sociológovia, ale práve tí, ktorí sa venovali vzdelávaniu dospelých. V podstate ani neviem, kto z tých pracovníkov, ktorí robili v sociologických oddeleniach a empirické výskumy, mal sociologické vzdelanie [V. B.].“

Vedúcim novoprijatého V. Blaha, ktorý nastúpil do kabinetu teórie a sociológie kultúry v roku 1970 na oblasť divadelnú, bol V. Húska, vedúcim kabinetu bol M. Hruškovic (časom ho nahradil T. Ollík), ďalšími jeho spolupracovníkmi boli E. Bakošová, J. Veľká a F. Salay. Na začiatky svojej pracovnej kariéry si V. Blaho spomínal takto:

„Keď som nastúpil, bol som úplne generačná výnimka, ak neberiem do úvahy dievčatá, ktoré pracovali v dokumentácii – tam boli nejaké mladé dievčatá. Ale medzi odbornými pracovníkmi boli všetko ľudia, ktorí sa mi zdali super starí! Možno mali cez štyridsať, medzi štyridsať a päťdesiat, ale mne sa vte-

dy zdalo, že sú to dôchodcovia, lebo ja som mal dvadsaťsedem rokov. Potom postupne začali prichádzať aj absolventi sociológie, lebo toto boli väčšinou pôvodom osvetári, alebo sa venovali andragogike. Prišiel sem L. Végh a robil výskum v rámci štátneho plánu, kde sa zameriaval na kultúrnu úroveň alebo záujmy národnostných menšín. Spolupracoval s Ukrajinkou Šmajdovou a L. Nagyom, poslední dvaja však na ústave dlho nepobudli... Potom ešte prišla sociologička K. Gavorová, vydatá Engelová. Akurát F. Šinka a K. Gavorová zostali na ústave dlhšie [V. B.].“

Neskôr uviedol:

„Keď som sem prišiel, vzdelaním som bol slovenčinár – španielčinár, orientoval som sa na divadlo a hlavne na operu. Pani E. Bakošová mi povedala: ‚Tu máš Kloskowskú, prečítaj si, čo je sociológia‘ [smiech]. Chodieval som aj do univerzitnej knižnice študovať, aby som sa do toho dostal [...]. Trošku sme sa zoznámili so sociológiou, koniec koncov mali sme aj oponentov z katedry sociológie a zo Slovenskej akadémie vied. Najprv to bol pán M. Katriak, ktorý zrejme začínal ako osvetár, lebo mal vynikajúce vzťahy so všetkými staršími pracovníkmi. On oponoval prvé práce. Myslím, že bol dosť blahosklonný. Potom prišli ďalší, napríklad docent J. Karásek, ten bol oveľa prísnejší a spolupracoval najmä s pani E. Malou. Bol náročnejší, bol skôr akademickým sociológom. Nebol to kulturológ, tam bola zase tá medzera. Ešte aj iní tam boli, pani B. Majdová, ktorá mi bola oponentkou. Potom tam bola pani K. Podoláková, ktorá ma mala veľmi rada. Možno preto, že ona tiež študovala slovenčinu s estetikou alebo neviem s čím. Táto Katka nám potom dosť často oponovala veci, bola veľmi šikovná [V. B.].“

V rozprávaní V. Blaha sledujeme absenciu sociológov v začiatkoch budovania kabinetu teórie a sociológie kultúry, čo môžeme prisúdiť prerušenej kontinuite vývinu sociologickej vedy na začiatku päťdesiatych rokov a pätnásťročnej vynútenej pauze od výučby sociológie na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Ako uvádza Laiferová (2017: 492), spoločnosť a slovenská veda počas dlhoročnej pauzy v univerzitnom školení sociológov prišla o tri stovky absolventov. V rozprávaní sme taktiež mohli postrehnúť spoluprácu medzi pracovníkmi kabinetu a poprednými slovenskými sociológmi, ktorí pôsobili buď na obnovennej katedre sociológie, alebo na novozriadenom samostatnom Sociologickom ústave SAV, v podobe oponentúr, čím výrazne prispievali ku kvalite prác.

O dva roky neskôr po nástupe V. Blaha nastúpil do kabinetu teórie a sociológie kultúry čerstvý absolvent sociológie F. Šinka na podnet spolužiaka L. Végha, spolu s ním nastúpili do ústavu jeho ďalší dvaja spolužiaci – Ľ. Šrámek a H. Fridrichovská. Uvedení pracovníci patrili medzi prvých absolventov reinštitucionalizovanej

Katedry sociológie na FF UK. F. Šinka po nástupe vzápätí odišiel na ročnú vojenskú službu, avšak po návrate do ústavu si na svoje začiatky spomínal takto (opäť môžeme sledovať doplnenie pracovného kolektívu osvetových pracovníkov absolventmi sociológie):

„Pamätám si základnú zložku. Sedel som v jednej miestnosti s Dr. V. Fábrym, s Dr. J. Veľkou, s Dr. E. Malou, s Dr. E. Bakošovou, to všetko boli pracovníci starší odo mňa o jednu generáciu. Bol som taký mladý chlapec v tom kolektíve, ale veľmi dobre som sa tam cítil. Na ústave bola taká vzácna a dobrá symbióza medzi staršími a mladšími pracovníkmi. Tá skúsenosť bývalých osvetových pracovníkov, ktorí sa vypracovali na významných výskumných pracovníkov, s mladými výskumníkmi, resp. ešte nie výskumníkmi, ale absolventmi katedry sociológie. Vytvorili sme skutočne veľmi dobrú symbiózu. Boli sme pokračovateľmi toho, čo sa v Osvetovom ústave dovtedy vytvorilo. Za daných okolností a možností, ktoré vtedy boli v 70. rokoch, počítače žiadne, myslím také ako dnes, ani mobilné telefóny, všetko klasika... Bola taká doba a my sme v nej žili a pracovali. Za týchto okolností som nastúpil do VÚK [F. Š.].“

Voľná pracovná pozícia, ktorá bola doplnená F. Šinkom po odchode P. Prusáka, bola zameraná na problematiku morálky a svetonázoru. V počiatkoch svojej kariéry si ešte ako neskúsený výskumný pracovník chodieval po rady k bývalému pedagógovi z FF UK doc. PhDr. J. Karáskovi, CSc.:

„Nikdy nezabudnem a dodnes ďakujem svojmu učiteľovi docentovi J. Karáskovi, na ktorého som sa obrátil vtedy ešte ako mladý výskumník, ktorý nastúpil na pracovisko a dostal výskumnú úlohu. Navštívil som svojho učiteľa na katedre a poprosil som ho o radu. Veľmi dobre mi poradil. To by som odporúčal aj súčasným generáciám, keď nastupujú na nejaké nové pracovisko. Oni skočia do hlbkej vody, netušiac, čo sa bude diať. Sekundárna analýza, to znamená, že už sa vyprodukovalo dosť výskumov, že existuje dostatok výskumného materiálu, aby sme ho podrobili analýze – druhotnej, sekundárnej analýze. To znamená, pozrieť sa na tie výsledky s novým pohľadom do budúcnosti, s novými perspektívami a s pohľadom absolventa vysokej školy, ktorý nastúpil, a pokiaľ je možné, tak sledovať určité trendy, kam to všetko speje. Túto metódu mi odporúčal a dlho sme spolupracovali. Dozbieral som plno materiálu, pretože v knižnici bol dostatok materiálu. Využil som aj skúsenosti predchádzajúceho pracovníka, na ktorého miesto som nastúpil. Sekundárna analýza – to bol taký odrazový mostík pre mňa. Od toho som sa odrazil, pretože som získal prehľad o tom, čo sa dialo predtým, o výskumných úlohách, o výsledkoch výskumov. To odporúčam aj dnešnej mladej generácii. Zrazu som vedel, ako možno tento materiál využiť, čo z toho vznikne. Takýmto spôsobom som pracoval v päťročnici 1971 až 1975 [F. Š.].“

E. Malá vo svojej štúdii (1987: 689 – 690) upozornila, že sociológia kultúry vo svojich začiatkoch mala dva výrazné problémy a nedostatky. Prvým pomenovaným problémom bola „jej priekopníckosť“, pod čím rozumela absenciu vedeckej tradície v danej oblasti na našom území, absenciu skúseností a základnej odbornej literatúry. Druhým problémom bol nedostatok špecializovaných odborníkov, čo korešponduje s výpoveďami pamätníkov. V období, keď sa začala inštitucionálne rozvíjať sociológia kultúry, v danej oblasti, podľa slov autorky, pracovali absolventi rozmanitého spoločenskovedného vzdelania, pričom „spoločenskú prax v oblasti rozvoja kultúry a kultúrneho života zvyčajne poznávali až pri realizácii sociologických výskumov;“ z čoho vyplýva, že sociologické vzdelanie si dopĺňali postupom času rôznymi formami.

Špecifické postavenie mal kabinet ekonomiky a riadenia kultúry, ktorý už podľa svojho názvu mal jednoznačne vymedzenú oblasť záujmu so zameraním na riešenie ekonomických problémov zabezpečenia rozvoja kultúry so zreteľom na hľadanie možností vytvárania primeraných cien kultúrnych produktov s cieľom priblížiť tieto hodnoty občanom a umožniť ich sprístupnenie čo najširším vrstvám obyvateľstva.

Na pôde VÚKVM sa v tomto čase formovali aj ostatné výskumné oblasti, teda jednak Kabinet pre výskum verejnej mienky a Inštitút pre výskum masových komunikačných prostriedkov. Obidva tieto výskumné úseky mali svoje osobité výskumné zameranie. Žiaľ, závan demokratizačných kritérií výskumu potlačila tvrdá normalizácia a predovšetkým tieto dva výskumné úseky sa stali nástrojom zdôvodňovania potreby presadzovania ideologickej propagandy, pretože, hoci mali vedeckovýskumný potenciál skúmania, resp. merania atribútov všeobecnej verejnej mienky, na druhej strane mali aj moc na túto mienku pôsobiť v záujme komunistickej propagandy.

Kabinet pre výskum verejnej mienky nebol nútený skresľovať zistené údaje o názoroch obyvateľstva na kultúru, politiku či sociálne otázky, pretože výskumné správy, teda komentáre spracované na základe údajov z dotazníkov, boli výhradne určené len pre potreby najvyšších straníckych a štátnych orgánov (ČUKAN 1990: 605). Dôkazom pre nás boli záverečné správy z výskumov verejnej mienky uložené v SNA, pričom hneď na úvodnej strane sa nachádzal podčiarknutý oznam: „Len na služobné účely!“ a pokyn na rozdelenie jednotlivých kópií²³. Ani v internej publikácii vydané v roku 1978 k desiatemu výročiu VÚKVM nie je možné nájsť bližšie informácie o vtedajšej vedeckej a publikačnej činnosti Kabinetu pre výskum verejnej mienky na rozdiel od ostatných kabinetov. Prvýkrát bola zverejnená vedecká činnosť Ústavu pre výskum verejnej mienky pri Slovenskom štatistickom úrade za roky 1968 – 1989, teda zahrnujúc aj výskumy uskutočnené niekdajším Kabinetom pre výskum verejnej mienky v rámci VÚKVM, v odbornom časopise *Sociológia* v roku 1990 (ZÁHRADNÁ – KINKOROVÁ 1990).

23 Pozri bližšie v *Obrazovej prílohe* obrázok č. 2.

O tom, ako prebiehali kontroly bádateľských aktivít v rámci kabinetu pre výskum verejnej mienky, sa dozvedáme z rozprávania G. Taffernerovej o náplni a postupe práce. G. Taffernerová v uvedenom kabinete pracovala od roku 1968 do roku 1976 na pozícii „pisárky“ spolu s ďalšími dvoma pracovníčkami – H. Ježekovou a K. Kľučárikovou. V čase jej nástupu bol vedúcim kabinetu J. Čelko, ktorého neskôr nahradil V. Horňák. G. Taffernerová uviedla:

„Nič iné som nerobila, len som prepisovala dotazníky, ankety, formuláre dotazníkov, ktoré sa potom rozposielali respondentom. Keď to bolo hotové, zabalilo sa to a odviezli sme to všetko aj s adresami, komu sa to má posilať, na ministerstvo vnútra na Hlbokú ulicu. Tam sme museli všetko odviezť, oni to schválili a potom rozposielali. My sme napísali adresy, komu to posielame, ale oni museli tie adresy skontrolovať. Všetko sme spracovávali ručne, keď sa nám to vrátilo, tak sme zase spracovávali materiály. Skontrolovala sa a vyhodnotila sa celá anketa či dotazník. My sme ešte aj tie výsledky museli hore odniesť [na Hlbokú ulicu], spracovať z toho správu, ktorá sa viazala aj tlačila, a to zas išlo hore na ministerstvo. [...] Dotazníky som prepísala a potom niektorý z tých spolupracovníkov spracoval správu, ktorú som znova prepisovala. A to sa písalo kedysi na kovolisty alebo voskové blany, ktoré sme dostávali kvótovo z ministerstva. Napríklad na dotazník sme použili desať blán, poslali nám dvadsať, z toho dve sme poškodili, museli sme z tých desiatich zobrať, ale tie dve pokazené sme museli vrátiť aj s napísanými, aj s čistými. Keď sa písali veľké správy, tak sa písali na kovolisty. To bola kovová platňa, na ktorú sa písalo bez pásky, čiže vyrážalo to tam písmená. Keď sme sa pomýlili, tak bola taká kovová guma, s tou sa to vyškrabalo a zasa sa na to tĺklo. Potom sa to natrelo takou tekutinou, potom vodou a potom zase tekutinou a už to mohlo ísť do tlačiarne. Tam boli navrchu dierky, to sa zachytilo a rotačkou to išlo. [...] Posielalo sa to raz do mesiaca. Dotazníkové otázky som nepísala ja. Tie sme dostali a potom prepísali, ten prepis bol za jeden deň spravený. Tam bola len otázka, odpovede áno, nie alebo dajte tam krížik, nesúhlasím. Ale kto vtedy nesúhlasil? [G. T.].“

V období zriaďovania Inštitútu pre výskum masových komunikačných prostriedkov v rámci VÚKVM nastúpil S. Brečka, ešte ako študent novinárstva na FF UK, na pozíciu vedeckovýskumného pracovníka do Oddelenia pre výskum publika, kde sa začal špecializovať na problematiku účinkov médií:

„Ja som nastúpil do oddelenia pre výskum publika s tým, že som mal na starosti skúmanie účinkov médií, to bola moja doména – zisťovať, ako médiá pôsobia na názory, postoje a správanie ľudí. Účinky médií – to bola moja špecializácia. Týkalo sa to predovšetkým mechanizmov presvedčania, propagandy. Ako presvedčajú médiá ľudí a aký majú vplyv, tým som sa najviac

zaoberal. Okolo toho som aj písal články a štúdie do nášho časopisu Otázky žurnalistiky, ktorý vychádzal, odkedy som tam prišiel. Hneď v prvom čísle z roku 1968 som mal príspevok, ale napokon to číslo ani nevyšlo. Boli to pohnuté roky. Ale potom už v rokoch 1969, 1970, 1971, 1972, 1973, 1974 až 1976 som toho publikoval hodne [S. B.]“

Do kompetencie pracoviska v tom „pohnutom roku“ spadala aj povinnosť monitorovať situáciu v médiách po vpáde vojsk Varšavskej zmluvy do Československa:

„Treba pripomenúť, že v rámci politického uvoľnenia, ktoré priniesla Pražská jar, bola v Československu zrušená cenzúra. Avšak po zásahu vojsk Varšavskej zmluvy boli zákonom o niektorých opatreniach v oblasti tlače a ostatných hromadných informačných prostriedkoch zriadené úrady pre tlač a informácie (federálne a národné), ktorých úlohou bolo najmä jednotne usmerňovať a kontrolovať činnosť tlače, rozhlasu a televízie. Na Slovensku bol zriadený Slovenský úrad pre tlač a informácie, na ktorý prešla dovtedajšia pôsobnosť povereníka Slovenskej národnej rady pre kultúru a informácie. Oficiálne sa činnosť úradu prezentovala, akoby analytická a vedecká, pričom Novinársky študijný ústav mal zabezpečovať tú vedeckú časť. Pamätám si, že po zriadení SÚTI vyšla v Smene správa s titulkom „Cenzúra vedecky“, pretože v skutočnosti úrad na základe kontroly obsahu médií vykonával následne cenzúru.

Krátko po okupácii sa SÚTI dal hneď do práce a zapojil do nej aj pracovníkov NŠÚ. V tom čase sa takmer nikde nepracovalo a aj my sme v ústave len posedávali, popíjali a debatovali o politike. Do toho prišla objednávka od SÚTI. Našou úlohou bolo ‚vedecky‘ analyzovať obsah slovenskej tlače. Každý pracovník dostal na starosť nejaký denník alebo denníky a zisťoval, koľkokrát sa v ňom objavili také slová ako okupácia, okupanti, agresori a pod. Zároveň sme zisťovali, ako sa v dôsledku rýchlej ‚normalizácie‘ postupne mení slovník tlače a ako sa ‚okupácia‘ nahrádza ‚bratskou pomocou‘ vojsk Varšavskej zmluvy. Nerobili sme žiadne analýzy, iba púhu štatistiku. Analýzy vyrábali zodpovednejší pracovníci priamo na SÚTI. Žiaľ, aj takéto začiatky som si musel preskákať na svojom prvom pracovisku [S. B.]“

Zároveň sa v tomto období inštitút spolupodieľal na riešení štátneho plánu X-17-3/6 Sústava výchovy a vzdelávania dospelých v ČSSR vymedzenou čiastkovou úlohou Podiel masových komunikačných prostriedkov na vzdelávaní dospelých, ktorá sa realizovala v rokoch 1966 – 1970. Úspešne ukončený štátny plán a jeho čiastkové úlohy boli zhmotnené v podobe publikovaného zborníka Sústava výchovy a vzdelávania dospelých (1972). Inštitút taktiež v rámci čiastkovej úlohy vydal zborník Vzdelávanie dospelých prostredníctvom masových komunikačných prostriedkov (1969) (JACKOVÁ 1978: 58), kde S. Brečka prispel článkom Vzdelávanie dospelých masovými médiami v zahraničí:

„Pamätám si, že do spoločného zborníka, do ktorého prispeli významní vedci z danej oblasti (prof. Čechetka, prof. Pardel, prof. Horecký, prof. Mistrík), som prispel štúdiou Vzdelávanie dospelých masovými médiami v zahraničí, aj to len vďaka tomu, že som ovládal cudzie jazyky. Čo by som priniesol nového, keby som čítal len po slovensky? Prečítal som si nemecké skúsenosti, rakúske a východonemecké, prípadne nejaké americké. Ale keby som nebol vedel reči, tak nepublikujem. [...] My sme vždy pracovali interdisciplinárne, bez ohľadu na to, či tie ústavy s nami spolupracovali. Vyberali sme si spolupracovníkov a to sa napríklad prejavilo aj v uvedenom zborníku. Z toho autorského zastúpenia vidieť, že to sú ľudia z rôznych vedných disciplín, pretože to je charakteristickým znakom médií, že sú interdisciplinárne. Jednoducho k nim treba tak pristupovať [S. B.]“

Na pracovné začiatky vo VÚKVM si S. Brečka nerád spomína, lebo bol v úvode svojej pracovnej kariéry vyškrtnutý z KSS, čo mu znemožnilo počas nasledujúcich rokov kariérne rásť:

„Do ústavu som nastupoval v období tzv. normalizácie. Keď som začínal, mal som smolu, napísal som jednu štúdiu, ktorú súdruhovia nepochopili. Písal som o tom, že médiá spočiatku dosahovali veľkú moc a neskôr sa prišlo na to, že nie sú také silné, ako sa predpokladalo. No a to si niekto vysvetlil tak, že to silné pôsobenie bolo predtým a to slabé pôsobenie je po invázii sovietskych vojsk. Túto moju štúdiu prečítal na seminári Jožo Darma namiesto mňa, lebo ja som sa na tom seminári nemohol zúčastniť. On už mal tiež na rováš, tak to zobrali od gruntu. To znamená, že previerková komisia ústavu kultúry ma vyškrtla z KSS. Ja som si to potom odskákal 20 rokov. Pracoval som ako poškodený. Mal som síce výhodu, že bol som v tej lepšej kategórii, nie vylúčený, ale vyškrtnutý, takže som mohol publikovať, ale opatrne. Bol som síce považovaný za odborníka v oblasti sociologického a psychologického výskumu, potvrdzuje to publikačná činnosť, ktorú mi, chvalabohu, nezakázali, ale v štruktúre ústavu som sa nemohol prejaviť. Nemohol som robiť žiadnu kariéru. Publikoval som pod svojím menom a to mi potom, samozrejme, pomohlo, keď som v závere kariéry išiel do školstva. Mal som toho odpublikovaného veľa, viacej ako mnohí iní, a tak sa stalo, že som si ešte na okrasu urobil profesúru [S. B.]“

Ako vieme, prijatie dokumentu *Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSČ*, ktorý schválil Ústredný výbor KSČ v roku 1970, malo viesť k upokojeniu situácie v spoločnosti po vpáde vojsk Varšavskej zmluvy na územie Československa. Tento politický akt zo strany nového straníckeho vedenia mal výrazný vplyv na nasledujúci rozvoj vedy a spoločnosti na našom území. Riešením, ako bojovať proti „antisocialistickým a antisovietskym silám“, bolo zriadenie

„previerkových komisií“, ktoré na začiatku sedemdesiatych rokov začali odstraňovať pre vtedajšiu štátnu politiku nespoľahlivé osoby, čo, samozrejme, neminulo vedeckovýskumných pracovníkov zo spoločenskovedných disciplín (LAIFEROVÁ 2014: 13 – 15)²⁴. Každý, kto prejavil iný názor, aký reprezentovala KSČ, bol sankciovaný, pričom sankcie boli rôznorodo stupňované, čo môžeme sledovať v rozprávaní S. Brečku. V kapitole *Vznik, vedeckovýskumné zameranie a organizačné zmeny vo VÚKVM* sme uviedli, že J. Darmo a M. Kusý boli pracovníkmi Inštitútu pre výskum masových komunikačných prostriedkov, ktorí boli sankciovaní.

J. Darmo viackrát spomenul a zdôraznil, že na základe svojho politického presvedčenia bol vylúčený z KSS, následne bol pozbavený funkcie riaditeľa a bola mu odopretá možnosť pokračovať vo svojej kariére ako výskumný pracovník v rámci NŠÚ po delimitácii inštitútu:

„Ja som sa angažoval za socializmus s ľudskou tvárou. A keďže som sa publicisticky angažoval, tak, samozrejme, po tejto stránke som nevyhovoval. Vo VÚKVM pôsobil Horňák, ktorý bol z kádrového oddelenia a bol straník. Hneď sme na seba narazili. Ja som bol, myslím, jeden čas aj predsedom strany asi pol roka, potom som sa toho vzdal. Jednoducho sme na seba narazili a boli to búrlivé diskusie [...] Keď som písal, tak to išlo na koreň veci. To nebolo, že by som opakoval – ÚV KSS povedal toto a toto. Ja som písal o ideológii, politike a žurnalistike, aký je rozdiel medzi ideológiou a straníckou politikou a medzi novinárstvom. Zistili sa rozpory medzi tým, čo sa oni uzniesli, a aká je realita, a už bol oheň na streche. [...] Bol problém, potom ma zavolali bezpečiaci na februárku [sídlo Štátnej bezpečnosti]. Zišli sa tam všetci a začali mi vykladať veci okolo toho, že sme robili výskum v rámci ministerstva kultúry na východnom Slovensku. Rozrečnil som sa tam. Odtiaľ prišlo na mňa udanie, že čo som tam hovoril. Skrátka, zavolali ma a začali ma presviedčať, či by som bol ochotný s nimi spolupracovať. [...] Oni za mnou chodili stále a pýtali sa ma. Ja som odpovedal: Pozrite sa sem, ja vám poviem len to, čo si ja myslím. Ja tu na nikoho nebudem rozprávať veci. [...] To navštevovanie trvalo stále. Nemohli so mnou nič urobiť. Potom ma prepísali, že som spolupracoval s ŠTB²⁵ [J. D.]“

Po delimitácii Inštitútu pre výskum masových komunikačných prostriedkov J. Darmo zostal naďalej pracovať v ústave kultúry, avšak ako zamestnanec internej knižnice ústavu kultúry bez publikačných možností. Podľa slov pamätníka veľkú zásluhu na jeho pracovnom zaradení mal vtedajší minister kultúry M. Válek:

24 Pozri bližšie LAIFEROVÁ, E. (2014). *Slovenská sociológia v kletke normalizácie*. In: Sociológia v ére normalizácie – program, funkcie, perspektívy. Bratislava: Katedra sociológie FF UK, s. 11 – 27.

25 Pamätníkovo meno je uvedené v registračných protokoloch zväzkov Štátnej bezpečnosti. Pozri bližšie („Jozef Darmo“, n. d.). Získané 10. 11. 2017, z: <https://www.upn.gov.sk/regpro/zobraz.php?typ=kraj&kniha=73&strana=68&zaznam=67441>; („Jozef Darmo“, n. d.). Získané 10. 11. 2017, z: <https://www.upn.gov.sk/regpro/zobraz.php?typ=kraj&kniha=66&strana=87&zaznam=60722>.

„Keď som prišiel do Bratislavy, minister kultúry M. Válek bol v mojich rokoch. Ja som písal básne ešte v Trenčíne a aj on písal básne, stretávali sme sa na zväze spisovateľov. Horňák ma vyhodil z inštitútu, ale aspoň som sa stal pracovníkom knižnice ústavu, aspoň som zapisoval knihy. M. Válek pôsobil za normalizácie, a pritom mnoho ľudí zachránil práve vďaka svojej pamäti, svojou serióznosťou a morálnymi zásadami. [...] Vyhodili ma v polovici sedemdesiatych rokov. Vtedy Válek rozhodol, že zostanem vo Výskumnom ústave kultúry, a nie v NŠÚ, lebo NŠÚ sa osamostatnil, tam ma neakceptovali. Tak som zostal vo Výskumnom ústave kultúry. [...] Válek docielil, že ma dali do knižnice, ktorá bola v Prievoze. Chodieval som do knižnice, kde som zapisoval knižky. Do ústavu som ani nechodil, čiže som chodil ako na Sibír [smiech]. Ale mne tam bolo dobre, lebo som mal prístup ku knižnici, kde som si čítal knižky a písal básne. Nešiel som do krčmy, aby som sa ľutoval. Jednoducho som to využíval v tom pozitívnom zmysle. Pre mňa nebol problém napísať anotáciu knižky, to bolo pre mňa jednoduché a mal som viac času. Venoval som sa spevokolu [J. D.]“

Na záver ešte uvádzame útržok z rozprávania J. Darma vyjadrujúci pocity po vyľúčení zo svojej pracovnej funkcie:

„Ja som necítil v ústave útlak od ľudí, ktorí tu boli, až na niektoré prípady. Všeobecne som necítil nejaký útlak, alebo že by ma vnímali ako nejakého niktoša, skôr si niektorí ku mne vytvorili súcitný vzťah. Nebol som v prostredí, kde by som bol vydedený. To bola múdrosť aj tej mladšej generácie a strednej generácie, ktorá ma poznala [J. D.]“

Personálne zásahy na akademických sociologických pracoviskách znamenali odsun vedeckovýskumných pracovníkov na pracoviská v oblasti prírodných a technických vied či do rezortných ústavov (SZOMOLÁNYIOVÁ 1990: 379, STRUSSOVÁ 2014: 99). To je prípad napríklad T. Ollíka a P. Prusáka, ktorí prešli zo Sociologického ústavu SAV do VÚKVM. V *Správe o činnosti VÚKVM (1974)* sa nachádzajú niektoré mená pracovníkov, ktorí boli „na základe odporúčania vyšších straníckych orgánov“ zaradení do VÚKVM, menovite J. Daniš, M. Kusý, O. Novotný, P. Karvaš, M. Hyska. Zároveň každý z pamätníkov sa zmienil o interných spolupracovníkoch, ktorí boli degradovaní v rámci ústavu, alebo o spolupracovníkoch, ktorí boli v ústave „odložení“. J. Darma a V. Blaho poukázali aj na pozitívnu stránku tohto politického aktu:

„Ústav kultúry je významný aj tým, že sa tam snažili týmto ľuďom pomôcť. To bola aj otázka záchrany toho pracoviska, že sa ten vedecký, analytický náboj udržal. Tí, ktorí prestáli tú búrku, pomáhali týmto ľuďom. Aspoň tak, aby existenčne boli nejakým spôsobom ukotvení [J. D.]“

„Ministerstvo nemalo veľa rezortných pracovísk, kde by mohli týchto ľudí odložiť. A to treba zase aj ministerstvu pripočítať k dobru, že ich neposlali do kotolní, ale ich umiestnili na rezortných pracoviskách [V. B.].“

V rozpätí rokov 1968 až 1970 bol ústav kultúry riešiteľom 4. päťročného plánu, ako sme už viackrát uviedli, čiastkovej úlohy Sústava výchovy a vzdelávania dospelých a dvanástich rezortných úloh, pričom stav pracovníkov v roku 1968 bol 54 zamestnancov (z toho 38 vedeckých a odborných pracovníkov)²⁶ a v Kabinete pre výskum verejnej mienky sa v uvedenom roku zrealizovalo 32 prieskumov (ZÁHRADNÁ – KINKOROVÁ 1990: 612²⁷). V tom čase riaditeľ P. Paška vyzdvihol do popredia najmä „výskum návštevnosti opery Slovenského národného divadla v Bratislave²⁸ a operných scén v Košiciach²⁹ a Banskej Bystrici³⁰ a vypracovanie koncepcie výskumu organizácie a ekonomiky kultúry,“ ktoré podľa neho dosiahli výborné výsledky (PAŠKA 1978: 15). Rovnaký názor má aj V. Blaho, ktorý sa taktiež angažoval vo výskume návštevnosti operných scén hneď potom, ako nastúpil do ústavu:

„Ešte pred mojím príchodom v roku 1969 sa začal výskum návštevnosti opery SND v Bratislave. Na ten výskum, podľa mňa, ostatné rezortné výskumy nemajú. Možno divadelníci si to až tak neuvedomujú, ale podľa mňa splňal všetky kritériá. Vo výskume návštevnosti opery SND sa pracovalo s reprezentatívnou vzorkou z celej Bratislavy; skúmal sa vzťah k opere, ale okrem toho sa robil v divadle anketový prieskum s asi 30 otázkami. Z toho sa získalo niekoľko tisíc ankiet, ale čo je dôležité, získali sa asi od 80 % návštevníkov vybraných predstavení. Čo je teda už naozaj veľmi vysoká spoľahlivosť, lebo viem aj o výskumoch, kde návratnosť bola 30 % – tam už ťažko hovoriť o tom, že to má nejakú váhu. V tomto to bolo! Tam sa vtedy rozdávali ceruzky k anketám, bolo tam plno dievčat, čo to ľuďom pripomínali a dávali tie ankety, takže to bolo naozaj výborne zorganizované. Ja som prišiel do VÚKVM, keď sa výskum končil, už som bol len na konferencii, ktorá uzatvárala tento výskum. Podľa toho vzoru sme potom urobili aj výskum návštevnosti opery Štátneho divadla v Košiciach. Hlavným riešiteľom bol V. Fábry, ja som robil a interpretoval istú časť toho výskumu. Pani E. Bakošová robila zase náv-

26 Vychádzame z Návrhu na zaradenie do výskumnej a vývojovej základne v ČSSR, ktorý je uložený v SNA.

27 Pozri bližšie *Publikačná činnosť kabinetu pre výskum verejnej mienky 1968 – 1970*.

28 HRUŠKOVIC, M. (Ed.). (1969). *Návštevnosť opery SND v Bratislave*. Bratislava: VÚKVM/nepredajná

29 FÁBRY, V. – BLAHO, V. (1970). *Návštevnosť opery štátneho divadla v Košiciach*. Bratislava: VÚKVM/nepredajná

30 BAKOŠOVÁ, E. (1970). *Problémy návštevnosti opery divadla J. G. Tajovského v Banskej Bystrici*. Bratislava: VÚKVM/nepredajná

števnosť opery Štátneho divadla v Banskej Bystrici. Musím povedať, že tieto výskumy neboli na tej úrovni, ako bol ten prvý, hlavne z dôvodu spoľahlivosti dát. V Bratislave navyše ešte boli okrem týchto techník použité expertízne posudky kritikov. Ďalej sa robil anketový výskum medzi členmi divadla okrem sólistov, ale zbor a orchester sa zapojil. Ďalej tam boli podrobne spracované štatistiky návštevnosti a nielen SND, ale napríklad návštevnosť iných kultúrnych ustanovizní v Bratislave – kín, iných činoherných divadiel atď. Bolo to naozaj veľmi komplexne poňaté, ja si ten výskum veľmi vážim dodnes. Myslím si, že to bol veľmi dobrý výskum. Potom boli, ako som spomínal, od toho akoby odvodené výskumy dvoch operných divadiel. Na to nadväzoval ďalší výskum, ktorý som robil ja. Bol zameraný na návštevnosť oblastných činoherných divadiel [V. B.].“

Rozpätie medzi rokmi 1971 až 1975 bolo obdobím riešenia piatej päťročnice, ktorá sa odvíjala od štátneho plánu základného výskumu. Ako vieme, v Československu bol vedecký výskum obdobne centrálnie plánovaný ako ekonomika či hospodárstvo. Od spomínanej päťročnice až do roku 1989 VÚKVM bol hlavným koordinátorom a riešiteľom hlavných úloh ŠPZV v rámci programov koordinovaných ČSAV, zároveň sa podieľal na čiastkových i tematických úlohách. Výskumný program VÚKVM taktiež zahŕňal ročné plány v podobe rezortných výskumov, ktoré boli určené pre potreby Ministerstva kultúry SSR.

V dokumentoch ústavu sme sa viackrát stretli s vyhláseniami, ktoré deklarovali ústav ako pracovisko „marxisticko-leninského typu“. Pri zostavovaní plánu výskumu sa predstavitelia tejto inštitúcie zákonite museli pridržovať základných ideologických dokumentov, bez ktorých bola nemysliteľná akákoľvek bádateľská činnosť: „Vychádzajúc zo základných programových dokumentov úv ksč a úv kss a Ministerstva kultúry bude ústav z marxistických pozícií skúmať vývoj a dynamiku slovenskej národnej kultúry – ako aj kultúry maďarskej a ukrajinskej národnosti – v podmienkach socialistického spoločenského zriadenia v ČSSR.

Tento plán v oblasti základného výskumu organicky nadväzuje na Štátny plán – Progres VIII Socialistická spoločnosť v období vedecko-technickej revolúcie a v podmienkach triedne rozdeleného sveta, pričom ústav plní úlohu hlavného pracoviska a koordinátora hlavnej úlohy Štátneho plánu VIII – 4 – 6 Výskum spoločenských problémov a propagandy v socialistickej spoločnosti.

V tomto zameraní bude ústav – v úzkej spolupráci s Ústavom pre výskum kultúry v Prahe a inými partnerskými inštitúciami – objasňovať a rozvíjať pokrokové národné a internacionálne tradície českej a slovenskej kultúry a tvorivo riešiť vedeckovýskumné úlohy celoštátnej povahy, ktorými ho poverili vyššie orgány.“

Uvedená citácia z vedeckovýskumného zamerania ústavu úzko korešponduje so spoločensko-politickou situáciou v roku 1970, keď po určitých demokratizačných úsiliach v domácej a zahraničnej politike nášho štátu nevyhnutne nastúpila tzv. normalizačná politika upevňujúca nekompromisný komunistický charakter riadenia vtedajšej republiky, čo sa odrazilo aj v ideologickom zakotvení plánovaných výskumných úloh.

Charakteristika úloh štátneho plánu

Vo vytýčenej hlavnej úlohe ŠPZV sa bádateľské aktivity zameriavali najmä na tendencie a trendy kultúrneho a spoločenského života v podmienkach socialistických premien na Slovensku, ekonomické problémy kultúry a pôsobenie médií na formovanie slovenského obyvateľstva (MALÁ 1985: 48). V nasledujúcom texte uvedieme charakteristiky kľúčových vybraných úloh štátneho plánu aj s našim komentárom.

Hlavná úloha **VIII – 4 – 6 Výskum spoločenských problémov kultúry a propagandy v socialistickej spoločnosti:**

Táto úloha v čase vzniku mala svoj pozitívny potenciál, lebo sa sústreďovala na teoreticko-empirickú analýzu s cieľom zhodnotiť vytváranie kultúrno-spoločenského profilu obyvateľstva ČSSR so zreteľom na prax socialistickej kultúrnej politiky. Na jednej strane bolo úsilie strany a vlády kultivovať obyvateľstvo prístupom ku kultúre so zámerom napĺňania kultúrnych potrieb, lenže na druhej strane bolo formovanie kultúrnej politiky podriadené ideologickej propagande s nástrojom dôslednej cenzúry, ktorá nepripúšťala prezentáciu diel otvorene kriticky poukazujúcich na nástroje potláčajúce myšlienky slobody prejavu a nekompromisnú uzavretosť politického systému. V rámci doktríny kultúrnej politiky bola povolená iba kultúra konvenujúca obmedzujúcej socialistickej ideológii. Preto bolo nevyhnutné historicky a teoreticky objasniť ciele, obsah a formy politickej propagandy, analyzovať vplyv kontrapropagandy a vypracovať ucelený systém socialistickej propagandy v záujme zvýšenia jej pôsobnosti. V tejto súvislosti sa mali riešiť teoretické a metodologické problémy ekonomiky kultúry na úseku tvorby, rozširovania a prijímania kultúrnych hodnôt so zameraním na potreby rozvoja spoločnosti.

Základná charakteristika tejto úlohy, ktorej spoločným menovateľom je posilňovanie socialistického nástroja propagandy, nás, ako sme naznačili, na jednej strane presviedča o nevyhnutnosti cenzúry v kultúrnej politike, teda nepripustiť, aby sa na verejnosť dostali kultúrne produkty spochybňujúce opodstatnenosť socialistického zriadenia, a na druhej strane s využitím prostriedku či už skrytej, alebo otvorenej propagandy propagovať diela a iba také kultúrne hodnoty, ktoré z hľadiska ideológie náležite napĺňajú „potreby rozvoja socialistickej spoločnosti“. Ako sme už spomenuli, takáto úloha s dominantným nasadením propagandy bola účinným nástrojom potláčania demokratizačných prvkov.

Za hlavného koordinátora tejto kľúčovej hlavnej úlohy bol z poverenia vedenia ministerstva určený samotný riaditeľ VÚKVM PhDr. Pavel Paška, ktorý bol v očiach nadriadených zárukou, že táto hlavná úloha sa bude dôsledne plniť. V tejto súvislosti mu bola ako zodpovednému riešiteľovi pridelená aj prvá čiastková úloha hlavnej úlohy: *VIII-4-6-1 Vývojové tendencie kultúry v podmienkach ČSSR*.

Ďalšiu dôležitú čiastkovú úlohu s názvom: *VIII-4-6-2 Tendencie a zameranie kultúrneho a spoločenského života v podmienkach socialistických premien na Slovensku* analyzoval s celým výskumným tímom profesor Michal Hruškovíc (zodpovedný riešiteľ).

Hlavná úloha základného plánu výskumu, ktorú sme už podrobnejšie analyzovali, pôsobí z dnešného kritického postoja priveľmi demagogicky až despoticky, zastrešuje uvedenú čiastkovú úlohu a niekoľko ďalších, jej prislúchajúcich tematických úloh, ktoré sú veľmi pestré. Výskumy vyplývajúce z čiastkových úloh boli zamerané napríklad na problematiku voľného času; na sociologické aspekty výchovy a vzdelávania dospelých; na dynamiku kultúrnej úrovne žien; na problematiku profesionálneho a amatérského divadla, divadelného publika; na problematiku opery; na kultúrny a spoločenský život v priemyselných mestách, na vidieku, v Bratislave; na problematiku národnostných kultúr atď., pričom E. Malá (1985: 48) ich charakterizovala ako „viac-menej empirické sondy do zložitej, doposiaľ nepoznanej, dynamicky sa vyvíjajúcej a meniacej reality kultúry a kultúrnej úrovne v podmienkach SSR [...]“.

Uvedieme aj tematické úlohy čiastkovej úlohy:

- 2/1 Kultúrny a spoločenský profil dedinského obyvateľstva na Slovensku;
- 2/2 Kultúrny a spoločenský profil obyvateľov Bratislavy, Košíc a stredne veľkých miest na Slovensku;
- 2/3 Tendencie a trendy rekreačných a oddychových aktivít občanov z hľadiska voľného času;
- 2/4 Tendencie a trendy kultúrneho a spoločenského života mládeže na Slovensku;
- 2/5 Formovanie morálno-politického profilu obyvateľov Slovenska vo vzťahu k rozvoju socialistickej spoločnosti;
- 2/6 Dynamika kultúrnej úrovne žien v podmienkach socialistickej spoločnosti;
- 2/7 Tendencie a trendy kultúrneho a spoločenského života obyvateľov na Slovensku za posledných 25 rokov s výhľadom do roku 2000;
- 2/8 Obsahový a organizačný model miestnej kultúrno-osvetovej práce v socialistických podmienkach na Slovensku.

Tretia čiastková úloha predstavovala osobitnú oblasť výskumu, ktorej sa v socialistickej spoločnosti venovala mimoriadna pozornosť. Išlo o prezentáciu a výskum národnostných kultúr, teda aj úloha niesla tento názov: VIII-4-6-3 *Socialistický vývoj národnostných kultúr v ČSSR*. Túto čiastkovú úlohu s tromi tematickými úlohami zastrešoval zodpovedný riešiteľ Vladimír Húska. V podstate išlo o výskum tvorby kultúrnych hodnôt; o výskum prostriedkov a procesov pri šírení týchto hodnôt a o výskum uspokojovania záujmov a potrieb národností začlenených do miestnej kultúry.

Štvrtá čiastková úloha bola určená výskumným aktivitám špecifického oddelenia – Inštitútu pre výskum masových komunikačných prostriedkov. Ako sme už uviedli, prioritnou úlohou tohto inštitútu bolo rozpracovanie výskumných úloh zameraných na analýzu nástrojov propagandy. Tomu zodpovedal aj názov čiastkovej úlohy: VIII-4-6-4 *Teoretické objasnenie obsahu a cieľa socialistickej propagandy a jej spätnej väzby*. Vzhľadom na to, že táto úloha sa týkala predovšetkým využitia, resp. i zneužitia propagandy v masových komunikačných prostriedkoch, bolo jej podriadených šesť tematických úloh. Boli zamerané najmä na analýzu historickej genézy

propagandy, na teoretické a metodické zásady kontrapropagandy. Ďalšie úlohy sa týkali zmapovania momentálneho stavu a tendencií vývoja masových komunikačných prostriedkov, kvantitatívnej a kvalitatívnej analýzy ich pôsobenia, účinnosti a objasňovania vzťahov masovej a interpersonálnej komunikácie.

Tieto úlohy mali osobitnú dôležitosť a boli sledované vládnymi orgánmi, preto ako zodpovedný riešiteľ tejto čiastkovej úlohy bol určený Ing. Leopold Podstupka, veľká osobnosť novinárskej obce, redaktor, istý čas šéfredaktor kultúrno-politického týždenníka *Nové slovo*. Pôsobil aj ako skúsený výskumný pracovník v Novinárskom študijnom ústave. Po odchode J. Darma z postu riaditeľa Inštitútu pre výskum masových komunikačných prostriedkov bol poverený vedením ústavu³¹.

Prostredníctvom jednej z tematických úloh sa do výskumu zapojil aj S. Brečka, ktorý sledoval vplyv médií na slovenskú populáciu³²:

„Viete, dokázať účinky médií je veľmi ťažké. No a vtedy bežala taká propagandistická akcia Byt, rodina, spokojnosť, tak sa to tuším volalo. Išlo o to, že naši ľudia stavali domy, ale väčšinou tak, že jeden sused si od druhého suseda požičiaval projekt. A pritom slovenskí architekti vymýšľali sériu typizovaných projektov, podľa ktorých by bolo možné stavať, chceli to spropagovať. Propagovali to rôzne médiá, dokonca si myslím, že ešte aj prezident Svoboda mal nejaký novoročný prejav, kde to spomenul. Čiže bolo to dosť intenzívne propagované. Mňa zaujímalo, či to malo nejaký efekt. Takže na viacerých úrovniach som zisťoval, do akej miery táto akcia ľudí oslovila, či o nej vedia, čo urobili v rámci tejto akcie, či si kúpili noviny, časopis, či si v ďalšej fáze kúpili katalóg, podľa ktorého sa stavalo, poradili sa s architektom a či začali stavať podľa toho katalógu. To boli stupne, ktoré už hovorili, že to má nejaký ten efekt. Ak to malo efekt, dalo sa to dokladovať, dalo sa to zmerať. Takto sa mi podarilo dokázať, že médiá nejaký efekt majú, čo sa málokedy vo výskume dá dokázať. Dokonca aj v americkej učebnici Kolumbijskej univerzity v New Yorku ma citovali, práve tento výskum ako vzorový, že dá sa použiť aj taká metóda, ktorá zaberie, keď máte nápad. [...] A zásluhou toho, že v Otázkach žurnalistiky [odborný časopis] vychádzali anglické resumé k našim štúdiám, síce zle napísané, ale predsa len vychádzali, tak si informáciu mohli prečítať aj vedci v USA. Otázky žurnalistiky vtedy posielali do Kongresovej knižnice vo Washingtone a tam tí, ktorí študovali účinky propagandy, si to mohli všimnúť. Dostávali sme pozvania publikovať v kanadskom žurnále masovej komunikácie, lenže po roku 1970 nám to, samozrejme, už nepovolili. Ale napriek všetkému, keď sme v roku 1991 hodnotili predchádzajúce obdobie, nakoniec sme mohli konštatovať, že sme síce museli povinne v úvode štúdie spomenúť

31 Vo funkcii riaditeľa pôsobil od októbra 1970 do júna 1971 (Darmo 1991: 72).

32 Výsledkami výskumu boli publikačné jednotky: BREČKA, S. (1972). Účinnosť propagandistického pôsobenia. In: Otázky žurnalistiky, r. 15, č. 4, s. 29 – 37; BREČKA, S. (1973). Účinnosť propagandistického pôsobenia masových komunikačných prostriedkov. Bratislava: VÚKVM.

XIV. alebo XV. zjazd, ale že všetko ostatné bolo podložené empirickými výskumami, ktoré už vtedy mali vysokú úroveň. Na rozdiel od Čiech napríklad, kde špekulovali a teoretizovali. Robili sme s nimi na štátnej úlohe a my sme dodávali empirický výskum a oni dodávali ten pokec okolo toho [S. B.].“

Oblasť ekonomiky kultúry pokrývala čiastková úloha VIII-4-6-5 Výskum ekonomiky kultúry zameraná na výskum štrukturálnych nerovnomerností rozvoja kultúry a prekonávania nerovnomerného rozvoja podmienok kultúry vzhľadom na porovnávanie kultúry a ekonomického rastu i vzťahu kultúry a životnej úrovne v podmienkach rozvoja socializmu.

Špecifické postavenie vzhľadom na svoje úlohy vo VÚKVM mal, ako bolo viackrát zdôraznené, kabinet pre výskum verejnej mienky, ktorý aj v súvislosti s plánovými úlohami bol pripravený riešiť svojimi výskumami predovšetkým operatívne úlohy. V rokoch 1971 až 1975 uskutočnil kabinet 47 prieskumov, teda každoročne v priemere 9 prieskumov verejnej mienky za rok, zameraných na zisťovanie názorov obyvateľstva na aktuálne politické, ekonomické a kultúrne problémy³³. Jeden z prieskumov – Na prelome starého a nového roka – sa opakoval od roku 1969 do roku 1976 (ZÁHRADNÁ – KINKOROVÁ 1990: 608 – 610), vždy bol zhotovený s rovnakou témou i v rovnakom čase. Dotazník respondenti vyplňali vždy na prelome rokov, pretože zhotovovatelia predpokladali, že ľudia v tomto období intenzívnejšie hodnotia predchádzajúci rok a zároveň majú očakávania spojené s nasledujúcim rokom. Ich cieľom bolo zachytiť a porovnávať zmeny v názoroch a postojoch respondentov.

33 Pozri bližšie Publikačná činnosť kabinetu pre výskum verejnej mienky 1971 – 1975.

Charakteristika rezortných úloh

Osobitnú oblasť plánu úloh na roky 1971 až 1975 predstavovali úlohy zadané ministerstvom kultúry ako úlohy rezortu, ktoré naformulovali jednotlivé odbory ministerstva. Viaceré úlohy však neboli doslova „zadané“ nadriadeným orgánom, ale stali sa súčasťou výskumného programu jednotlivých kabinetov a niektoré mali aj periodický charakter, teda realizovali sa pravidelne každý rok.

Významný podiel na riešení aktuálnych úloh mal **kabinet teórie a sociológie kultúry**. Jedna časť výskumov mala vyslovene sociologický charakter. Išlo predovšetkým o štandardný sociologický výskum, prípadne o sociologickú a obsahovú analýzu činnosti skúmaných inštitúcií s cieľom zhodnotiť ich opodstatnenosť, efektívnosť pôsobenia, prínos a perspektívu rozvoja pri vytváraní kultúrnych hodnôt. Uvádzame názvy takýchto rezortných úloh:

- *Činnosť galérií a návštevnosť výstav na Slovensku;*
- *Činnosť oblastných činoherných scén na Slovensku a ich problémy;*
- *Postavenie ochotníckeho divadelníctva na Slovensku;*
- *Problémy koncertných zariadení na Slovensku.*

Samotné názvy týchto rezortných úloh naznačujú, že išlo výsostne o riešenie praktických úloh či už výtvarných, koncertných, alebo ochotníckych inštitúcií, so zámerom riešiť konkrétne umelecké alebo ekonomické prevádzkové problémy. V kabinete sa riešili aj úlohy medzinárodného významu. Jednou z nich bola *Príprava šesťjazyčného terminologického slovníka kultúry*. Išlo o terminologický kultúrno-vedný výkladový slovník v šiestich svetových jazykoch pripravovaný v spolupráci s UNESCO.

Kabinet riadenia a ekonomiky kultúry riešil rozličné ekonomické problémy v konkrétnych kultúrnych inštitúciách alebo v jednotlivých oblastiach kultúry. Medzi takéto rezortné úlohy patrili napríklad:

- *Organizácia, riadenie a financovanie miestnej kultúry;*
- *Organizácia, riadenie a financovanie oblastne riadenej kultúrnej činnosti;*
- *Výskum problematiky ekonomickej sebestačnosti kultúrnych činností miestneho významu;*
- *Výskum ekonomickej podstaty ceny v kultúre.*

Inštitút pre výskum masových komunikačných prostriedkov riešil síce aj rezortné úlohy, ale ako sme spomenuli, práve tieto boli zároveň i súčasťou jeho výskumného programu. Týkali sa jednak problematiky tlače, nákladov v tlači, reklamy, jednak rozličných aspektov výskumu masových komunikačných prostriedkov, aspektov pôsobenia televízie na diváka a pod. Uvádzame názvy niektorých úloh:

- *Syntetické spracovanie doterajších štatistických, ekonomických a sociologických skúmaní rozšírenosti masových komunikačných prostriedkov na Slovensku;*
- *Súčasný stav a dlhodobé tendencie vývoja vlastných nákladov v slovenskej tlači;*
- *Reklama v periodickej tlači;*
- *Pôsobenie televízie na deti;*

- *Pôsobenie televízie na mládež;*
- *Spracovanie Atlasu tlače* – zostavenie atlasu rozšírenosti periodickej tlače v jednotlivých lokalitách Slovenska;
- *Príprava novinárskeho slovníka – dlhodobá úloha.*

Cieľom poslednej úlohy bolo spracovanie terminologického výkladového slovníka určeného pre potreby redakcií a vydavateľstiev i pre širšiu verejnosť, ktorý mal byť zameraný na objasnenie terminologických pojmov súvisiacich s novinovednou teóriou a praxou.

V rámci výskumu **Kabinetu pre výskum verejnej mienky** sa na roky 1976 – 1980 predpokladalo každoročne riešenie 8 – 10 výskumov verejnej mienky zameraných na zistenie postojov obyvateľstva na Slovensku. Úlohy sa opäť mali tematicky spresňovať podľa požiadaviek straníckych a štátnych orgánov na Slovensku.

V roku 1975 vrcholili práce na úlohách štátneho plánu základného výskumu *VIII-4-6 Výskum spoločenských problémov kultúry a propagandy v socialistickej spoločnosti*, pričom sa pripravovala záverečná oponentúra prác plánovaná na prvý polrok 1976. Táto oponentúra mala byť zároveň vstupnou oponentúrou novej kmeňovej úlohy štátneho plánu výskumu. Skúsenosti získané pri riešení úloh predchádzajúceho obdobia naznačili, že výskum sa uberá správnym smerom, a tak treba položiť ťažisko na analyzované spoločenské problémy kultúry, ktoré sa posudzovali z rozličných uhlov pohľadu. Preto sa aj ťažisková úloha pre nastávajúce päťročné obdobie nazývala *VIII-5-7 Základné spoločenské problémy kultúry v socialistickej spoločnosti*.

V predchádzajúcom texte sme sa pokúsili komentovať výskumný program VÚKVM v prvej fáze jeho výskumnej činnosti, ktorý korešpondoval so štvrtým a piatym päťročným plánom ŠPZV. Sledované prvé výskumné obdobie VÚKVM (1968 – 1976) uzatvárame rokom 1976, teda delimitáciou Inštitútu pre výskum masových komunikačných prostriedkov a kabinetu pre výskum verejnej mienky. Reprofilácia ústavu kultúry však bola oficiálne prijatá až 1. marca 1978, vtedy sa po prvýkrát stretávame s novým názvom inštitúcie – **Výskumný ústav kultúry**.

Výskumný ústav kultúry (1976 — 1985)

Ako druhé vývinové obdobie sme stanovili situáciu po delimitácii čiastkových pracovísk – Inštitútu pre výskum masových komunikačných prostriedkov a kabinetu pre výskum verejnej mienky (1976), keď na výzvu ministerstva kultúry vypracoval vedecký tím pod vedením riaditeľa Pavla Pašku projekt *Náplň a zameranie Výskumného ústavu kultúry*, ktorý však oficiálne vznikol vydaním *zriaďovacej listiny* 1. marca 1978. Avšak za medzník vo vedeckej činnosti inštitúcie považujeme delimitáciu spomínaných pracovísk. Nasledujúce obdobie až do ukončenia riadiacej činnosti zakladateľa ústavu Pavla Pašku bolo veľmi dôležité v záujme vedeckovýskumného odborného rastu inštitúcie. Nástupom nového mladého riaditeľa Martina Čičillu 1. januára roku 1985 sa otvára ďalšia etapa činnosti, teda v našom poňímaní ide o tretie obdobie, ktoré uzatvárame zánikom pracoviska koncom roka 1992.

Nová náplň a zameranie ústavu si vyžadovali skoncentrovať výskumnú činnosť najmä na rozpracovanie teórie kultúry, pričom dôraz sa taktiež kládol na systematický rozvoj prognostiky kultúry. Reprofilácia VÚK si vyžadovala aj zmenu náplne činnosti jednotlivých kabinetov. Nevyhnutnosť teoretického uchopenia dovtedy realizovaných empirických výskumov kultúry si vyžiadala vytvorenie **kabinetu teórie a prognostiky kultúry** so samostatnými oddeleniami a) *teórie*, b) *prognostiky*.

Oddelenie teórie kultúry sa sústredilo na výskum teórie kultúry ako vedy, ale aj na teoretické a metodologické otázky miestnej kultúrno-osvetovej práce, ktoré v tomto období zaujímali problémy vedecko-technickej revolúcie a nové možnosti komunikácie vplyvom rozvoja masových komunikačných prostriedkov.

Oddelenie prognostiky kultúry sa od začiatku orientovalo na dve základné oblasti: na analýzu minulého vývoja a súčasného stavu kultúry; na spracovanie prognózy rozvoja kultúry. Zámerom bolo rozpracovanie teórie a metódy prognóz pri projektovaní vývoja kultúrnych procesov, pričom bolo dôležité aj nadväzovanie na prognostické práce v iných oblastiach či rezortoch národného hospodárstva, kultúrno-spoločenského života, školstva a vedy. Prvý rozsiahlejší výskum sa začal v roku 1981, v ktorom sa začala spracovávať prognóza rozvoja kultúry v SSR do roku 2000. Podľa produkcie prác oddelenia vieme, že sa zameriavalo na problematiku šírenia kultúrnych hodnôt, kultúrnych potrieb a záujmov, nástrojov kultúrnej politiky, dynamiky v oblasti príjmu kultúrnych hodnôt, odvetvia kultúry v reprodukčnom procese a vzťahov kultúry k ostatným odvetviám národného hospodárstva (LANG 1988:13 – 14).

V období 6. päťročného plánu sa v kabinete teórie a prognostiky kultúry riešili teoretické otázky spoločenskej funkcie kultúry, pričom výskumný program zahŕňal tieto tematické úlohy: • teatrologické úlohy; • úlohy zamerané na problema-

tiku umeleckých inštitúcií; ● filozoficky orientované úlohy venované problematike kultúrnych potrieb a kultúrnej tvorbe; ● zostavenie slovníka kulturologických pojmov (BERKA 1988: 9).

Nevyhnutnými zmenami zákonite musel prejsť aj **kabinet sociológie kultúry**. Ako sa v projekte konštatuje: „Základná koncepcia kabinetu spočíva vo výskume spoločenských procesov v kultúre, v rozpracovaní sociologických aspektov kultúry komplexne i v jednotlivých subsystémoch. Výskum analyzuje vývojové tendencie a premeny v kultúre na Slovensku v spätosti so základnými sociálno-ekonomickými premenami vyspelej socialistickej spoločnosti a s výchovou nového socialistickeho človeka.“

Tento kabinet bol koncipovaný predovšetkým so zámerom reflektovať kultúrno-osvetovú činnosť. Preto sa v rámci kabinetu sformovalo *oddelenie pre výskum miestnej kultúrno-osvetovej činnosti*. Toto oddelenie sa malo orientovať na realizáciu sociologického výskumu miestnej kultúrno-osvetovej práce. Popri nevyhnutnej ideologickej orientácii na svetonázorový profil respondentov spĺňalo toto oddelenie kritériá sociologického výskumu, a to predovšetkým so zameraním na:

- sociologické otázky výchovy a vzdelávania dospelých;
- kultúrnu úroveň obyvateľstva Slovenska so zreteľom na jej formovanie vrátane takých významných ukazovateľov, ako sú kultúra, záľuby, záujmy a v tejto súvislosti miesto a podiel kultúrnych aktivít v štruktúre voľného času obyvateľov;
- participáciu obyvateľstva na kultúre sprostredkovanvej masovými komunikačnými prostriedkami vo vzťahu ku kultúre sprostredkovanvej miestnymi kultúrnymi zariadeniami;
- podiel kultúrnej aktivity na rozvoji sociálnej a pracovnej aktivity ľudí.

Druhé *oddelenie sociológie umenia a estetickej výchovy* sa orientovalo predovšetkým na sociologický výskum profesionálneho umenia a estetickej výchovy, a to najmä na:

- „umelecké“ publikum – jeho zloženie, nároky a požiadavky; účinnosť pôsobenia umeleckých diel;
- sociologické problémy šírenia umeleckých diel prostredníctvom miestnych kultúrno-osvetových zariadení;
- sociologické otázky estetickej výchovy;
- rozličné sociologické výskumy jednotlivých zložiek procesu estetickovýchovnej komunikácie a pod.

V rámci kabinetu sociológie kultúry pôsobilo aj *metodicko-technické oddelenie*, ktoré zabezpečovalo sociologické výskumy po stránke organizačno-technickej i metodickej.

Po organizačných zmenách v ústave kultúry (1976) sa vedúcim oddelenia sociológie umenia a estetickej výchovy stal V. Blaho. Členmi kabinetu, podľa slov pamätníka, boli ďalší traja pracovníci:

„Potom v ďalšej päťročnici v roku 1976 nastali organizačné zmeny a ja som sa stal dokonca vedúcim takého malého oddelenia. V ňom bol Dr. Bakoš, otec Olivera Bakoša. T. Ollík, ktorý sa s ním poznal (obaja boli z Tisovca, evanjelici). Raz mi súkromne povedal, že Dr. Bakoš napísal skvelú prácu o výtvarníkovi Gwerkovi. Potom sa dal na sociológiu a pracoval pre filmový ústav. Mám pocit, no nie som si celkom istý, že možno ho vylúčili zo strany a odložili ho, lebo VÚK i NŠÚ bol odložískom pre týchto vylúčených. Približne v tom čase prišiel aj doc. P. Karvaš, keď ho vyhodili z VŠMU. Aj ten bol v mojom oddelení, čo mi je dnes až trápne, že ja ako mladý zajac som robil doc. Karvašovi vedúceho. [...] Potom ešte prišla K. Gavorová, neskôr vydatá Engelová, ktorá bola v mojom oddelení spolu s tými dvoma staršími pánmi [V. B.].“

Povinnosťou V. Blaha ako vedúceho oddelenia bolo predovšetkým rozdeľovanie úloh medzi spolupracovníkov, čítanie a kontrolovanie ich publikačnej činnosti. Keď pamätník spomínal na svoje pracovné povinnosti, so smiechom dodal:

„[...] alebo som povedal doc. Karvašovi: ‚Pán docent, ako by ste naformulovali tento cieľ?‘ A on mi povedal: ‚Vlado, vezmi si ceruzku a píš [V. B.].‘“

Prítomnosť P. Karvaša na danom oddelení V. Blaha vnímal pozitívne, ba až s rešpektom, a to najmä z hľadiska jeho odborných znalostí a skúseností, ktorými ovplyvnil pohľad na sociologický výskum zvyšku oddelenia:

„Keď sem prišiel doc. Karvaš, mal rozpísanú prácu *Priestory v divadle a divadlo v priestore*³⁴, ktorá má svoju sociologickú časť. Bolo to urobené na vysokej teoretickej úrovni. On [P. Karvaš] výrazne ovplyvnil naše nazeranie na sociologické výskumy, aj keď sa vtedy, prirodzene, vychádzalo z rôznych prameňov, ale predovšetkým zo sovietskych prameňov. Oboznámil sa s dielom Jurija Davidova, to bol ruský sociológ divadla. Ten tvrdil, že publikum treba skúmať od vešiaka, čiže vtedy, keď príde do divadla! Nie čo si o divadle myslí doma. Keď porovnáte výpovede respondentov reprezentatívnej vzorky a respondentov, ktorých zachytili anketári v divadle, tí druhí sa vyjadrujú oveľa konkrétnejšie a zasvätenejšie než tí, čo boli naposledy v divadle pred troma rokmi. Ale Davidov to myslel ešte aj inak, nielen to, že je viac informovaný o divadle, ale zrejme to smeroval aj trochu do takej tej empirickej estetiky, teda ako divák divadlo vníma, čo si z neho odnáša atď. Toto nás trochu ovplyvnilo [V. B.].“

V súvislosti s odchodom uvedených výskumných odborov sa výrazne posilnila pozícia **kabinetu organizácie, riadenia a ekonomiky kultúry**. Základná koncepcia kabinetu sa sústredila na výskum spoločenského riadenia kultúry, jeho orga-

34 KARVAŠ, P. (1977). *Priestory v divadle a divadlo v priestore I., II.* Bratislava: VÚK.

nizačného a ekonomického zabezpečovania v súlade s kultúrnou politikou socialistického štátu. Mala vedecky zdôvodňovať a teoreticky rozpracúvať systémy pôsobenia inštitucionálnych a ekonomických nástrojov riadenia kultúry v záujme jeho zefektívnenia v rezortnej i odvetvovej sfére. Kabinet sa ďalej členil na: *oddelenie riadenia a organizácie kultúry*, ktoré skúmalo na teoretickej i aplikačnej úrovni jednotlivé nástroje riadenia kultúry, ich vzájomné funkčné väzby a uplatnenie v praxi, a *oddelenie ekonomiky kultúry*, ktoré realizovalo výskum základných teoretických problémov v oblasti ekonomiky kultúry.

Potom ako bol kabinet pre výskum verejnej mienky delimitovaný (1976) spolu so zamestnancami, tak G. Taffernerová na podnet vtedajšieho vedúceho kabinetu organizácie, riadenia a ekonomiky kultúry J. Rechteroviča nastúpila na pracovnú pozíciu „pisárky“ v uvedenom kabinete. Zo spomienok pamätníčky sa dozvedáme o obsadení kabinetu a o jej pracovnej náplni:

„Kabinet pre výskum verejnej mienky sa musel presťahovať do Prievozu [na Mierovú ulicu], kde sa odkúpil malý domček, zároveň tam bola knižnica. Vtedy mi dal ponuku J. Rechterovič, šéf kabinetu pre výskum ekonomiky kultúry, že môžem uňho robiť sekretárku. V tom čase som už nemala za šéfa J. Čelku, ale V. Horňáka a ten ma nechcel pustiť. V jeden večer mi sľúbil, že ma púšťa, tak som prišla sem [do kabinetu organizácie, riadenia a ekonomiky kultúry], ale potom mi volal, aby som sa vrátila späť do Prievozu. Asi dva týždne ma takto posúvali. Nakoniec ma pustili, tak som prešla do kabinetu ekonomiky. Bola som pisárkou, to sa vtedy neoznačovalo ako sekretárka. Musela som reagovať na poštu, na šéfovu poštu, stranícke veci, variť kávu. Sedela som v prvej kancelárii so šéfom. Potom tam bol aj O. Novotný, aj K. Klučáriková tam robila, tá ešte predtým odišla za O. Novotným, a ešte dvaja – J. Kravčík, G. Tóth, ale tí sú už nebohí [G. T.].“

V roku 1976 bolo zriadené samostatné **edičné stredisko**, ktorého činnosť bola určená osobitným pracovným poriadkom. Tento útvar predstavoval významný článok v činnosti a prezentácii ústavu. Na základe návrhu vypracovaného jednotlivými kabinetmi a oddelením vedeckých informácií a sekretariátu edičné stredisko spracovávalo návrhy edičného plánu, ktorý sa predkladal na schválenie porade vedenia a Ministerstvu kultúry Slovenskej socialistickej republiky. Tento útvar predkladal na posúdenie edičnej komisii materiály určené na publikovanie a v plnom rozsahu zodpovedal za organizačnú a technickú stránku vydávaných publikácií. Jeho významnou úlohou bolo aj vedenie archívu všetkých rukopisov, tlačí, publikácií, ktoré ústav vydával. Pritom tento úsek udržiaval živé kontakty s príslušnými príbuznými redakciami a vydavateľstvami.

Podobne autonómne sa budoval aj **kádrový útvar**, ktorý v rámci svojej kľúčovej ideologickej funkcie zabezpečoval úlohy vyplývajúce z vtedajšieho uznesenia Predsedníctva ÚV KSČ zo 6. novembra 1970. Úlohy tohto útvaru boli: a) koncepcná,

koordináčna a operatívna činnosť zameraná na plnenie úloh personálnej a kádrovej práce v rámci zásad KSČ; b) zabezpečovanie odborného školenia pracovníkov; c) skvalitňovanie kádrovej štruktúry ústavu a zabezpečovanie zvýšenia počtu vedeckých pracovníkov.

Posilnila sa aj pozícia **zahraničného referátu**, ktorý sprehľadnil zahraničné styky ústavu. Základom sa stali dovtedy uzatvorené dohody o priamej spolupráci medzi výskumnými ústavmi kultúry v ZSSR, BĽR, MĽR, NDR a PĽR. Z uvedeného jasne vyplýva, že ústavy kultúry boli zriaďované naprieč všetkými krajinami východného bloku. Okrem osvedčenej formy krátkodobých študijných pobytov, ktoré mali skôr operatívny charakter, sa postupne pripravovala forma dlhodobých stáží, aby si odborní pracovníci zvyšovali odbornú kvalifikáciu a vzájomne konzultovali dosiahnuté výsledky v oblasti výskumu.

Na spoluprácu medzi VÚK a maďarským ústavom vo svojom rozprávaní poukázal F. Šinka, ktorý partnerský ústav navštevoval najmä preto, že hovoril po maďarsky.

„Keďže pochádzam z juhu, tak som sa osobne angažoval v maďarskom Népművelési Intézet v Budapešti. Tam som bol ,každodenným hosťom', chodil som tam ,ako na klavír', aj za kolegov, lebo pani inžinierka J. Ošmerová spolupracovala na výskume voľného času s pani doktorkou Andrássy z maďarského VÚK³⁵, to bol jediný spoločný výskum. Oni ostali verní názvu Népművelési Intézet, doslovne verejné vzdelávanie. Názov bol vždy Osvetový ústav a orientovali sa aj na kultúru i osvetu. Však aj u nás VÚK vyšiel z Osvetového ústavu, keď sa tam ujalo vtedy ešte maličké výskumné oddelenie. To sa stalo jadrom neskoršieho VÚK, ktorý potom docent P. Paška začal budovať a dopĺňať ďalšími pracoviskami. Tam som chodieval a cez nich som nadviazal spoluprácu s ostatnými – s maďarskou AV, s Ferencom Kovácsom, ktorý tiež skúmal robotnícku triedu a kultúru. [...] Ústavy sa informovali navzájom, navzájom si vymieňali odborné články, časopisy. Boli pozývaní na konferencie. Neviem povedať, či v dnešnej dobe to ešte beží, ale vtedy to bolo bežné a normálne. To boli vzájomné návštevy. Nikdy nezabudnem na také ťažké prekladanie, keď som musel O. Novotnému a kolektívu prekladať ekonomické záležitosti pre Maďarov a z maďarčiny do slovenčiny. Nikdy v živote som sa necítil tak zle ako vtedy, lebo to bolo veľmi náročné [F. Š.]“

Svoju zvýšenú právomoc začal presadzovať aj dôležitý poradný orgán riaditeľa, teda novo vyprofilovaná vedecká rada ústavu, ktorá na pravidelných stretnutiach dva razy do roka posudzovala návrhy plánu vedeckovýskumnej činnosti a dávala podnety na ďalší rozvoj výskumného programu ústavu. Jej členmi boli vedúci

³⁵ Publikácia, ktorá vzišla zo spolupráce: OŠMEROVÁ, J. – ANDRÁSSY, M. (1980). Kultúra a voľný čas (Maďarsko-slovenský komparatívny sociologický výskum kultúrnych aktivít robotníkov). Bratislava: VÚK.

vedeckovýskumní pracovníci ústavu, zástupcovia MK SSR a významní vedeckovýskumní pracovníci z iných pracovísk vrátane zástupcov rezortných ústavov MK SSR. So zreteľom na fungovanie vedeckej rady bola dôležitá aj funkcia vedeckého tajomníka, ktorý musel mať prehľad o plnení všetkých úloh riešených vo VÚK a najmä pomáhať koordinátorovi hlavnej úlohy štátneho plánu a koordinátorom rezortných úloh, pričom bol povinný zabezpečovať výskumné úlohy najmä po stránke organizačnej a kontrolnej.

V rámci výskumného programu Výskumného ústavu kultúry sa upevnila jeho koordináčna funkcia v štátnom pláne základného výskumu, pretože táto inštitúcia sa stala zodpovedným riešiteľským pracoviskom hlavnej úlohy ŠPZV **VIII-5-7 Základné spoločenské problémy kultúry v socialistickej spoločnosti**. Bola vytýčená v roku 1976 a opäť bol jej koordináciou poverený riaditeľ Pavol Paška. Cieľom úlohy bolo „analyzovať a teoreticky rozpracovať pôsobenie kultúry pri formovaní socialistického vedomia a vytváraní socialistického spôsobu života [...]“.

Na plnení úlohy sa okrem tohto kľúčového pracoviska podieľali aj ďalšie príbuzné inštitúcie. Bol to predovšetkým Ústav pro výzkum kultury v Prahe, Matica slovenská, Slovenský filmový ústav a Slovenské národné múzeum. Koordináčnu funkciu ústav zabezpečoval predovšetkým formou vedeckých sústredení.

V ideovej línii šiestej päťročnice (1976 – 1980) ŠPZV bola naformulovaná aj čiastková úloha *VIII-5-7-1 Socialistická kultúra ako formotvorný činiteľ v procese utvárania socialistického profilu tried a skupín*. Vtedajšie vedenie štátu, teda vrcholní predstavitelia komunistickej strany a vlády si boli vedomí, že kultúra má veľký vplyv na formovanie človeka. Riešenie úlohy sa malo sústrediť predovšetkým na:

- skúmanie miery účasti robotníkov a roľníkov na osvojovaní, šírení a tvorbe kultúrnych hodnôt „ako rozhodujúceho faktora formovania ich socialistického profilu“;

- skúmanie recepcie umenia v procese uspokojovania potrieb pracujúcich.

Výskumná úloha mala mať charakter empiricko-teoretického výskumu ideovo-výchovnej účinnosti kultúry. Jej výsledky „mali slúžiť ústredným politickým a riadiacim orgánom kultúry, ako aj potrebám spoločenskej praxe [...]“.

Druhá polovica sedemdesiatych rokov 20. storočia však už predstavovala obdobie, keď po tvrdej normalizácii sa politická situácia začala uvoľňovať, čoho dôkazom je vystúpenie intelektuálov proti režimu – Charta 77.

Predstavitelia strany a vlády sa usilovali mocensky udržať nielen pracovný stereotyp „pracujúcich“, ale aj ich „politické vedomie“ a „kultúrne potreby“, a to predovšetkým podporou tvorby niektorých „režimistických“ intelektuálov. Obyvateľstvo si osvojovalo servírované „kultúrne hodnoty“, ale už nie celkom v zmysle „formovania svojho socialistického profilu“, ale s vlastným názorom a postojom, ktorý síce ešte nemohlo verejne hlásať, ale v užších kruhoch sa kultúrno-spoločenské problémy preberali a postupne čoraz viac silnela aj disidentská kultúrna tvorba.

V sedemdesiatych rokoch sa vo výskume umenovedných oblastí a v tom čase presadzovanej koncepcii teórie kultúry zdôrazňovala predovšetkým sociálna funk-

cia jednotlivých druhov umenia a kultúry alebo vo všeobecnosti tzv. spoločenská funkcia kultúry. V podstate išlo jednak o podmienenosť vzniku umeleckého diela v určitom sociálnom prostredí a na druhej strane, aby mohlo šíriť určité umelecké alebo vôbec všeľudské hodnoty, muselo mať nevyhnutne svojho spoločenského adresáta. Mohlo byť určené buď len nejakej užšie vymedzenej societe, alebo aj úplne tým najširším masám percipientov, pričom nemuselo ísť len o dielo všeobecne populárne až „zľudovené“.

So spomínanou tendenciou korešpondujú aj niektoré čiastkové úlohy vytýčenej ťažiskovej úlohy ŠPZV. Uvádzame názvy týchto čiastkových úloh:

1/1 *Teoretické otázky spoločenskej funkcie kultúry* (riešiteľ: PhDr. T. Ollík, CSc.)

Zámerom bolo rozpracovať problematiku spoločenskej funkcie kultúry v podmienkach socialistickej spoločnosti s cieľom rozšíriť formulácie definícií niektorých základných pojmov. Výsledkom úlohy bol publikovaný zborník *Otázky teórie kultúry* (1979), v ktorom sú prezentované najmä štúdie pracovníkov kabinetu teórie a prognostiky kultúry spolupodieľajúcich sa na danej čiastkovej úlohe, no prispievateľmi boli aj tí, ktorí pracovali na súvisiacich úlohách.

V uvedenom zborníku sa po prvýkrát stretávame s publikačnou činnosťou J. Darma, ktorý bol od začiatku do konca sedemdesiatych rokov pozbavený publikačných možností v rámci VÚK. Koncom sedemdesiatych rokov bol J. Darmo preložený z dokumentačného oddelenia ústavu kultúry do kabinetu teórie a prognostiky kultúry na pozíciu vedeckovýskumného pracovníka, kde začal pracovať na zadaných úlohách:

„Potom, keď prišli zmeny, ktoré nastali v ústave, a aj P. Paška si to začal všímať, tak som začal písať recenzie z knížiek, ale len tak pre informáciu, také širšie rešerše. Po týchto rešeršiach ma zobrali a pracoval som v kabinete teórie a prognostiky kultúry. Tam som už dostával zadané úlohy [J. D.]“

1/2 *Aktivita pracujúcich v kultúrnom a spoločenskom živote* (riešiteľ: PhDr. V. Fábry)

1/3 *Recepcia umenia ako uspokojovanie kultúrnych potrieb robotníkov a roľníkov* (riešiteľ: PhDr. V. Blaho)

Cieľ tejto úlohy bol formulovaný v zmysle „zistiť, nakoľko sa príjem umeleckých hodnôt pociťuje ako uvedomelá potreba a do akej miery umenie pomáha formovať osobnosť socialistického človeka“. Na realizáciu rezortnej úlohy si riešiteľ spomínal takto:

„Vtedy sme mali jeden zásadný problém: keďže sme sa zamerali na robotnícku triedu, tak vzorku jednej z výskumných techník tvorili učni. Mali sme nejakú kontrolnú vzorku, ale hlavní boli tí učni a tí sa nevedeli vyjadrovať, do divadla moc nechodili, tak tam to škripalo. To bol hlavný nedostatok toho výskumu, inak to mohlo byť celkom zaujímavé, lebo sme si dali vypracovať

od V. Štefka a M. Porubiaka expertízne posudky. To sme sa zase inšpirovali českými sociológmi, manželmi Filipcovcami – Filipec a Filipcová³⁶, ktorí túto metódu používali. My sme ju použili už aj pri výskumoch na dedinách, že sme filmy, knihy, divadelné predstavenia, ktoré navštívili občania, hodnotili expertíznymi komisiami. Urobili sme z nich škálu od náročnejších po najmenej náročné diela. Tak sme potom dostali výsledky, že 20 až 25-roční idú po nenáročnej dobrodružnej literatúre, technickí pracovníci menej obľubujú psychologické filmy ako humanitne vzdelaní a tak ďalej [V. B.]“

Už samotná formulácia poslednej výskumnej úlohy naznačuje, že tu ide v podstate o vykonštruovanú ideologickú floskulu. Hoci sa empirickým výskumom získali objektívne výsledky odzrkadľujúce vzťah robotníckych či roľníckych vrstiev k jednotlivým druhom umenia, išlo o zistenie miery záujmu či potreby vnímať (sledovať, vyhľadávať) konkrétne diela. Tieto výsledky naznačujú väčšiu alebo menšiu mieru záujmu skúmaných vrstiev obyvateľstva o konkrétne diela. Výsledky sa interpretovali v zmysle „miery formovania osobnosti socialistického človeka“. V zmysle vtedajšej ideológie bolo nevyhnutné mieru záujmu o umenie definovať „nálepkou“ – „formovania osobnosti socialistického človeka“, pričom išlo najmä o zisťovanie miery kultúrnosti výskumnej vzorky obyvateľstva.

V predchádzajúcom texte sme spomenuli, že VÚKVM vznikol aj so zámerom, aby pripravil podmienky na koordináciu vedeckého výskumu v celom rezorte kultúry. Preto sa v rámci prípravy výskumných projektov zaraďovali popri hlavnej úlohe základného výskumu aj ďalšie čiastkové úlohy, určené či už pre pracoviská rezortu kultúry s určitou výskumnou orientáciou a s konkrétnymi riešiteľmi, alebo pre príbuzné pracoviská úzko spolupracujúce s rezortom. Pre zaujímavosť uvádzame niektoré z nich:

1/4 Význam knihy v procese utvárania socialistického profilu základných spoločenských tried a skupín (riešiteľ: Dr. V. Čipka, CSc., a kolektív – Matica slovenská)

Zdôvodnenie riešenia úlohy:

- „analyzovať vplyv krásnej a náučnej literatúry na obyvateľov a osobitne na čitateľov knižníc podľa základných spoločenských tried socialistickej spoločnosti;
- preskúmať prácu knižníc osvetového charakteru s krásnou a náučnou literatúrou, doterajšie formy a metódy, ich spoločenskú efektívnosť a vplyv na využívanie literatúry v knižniciach.“

Ak si opäť odmyslíme „ideologický appendix“ zdôvodnenia úlohy, získané údaje pomohli vytvoriť si obraz o čitateľskom zázemí obyvateľov Slovenska, ale aj o fun-

36 Blanka Filipcová a Jindřich Filipec boli vedúcimi vedeckovýskumnými pracovníkmi Ústavu pre filozofiu a sociológiu ČSAV. Dôležité však je uviesť, že B. Filipcová sa v 60. rokoch ako prvá venovala problematike voľného času v českom prostredí a neskôr v 70. a 80. rokoch sa spoločne s manželom začali venovať otázkam životného štýlu v socialistickej spoločnosti (Nešpor 2013: 68 — 70; Ryba 2013: 70 — 72).

govaní knižničnéj siete na Slovensku. Podobná situácia nastala aj pri riešení úloh, ktorými bol poverený Muzeologický kabinet SNM, Technické múzeum v Košiciach a Slovenský filmový ústav v Bratislave:

1/5 Postavenie a úlohy múzeí pri formovaní socialistického kultúrneho profilu obyvateľstva (pracujúcich) (riešiteľ: A. Gregorová a kolektív – Muzeologický kabinet SNM a TM v Košiciach)

1/6 Funkcia a spoločenské poslanie filmového umenia v súčasnej spoločnosti (riešiteľ: A. Majchrák – Slovenský filmový ústav v Bratislave).

VÚKVM bol v rámci výskumného programu zapojený aj do medzinárodných výskumov. Išlo však v maximálnej miere o spoluprácu s výskumnými pracoviskami pôsobiacimi síce v širokom zábere, ale predovšetkým s pracoviskami štátov socialistického tábora. Je zrejmé, že najužšie väzby boli s pražským výskumným pracoviskom – Ústavom pro výzkum kultury. Preto sa aj zaradila v súvislosti s úlohou VIII-5-7 *Základné spoločenské problémy kultúry v socialistickej spoločnosti* ďalšia čiastková úloha:

1/7 Výzkum společenské funkce umění socialistické společnosti (riešiteľ: Dr. V. Hepner, Ústav pro výzkum kultury, Praha).

Samotný názov úlohy naznačuje, že išlo o identické riešenie problému sociálnej funkcie umenia, tentoraz pomocou interpretácie výsledkov spolupracovníkov z českého ústavu. So zreteľom na spoločné výskumné ciele sa pražskí kolegovia sústredili na skúmanie:

- „vplyvu umenia na jednotlivé vrstvy a skupiny obyvateľstva;
- mechanizmov komunikácie umenia (sprostredkovanie umeleckých hodnôt a pod.);
- osvojovania umenia (vplyv jednotlivých mediátorov vrátane záujmovej umeleckej tvorivosti a pod.);
- postavenie umelca v socialistickej spoločnosti.“

Kabinetu riadenia a ekonomiky kultúry bola určená kľúčová úloha VIII-5-7-2 *Ekonomika ako faktor rozvoja kultúrnej úrovne za socializmu*, ktorej zodpovedným riešiteľom bol Ing. J. Rechterovič. Predmetná úloha korešpondovala s prioritnou úlohou základného výskumu, teda s výskumom základných spoločenských problémov kultúry, kde faktorom rozvoja kultúrnej úrovne museli byť zákonite ekonomické podmienky, na základe ktorých si obyvateľstvo regulovalo saturáciu svojich kultúrnych potrieb. S daným problémom úzko súviseli aj dve tematické úlohy:

2/1 Spoločenská spotreba a jej miesto v odvetví kultúry za socializmu;

2/2 Optimalizácia základného produkčného faktora ekonomiky kultúry za socializmu.

Inštitút pre výskum masových komunikačných prostriedkov riešil ako svoju prioritnú úlohu VIII-5-7-3 *Účinnosť procesu šírenia kultúrnych hodnôt pri formovaní socialistického profilu obyvateľstva* (zodpovedný riešiteľ: PhDr. J. Virčík³⁷). Táto úloha takisto nadväzovala na prioritnú úlohu základného výskumu venovanú aktuálnym spoločenským problémom kultúry, kde bol cieľ úlohy vymedzený v zmysle

37 PhDr. Jozef Virčík, CSc., bol v rokoch 1971 – 1977 zástupcom riaditeľa VÚKVM z poverenia vedenia ústavu (Darmo 1991: 72).

socialistickej ideológii ako „skúmanie stupňa účinnosti šírenia kultúrnych hodnôt prostredníctvom masových komunikačných prostriedkov, a to v procese formovania kultúrno-spoločenského profilu socialistického človeka a jeho spôsobu života“. V súvislosti s direktívne určeným cieľom úlohy boli formulované aj ďalšie tematické úlohy.

V rámci výskumu **kabinetu pre výskum verejnej mienky** sa na roky 1976 – 1980 predpokladalo riešenie 8 – 10 výskumov verejnej mienky ročne, zameraných na zisťovanie postojov obyvateľstva na Slovensku. Úlohy sa opäť mali tematicky spresňovať podľa požiadaviek stranických a štátnych orgánov na Slovensku.

Treba pripomenúť, že jednotlivé útvary riešili svoje úlohy aj po delimitácii spomínaných výskumných kabinetov (kabinet pre výskum verejnej mienky, Inštitút pre výskum masových komunikačných prostriedkov).

Rezortné úlohy

VÚK mal určené úlohy aj v rámci výskumných plánov rezortu, pričom bolo treba nevyhnutne riešiť i ďalšie operatívne úlohy, ktoré rezortu prideliť stranické či vládne orgány.

1 – 1/76 *Sociálna štruktúra a hudobná pripravenosť koncertného publika* (riešiteľka: K. Gavorová). Na základe výskumu sa realizovala analýza sociálnej štruktúry poslucháčov najvýznamnejších hudobných podujatí (BHS, Košická jar, Hudobné leto v Trenčianskych Tepliciach, Piešťanský festival a iné), pričom sa analyzovali aj zdroje informácií a znalosti poslucháčov o hudbe so zámerom špecifikovať zameranie ďalšieho vzdelávania v oblasti hudby.

2 – 1/76 *Riadenie odvetvia kultúry* (zodpovedný riešiteľ: Ing. J. Rechterovič, riešiteľ: PhDr. F. Karas). Predmetom úlohy bola analýza riadiacich princípov v odvetví kultúry s akcentom na nepriame nástroje ekonomického riadenia v rezorte kultúry.

2 – 1/a/76 *Plánovanie a financovanie odvetvia kultúry* (riešiteľ: Ing. G. Tóth). Cieľom úlohy bola jednak analýza súvzťažných podmienok plánu výkonov a nadväzujúce plány finančného zabezpečenia v príspevkových, rozpočtových a hospodárskych organizáciách kultúry, ako aj formulovanie základných ukazovateľov plánu výkonov jednotlivých typov kultúrnych organizácií v nadväznosti na nové princípy prerozdelenia finančných prostriedkov zo štátneho rozpočtu. Uvedená úloha zahŕňala aj ďalšie dve tematické úlohy:

2 – 1/b/76 *Cenotvorba v odvetví kultúry* (riešiteľ: doc. Ing. M. Olah, CSc.);

2 – 1/c/76 *Honorárová a mzdová politika v odvetví kultúry*.

Medzi ďalšie významné rezortné úlohy patrilo aj riešenie otázok spojených s výskumom médií, vo vtedajšom jazyku „masových komunikačných prostriedkov“. V tomto období ich v rámci VÚKVM začal riešiť Inštitút pre výskum masových komunikačných prostriedkov, ktorý po delimitácii do Novinárskeho študijného ústavu v ich výskume pokračoval. V tomto zmysle bola kľúčovou úloha:

4 – 1/76 *Obsahová analýza kultúrnych rubrik v hlavných masových komunikačných prostriedkoch* (riešiteľ: P. Kameník, CSc.). Podstatou riešenia úlohy bola obsahová

analýza vybranej vzorky kultúrnych rubrík jednotlivých masových komunikačných prostriedkov (tlač – rozhlas – televízia) z hľadiska poslania týchto „prostriedkov“. Analyzovala sa tematická štruktúra rubrík v súvislosti s prezentáciou problematiky kultúry ako celku a so zreteľom na zisťovanie, či kultúrne rubriky adekvátne odrážajú podľa vtedajších kritérií „socialistický rozvoj Slovenska“.

4 – 2/76 *Atlas tlače, rozhlasu a televízie* (riešiteľ: O. Drastich) – neskôr delimitovaná úloha. Projekt predstavoval spracovanie štatistického prehľadu rozšírenosti tlače, rozhlasu a televízie na Slovensku podľa krajov, okresov, miest a obcí, ktorý sa využíval ako primárny informačný zdroj pri výskume účinnosti masových komunikačných prostriedkov.

4 – 3/76 *Vývojové tendencie masových komunikačných prostriedkov* (riešiteľ: PhDr. V. Holina) – neskôr delimitovaná úloha. Základným výstupom tejto úlohy bolo vypracovanie syntetickej štúdie o ďalšom vývoji masových komunikačných prostriedkov. Pri jej spracovaní sa využili výsledky získané riešením štátnej výskumnej úlohy v rokoch 1971 – 1975.

4 – 4/76 *Využitie novínovedných informácií* (riešiteľka K. Dénešová a kol.) – neskôr delimitovaná úloha. Podstatou riešenia úlohy bolo získavanie poznatkov, novínovedných informácií a dokumentácie z hľadiska potrieb urýchľovania informačného toku.

Podstatnú časť riešenia výskumných úloh v siedmej päťročnici riadil vo Výskumnom

Hlavné úlohy činnosti Výskumného ústavu kultúry v rokoch 7. päťročného plánu (1981 — 1985)

ústave kultúry ešte jeho pôvodný riaditeľ doc. Pavel Paška, ktorého dňom 1. januára 1985 vystriedal Martin Čičilla. Z uvedených dôvodov sme toto obdobie teda ešte zahrnuli do druhej etapy činnosti VÚK.

V tomto období sa riešila hlavná úloha štátneho plánu základného výskumu **VIII-8-1 Zákonitosti vývoja kultúry v etape výstavby rozvinutej socialistickej spoločnosti a rast kultúrnej úrovne pracujúcich v ČSSR**. Výskumný ústav kultúry bol koordinačným pracoviskom pre uvedenú úlohu, ktorá sa členila na ďalšie čiastkové úlohy:

- VIII-8-1/1 *Jedinečnosť socialistickej kultúry v dejinách kultúrneho vývoja ľudstva, jej charakteristické črty a funkcie;*
- VIII-8-1/2 *Zákonitosti kultúrnej úrovne pracujúcich a vplyv kultúry na rozvoj socialistickej osobnosti;*
- VIII-8-1/3 *Leninské princípy socialistickej kultúrnej politiky a jej nástroje v ideologickej boji;*
- VIII-8-1/4 *Zákonitosti rozvoja estetickéj kultúry v etape výstavby rozvinutej socialistickej spoločnosti;*
- VIII-8-1/5 *Sociálnoekonomické zákonitosti a princípy riadenia odvetvia kultúry.*

Ústav kultúry bol hlavným riešiteľským pracoviskom týchto čiastkových úloh: VIII-8-1/2, VIII-8-1/4, VIII-8-1/5.

Medzi významné výstupy hlavnej úlohy možno považovať kolektívnu prácu z oblasti teórie kultúry *Kultúra v spoločenskom pohybe* (1984)³⁸ a zborník z medzinárodného výskumu *Spoločné princípy a zákonitosti rozvoja socialistickej kultúry a umenia* (1986)³⁹, kde okrem našich autorov je reprezentatívne zastúpenie zo všetkých socialistických krajín.

V rámci riešenia spomínanej čiastkovej úlohy *Zákonitosti kultúrnej úrovne pracujúcich a vplyv kultúry na rozvoj socialistickej osobnosti*, kde bol zodpovedným riešiteľom doc. PhDr. J. Karásek, CSc., vznikla pomerne rozsiahla monografia riešiteľky PhDr. E. Malej, CSc., s názvom *Procesy kultúrneho vyrovnávania mesta a dediny* (1985)⁴⁰. Monografia bola výsledkom riešenia tematickej úlohy *Rozvoj kultúrnej*

38 ŠALGOVIČOVÁ, J. (1984). *Kultúra v spoločenskom pohybe*. In: Teoreticko-metodologické problémy marxisticko-leninského prognózovania kultúry. Bratislava: VÚK, s. 5 – 26.

39 ČIČILLA, M. (Ed.). (1986). *Spoločné princípy a zákonitosti rozvoja socialistickej kultúry a umenia*. Bratislava: VÚK.

40 MALÁ, E. (1985). *Procesy kultúrneho vyrovnávania mesta a dediny*. Bratislava: VÚK.

úrovne obyvateľstva v súvislosti s formovaním socialistického spôsobu života. Úloha prispela k ďalšiemu teoretickému rozpracovaniu pojmu „kultúrna úroveň“ ako globálneho spoločenského javu. Vo výskume sa použila metrika, ktorá priniesla nové možnosti merania kultúrnych javov a umožnila ich syntetizovanie. Prínosom bola metodika rozlišovania pozitívnych a negatívnych javov v kultúrnom vyrovnávaní mesta a dediny a jednotlivých spoločenských skupín.

Pozoruhodné výsledky sa dosiahli pri riešení tematickej úlohy VIII-8-1/2-7/ *Činnosť kultúrno-osvetových zariadení v procese formovania kultúrnej úrovne*, ktorej riešiteľom bol F. Karas. Hoci sa výsledky interpretovali v zmysle rozvíjania „socialistického spôsobu života“, ako si to vyžadovala vtedajšia ideologická nálepka, bohaté kultúrne programy organizované v kultúrno-osvetových zariadeniach pri-nášali skutočne tvorivé podnety obohacujúce hodnotový svet obyvateľstva.

Z ďalších výstupov z riešenia tematických úloh mala veľký význam monografia *Štatistické ukazovatele rozvoja kultúry v etape rozvinutej socialistickej spoločnosti* (1986)⁴¹ riešiteľa Milana Jedenástnika, ktorá vychádzala zo subtematickej úlohy s rovnakým názvom. Výsledky výskumu prezentujú najdôležitejšie väzby a dynamiku vývoja hlavných ukazovateľov a poukazujú na nové možnosti využívania štatistických charakteristík v sociologickej teórii a praxi, najmä v sociologických výskumoch.

Iná tematická výskumná úloha VIII-8-1/2-4 *Vplyv ideovej orientácie sociálno-triednych skupín na formovanie ich kultúrnej úrovne* riešiteľa F. Šinku je charakteristickou úlohou v zmysle ideologického diktátu, ktorému sa nevyhnutne muselo podriaďiť riešenie akejkoľvek úlohy s neodmysliteľným ideologickým pozadím. Potvrďuje to aj štúdia ako výstup z tejto úlohy pod názvom *Kultúra – svetonázor – socialistický spôsob života* (1984)⁴². Štúdia síce prináša syntetizujúci pohľad na oblasť kultúry práce, na kultúrne aspirácie sociálno-triednych skupín – robotníkov a roľníkov, a poukazuje na prekážky, ktoré im bránia v napĺňaní kultúrnych potrieb, no pritom sa nevyhne demagogickému presadzovaniu ateistického svetonázoru.

V záujme rozvoja sociologického výskumu mala dôležitý význam štúdia riešiteľa RNDr. Mariána Šaláta, CSc., *Metódy vyhodnocovania sociologických výskumov rozvoja kultúrnej úrovne* (1984)⁴³, ktorá takisto predstavuje výstup z čiastkovej výskumnej úlohy VIII-8-1/2. V čase svojho vzniku bola skutočným prínosom najmä prezentovanou analýzou metodologických postupov tvorby znakov a indikátorov kultúrnej úrovne a možností ich merania či vyhodnocovania. Prehľadne sú charakterizované použité štatistické metódy. V záverečnej časti sa skúmajú otázky programového zabezpečenia a strojového spracovania jednotlivých sociologic-

41 JEDENÁSTNIK, M. (1986). *Štatistické ukazovatele rozvoja kultúry v etape rozvinutej socialistickej spoločnosti*. Bratislava: VÚK.

42 ŠINKA, F. (1984). *Kultúra – svetonázor – socialistický spôsob života*. Bratislava: VÚK.

43 ŠALÁT, M. (1984). *Vyhodnocovanie metódy v sociologických výskumoch skúmania rozvoja kultúrnej úrovne*. In: *Zákonitosti rozvoja kultúrnej úrovne pracujúcich a vplyv kultúry na rozvoj socialistickej osobnosti*. Bratislava: VÚK, s. 108 – 114.

kých výskumov. Monografia v danom období výrazne obohacovala metodologickú literatúru z problematiky spracovania sociologických výskumov z oblasti kultúry. Veľmi dobre sa využívala pri aplikácii využívania matematicko-štatistických metód.

Významným obohatením výskumného programu VÚK v období prvej polovice 80. rokov bolo riešenie čiastkovej úlohy VIII-8-1/4 *Zákonitosti rozvoja estetickej kultúry v etape výstavby rozvinutej socialistickej spoločnosti*, ktorá sa riešila v rámci kabinetu teórie a prognostiky kultúry. Zodpovedným riešiteľom tejto úlohy bol prof. PhDr. Vladimír Brožík, DrSc., ktorý ako filozof a estetik mal veľmi pozitívny vplyv na riešenie úloh a aj na samotných riešiteľov. V 7. päťročnom pláne sledujeme vo výskumnom programe obrat od teoretických otázok spoločenskej funkcie kultúry k problematike rozvoja umeleckej a estetickej kultúry v etape výstavby socialistickej spoločnosti. Zámerom bolo rozpracovať ďalej uvedené tematické okruhy: ● problematika estetickej kultúry; ● estetická výchova; ● problémy umeleckej kultúry a umenia; ● dejiny českej estetiky (BERKA 1988: 9). Dôležitými výstupmi z riešenia čiastkovej úlohy je päť zborníkov vydaných vo VÚK: *Estetická kultúra (teória – výskum – prax)*⁴⁴; *Estetická kultúra (teória – výskum – prax)*⁴⁵; *Umelecká kultúra (teória – výskum – prax)*⁴⁶; *Umenie v procese spoločenského pôsobenia*⁴⁷; *Estetická kultúra (teória – výskum – prax)*⁴⁸.

Doc. Peter Karvaš, slovenský dramatik 20. storočia, v rámci tematickej úlohy s výrazne ideologickým podtónom VIII-8-1/4-3 *Prostriedky masovej informácie a propagandy a ich vplyv na premeny estetického vedomia prostredníctvom dramatických diel* vydal rozsiahlu štúdiu *Umenie drámy a fenomén televízie* (1985)⁴⁹. Táto práca bola súčasťou obsiahleho cyklu problémových teoretických štúdií o dráme na javisku, vo filme, v televízii a rozhlas. Skúmala prezentáciu diel „klasických umení“ prostredníctvom prostriedkov hromadnej komunikácie, teda médií, no najmä špecifické tvorivé momenty, príjmové situácie a formotvorné iniciatívy, ktoré tieto prostriedky stimulovali. Karvašova monografia je jedným z mnohých príkladov, keď aj v období totality vznikali hodnotné odborné diela, ktoré sa dokázali schovať za príznačnú ideologickú konštrukciu.

Do istej miery sú kontroverzné výsledky tematickej úlohy *Filmová kultúra a triedny boj* riešiteľky PhDr. Aleny Textorisovej. Riešiteľka mala neľahkú úlohu vyrovnáť sa s problematikou filmového umenia v službách ideológie.

Pri riešení tematickej úlohy *Miesto umenia v systéme socialistickej kultúry* riešiteľka PhDr. Jana Šalgovičová, CSc., analyzovala význam umenia, jeho schopnosť podieľať sa na raste bytostných síl človeka a prispievať k jeho všestrannému a har-

44 KUČEROVÁ, S. (Ed.). (1981). *Estetická kultúra*. Bratislava: VÚK.

45 ŠALGOVIČOVÁ, J. (Ed.). (1983). *Estetická kultúra*. Bratislava: VÚK.

46 TAZBERÍK, J. (Ed.). (1983). *Umelecká kultúra*. Bratislava: VÚK.

47 TAZBERÍK, J. (Ed.). (1983). *Umenie v procese spoločenského pôsobenia*. Bratislava: VÚK.

48 TAZBERÍK, J. (Ed.). (1984). *Estetická kultúra*. Bratislava: VÚK.

49 KARVAŠ, P. (1985). *Umenie drámy a fenomén televízie*. Bratislava: VÚK.

monickému rozvoju. Pomocou sekundárnej analýzy výsledkov sociologických výskumov konkretizovala a prehľadila poznanie sociálneho pôsobenia umenia o nové aspekty. V tejto súvislosti možno konštatovať, že svojou prácou prispela k vtedajšej modernej, ale aj „módnej“ orientácii výskumu umenia na jeho sociálnu funkciu. Výsledky tohto výskumu sa využili pri príprave *Celospoločenského programu estetickej výchovy obyvateľstva v ČSSR*.

Osobitnú skupinu predstavovali úlohy, ktoré sa riešili v kabinete organizácie, riadenia a ekonomiky kultúry. Prioritnou pre tento kabinet bola čiastková úloha *Sociálno-ekonomické zákonitosti a princípy riadenia odvetvia kultúry* so zodpovedným riešiteľom doc. Ing. Oskarom Novotným, CSc. Riešiteľský kolektív tejto čiastkovej úlohy, osobitne doc. Novotný, sa podstatnou mierou pričínal o vypracovanie expertízy *Súčasný stav spoločnosti v SSR a perspektívy jej vývoja*⁵⁰ – časť *Kultúra*. Táto problémová štúdia sa sústredila na hlavné spoločenské predpoklady kultúrneho rozvoja Slovenska a kultúrno-politické predpoklady jeho intenzifikácie, na vybrané otázky sociálneho pôsobenia kultúry, osobitne umenia, a materiálno-technické predpoklady a podmienky, ako aj systém riadenia ich tvorby.

Ďalším výsledkom pri riešení predmetnej čiastkovej úlohy bol medzinárodný vedecký zborník *Sociálno-ekonomické zákonitosti rozvoja odvetvia kultúry, ich pôsobenie a využívanie v socialistických krajinách v oblasti ekonomiky kultúry* (1983)⁵¹, koordinovaný vo VÚK v Bratislave. Obsahoval osem príspevkov autorov z bývalého Sovietskeho zväzu, dva z Bulharska, tri z Maďarska, tri z Nemeckej demokratickej republiky, tri z Poľska a dva z Československa. V príspevkoch sa analyzovali kľúčové aktuálne otázky zdokonaľovania sústavy ekonomických vzťahov odvetvia kultúry a systému ich riadenia v jednotlivých socialistických krajinách.

V závere prehľadu výskumnej činnosti v rokoch 1981 – 1985 uvádzame ešte niekoľko dôležitých výstupov, ktoré nemajú iba svoj historický význam, ale priniesli určité výskumné hodnoty s trvalejšou platnosťou a týkajú sa najmä problematiky ekonomiky kultúry. Takou je napríklad monografia *Spoločenská spotreba v odvetví kultúry* (1981)⁵² autora Oskara Novotného. Práca prezentuje ucelenú vedeckú koncepciu princípu rozdeľovania fondov spoločenskej spotreby v odvetví kultúry v socializme na základe systému kultúrnych potrieb. Doc. Novotný sa otázkami ekonomickej spotreby v oblasti kultúry zaoberal celý profesijný život a v nových spoločenských podmienkach po roku 1989 tento systém naďalej rozpracúval.

Na túto prácu nadväzuje zborník kolektívu autorov na čele s O. Novotným pod

50 Expertíza bola prijatá Ústavom marxizmu-leninizmu ÚV KSS a následne v rámci súhrnného materiálu predložená ÚV KSS ako podklad k príprave zjazdu KSS (In: *Hodnotenie činnosti Výskumného ústavu kultúry v 7. SRP (1981 – 1985)*).

51 NOVOTNÝ, O. (Ed.). (1983). *Sociálno-ekonomické zákonitosti rozvoja odvetvia kultúry, ich pôsobenie a využívanie v socialistických krajinách v oblasti ekonomiky kultúry*. Bratislava: VÚK.

52 NOVOTNÝ, O. (1981). *Spoločenská spotreba v odvetví kultúry*. Bratislava: VÚK.

názvom *Sociálno-ekonomické zákonitosti v odvetví kultúry* (1983)⁵³. Tento tím sa spolu s ďalšími zahraničnými kolegami podieľal aj na zostavení medzinárodného vedeckého zborníka *Ekonomika kultúry v socialistických krajinách* (1982)⁵⁴, ktorý sa stal prvým výstupom z medzinárodného výskumu kultúry.

A napokon treba uviesť záverečnú štúdiu z kľúčovej čiastkovej úlohy ako zásadnej úlohy základného plánu výskumu zo sledovaného obdobia – *Charakter a podstata sociálno-ekonomického systému odvetvia kultúry*⁵⁵. Autor tu komplexne spracúva teoreticko-metodologickú koncepciu ekonomiky kultúry ako vednej disciplíny, osobitne východiská riešenia otázky charakteru sociálno-ekonomických procesov v odvetví kultúry, napríklad aj otázky charakteru produktov odvetvia kultúry zo sociálno-ekonomického hľadiska a pod. Práve mnohé z pomenovaných princípov aplikovaných na špecifiká spotreby v oblasti kultúry aplikoval doc. Novotný aj pri analýze systému fungovania ekonomiky kultúry vo vtedajšom riadení oblasti kultúry.

V predchádzajúcom texte sme sa pokúsili poukázať len na tie úlohy, ktoré sú z dnešného pohľadu teórie kultúry, sociológie či ekonomiky kultúry zaujímavé a podnetné. Vzhľadom na limitovaný rozsah publikácie sme sa napríklad nevenovali širokej škále rezortných výskumov.

Pri rekapitulácii výsledkov činnosti VÚK v nami určenej tzv. druhej fáze vedeckého vývoja VÚK chceme v závere upozorniť na nasledujúce skutočnosti. V rámci riešených úloh boli z hľadiska súčasného stavu poznania dôležité práce podieľajúce sa na metodike sociologického výskumu kultúry, konkrétne napríklad monografia riešiteľky PhDr. E. Malej, CSc., s názvom *Procesy kultúrneho vyrovnávania mesta a dediny* (1985). Prínosom bola predovšetkým metodika rozlišovania pozitívnych a negatívnych javov v kultúrnom vyrovnávaní mesta a dediny a jednotlivých spoločenských skupín.

Podobne mala veľký význam monografia *Štatistické ukazovatele rozvoja kultúry v etape rozvinutej socialistickej spoločnosti* (1986) riešiteľa Milana Jedenástnika, ktorá vychádzala zo subtematickej úlohy s rovnakým názvom. Výsledky výskumu prezentujú najdôležitejšie väzby a dynamiku vývoja hlavných ukazovateľov a poukazujú na nové možnosti využívania štatistických charakteristík v sociologickej teórii a praxi, najmä v sociologických výskumoch.

Ako sme už uviedli, pre spracovanie sociologických výskumov bola významná štúdia riešiteľa RNDr. Mariána Šaláta, CSc., *Metódy vyhodnocovania sociologických výskumov* (1984), ktorá takisto predstavuje výstup z čiastkovej výskumnej úlohy VIII-8-1/2. Monografia v danom období výrazne obohacovala metodologickú litera-

53 NOVOTNÝ, O. (Ed.). (1983). *Sociálno-ekonomické zákonitosti v odvetví kultúry*. Bratislava: VÚK.

54 NOVOTNÝ, O. (Ed.). (1982). *Ekonomika kultúry v socialistických krajinách*. Bratislava: VÚK.

55 Výsledky zverejnené v záverečnej správe sú tiež dostupné v monografii: NOVOTNÝ, O. – FISCHER, J. (1984). *Ekonomika kultúry*. Bratislava: Obzor.

túru z problematiky spracovania sociologických výskumov z oblasti kultúry.

Doplňame, že v tomto období bol vedecký potenciál VÚK posilnený pričlenením oddelenia pre vedu a výskum. Oddelenie bolo najprv v roku 1978 presunuté z Matice slovenskej do Ústavu pre informácie a riadenie v kultúre. Tam však nenašlo svoje náležité uplatnenie a vedúci predstavitelia ministerstva kultúry sa po siedmich rokoch rozhodli, že toto oddelenie posilní výskumné aktivity vo VÚK. Išlo v podstate iba o štyroch pracovníkov (PhDr. Ján Pavlovič, zástupca vedúceho oddelenia; Sylvia Hanusová, promovaná právnička; Ivana Bieliková a Daniela Vrbovská) a oddelenie sídlilo v objekte bývalého františkánskeho kláštora. Delimitácia prebehla v roku 1984 s platnosťou vykonávania vedeckej činnosti od 1. januára 1985. Delimitáciu podpísal za ÚPIRK riaditeľ Ing. Bohumil Mičuch a za VÚK už nový riaditeľ PhDr. Martin Čičilla, CSc., ktorému koncom roka 1984 odovzdal riaditeľskú štafetu doc. PhDr. Pavel Paška. Do funkcie bol oficiálne vymenovaný 1. januára 1985. Nový riaditeľ sa výrazne podieľal na zhodnocovaní práve sa končiacich úloh a na príprave nových úloh stanovených pre 8. päťročný plán.

Tretie obdobie pôsobenia Výskumného ústavu kultúry sme v zmysle nášho pe-

„Paralelné svety“ (1986 — 1992)

riodického členenia vymedzili od nástupu nového riaditeľa PhDr. Martina Čičillu, CSc., teda od 1. januára 1985. Toto obdobie sa končí až úplným zánikom inštitúcie po jej čiastočných transformáciách v roku 1992. V tomto období sa prioritne riešila v rámci 8. päťročného plánu hlavná úloha **ŠPZV IX-8-1 Rozhodujúce faktory rozvoja socialistickej kultúry a umenia v procese formovania socialistického spôsobu života.**

Nástupom M. Čičillu do funkcie riaditeľa VÚK inštitúcia nadobudla v oblasti vedeckovýskumnej základne významné postavenie, lebo nový riaditeľ sa od začiatku usiloval, aby ústav získal štatút školiaceho pracoviska, čo napokon Predsedníctvo SAV schválilo. A tak od 1. apríla 1985 sa VÚK stal prvým pracoviskom v rezorte kultúry s oprávnením školiť ašpirantov vo vednom odbore marxisticko-leninská sociológia so zameraním na sociológiu kultúry (ČIČILLA 1988: 7). V *Koncepcii činnosti školiaceho pracoviska VÚK* sa píše, že táto kompetencia vyplynula „zo sociologického charakteru veľkej časti výskumných úloh, ktoré ústav ako jediné vedeckovýskumné pracovisko rezortu kultúry SSR zaradené do celoštátnej vedeckovýskumnej základne ČSSR rieši v základnom a aplikovanom výskume.“ Zámerom bolo vychovávať vedecko-výskumných pracovníkov s cieľom zapojiť ich neskôr do stáleho pracovného pomeru v rámci inštitúcie, ale aj pre potreby zabezpečenia vedeckej prípravy riadiacich pracovníkov v odvetví kultúry. Prvou prijatou a jedinou internou ašpirantkou v ústave kultúry bola G. Lubelcová, ktorá nastúpila po výberovom konaní do oddelenia sociológie kultúry v septembri v roku 1985, kde bol v tom čase vedúci P. Kováčik:

„Moje pôsobenie na ústave sa začalo od septembra 1985. Nastúpila som na internú ašpirantúru, čo bola pár rokov mimoriadna kompetencia Výskumného ústavu kultúry, lebo to bol vlastne rezortný výskumný ústav. Niečo také ako príprava doktorandov alebo teda v tom čase ašpirantov v rezortnom ústave nebolo. Ale keďže v sedemdesiatych, osemdesiatych rokoch sa robilo naozaj veľa empirických výskumov v spolupráci s katedrou [Katedrou sociológie na FF UK v Bratislave], hlavne s pánom docentom J. Karáskom, ktorý spolupracoval s nimi aj po metodologickej, aj po štatistickej stránke na výskumoch, výskumná a metodologická úroveň sa dotiahla a posunula do takej miery, že vlastne Výskumný ústav kultúry dostal oprávnenie poskytovať aj doktorandské štúdium. Pokiaľ viem, tak ja som bola prvá interná doktorandka od roku 1985 do roku 1988. A viem, že ešte tam boli nejakí, myslím, dvaja ďalší interní doktorandi. Potom keď prišli tie peripetie v deväťdesiatych rokoch, tak už to zaniklo [G. L.].“

V roku 1989 G. Lubelcová úspešne obhájila kandidátsku dizertačnú prácu s názvom *Stav a perspektívy participácie obyvateľov SSR na kultúre* (školiteľ: J. Karásek; oponenti: B. Filipcová, M. Zágoršeková, M. Záleta). Pamätníčka viackrát spomenula, že začiatok pracovnej kariéry vo VÚK považuje napriek istým obmedzeniam, predovšetkým ideologickým a teoretickým, pod čím rozumela obmedzený prístup k literatúre, za obdobie najintenzívnejšieho odborného rastu:

„Môžem povedať, že pre mňa to bolo obdobie najintenzívnejšieho voľného odborného rozvíjania, samozrejme, v rámci tých možností, ktoré sme mali, a prístupu k literatúre, aký sme mali, ale pre mňa to bol veľmi otvorený priestor. Určite to bolo dané tým, že už to bola vlastne druhá polovica 80. rokov, teda obdobie ‚perestrojky‘, a aj tým mojím statusom a začiatkom odbornej kariéry. [...] Ale napríklad profesor J. Schenk, ktorému bola blízka problematika samoorganizácie sociálnych systémov, ma upozornil, aby som spracovala publikáciu francúzskeho sociológa Molesa. Niektorá literatúra bola dostupná. [...] Ja, keďže som bola francúzštinárka, tak v rámci ašpirantúry som pracovala s francúzskou literatúrou. Práve Abraham Moles sa venoval sociodynamike kultúry, to bola publikácia veľmi vhodne orientovaná k mojej dizertačnej práci. To bolo vnímanie kultúry nie úzke, ako napríklad návštevnosť kultúrnych zariadení, ale ako sa vlastne hodnotový, normatívny systém spoločnosti prejavuje v správaní ľudí. Čiže táto francúzska literatúra bola dobrá, tiež poľská literatúra. Z tej našej, napríklad mne bola oponentka pani docentka Filipcová, čo bola dosť popredná osobnosť v sociologickom ústave [v Ústave pre filozofiu a sociológiu ČSAV] v tom čase, a ona sa venovala sociológii spôsobu života, čo tiež spadalo do rámca mojej dizertačnej práce [G. L.]“

Výskumný ústav kultúry pravdepodobne školil ašpirantov do roku 1991. Z archívnych materiálov je zrejmé, že v roku 1989 ústav školil okrem G. Lubelcovej ďalších šiestich externých ašpirantov⁵⁶, pričom pravdepodobne len dvaja z nich úspešne ukončili ašpirantúru. Predpokladáme tak na základe *Prehľadu o stave ašpirantov školiaceho pracoviska VÚK*, kde je zaznačený ich predpokladaný termín ukončenia ašpirantúry.

Začiatkom osemdesiatych rokov vrcholil dvadsaťročný inštitucionálny rozvoj sociológie, po ktorom nasledovala tzv. etapa pluralizácie sociológie (1985 – 1989) odkazujúca na rozdelenie sociologickej obce na dva póly, pričom jeden pól zahŕňal sociológov s establishmentovou orientáciou a druhý s antitotalitnou orientáciou, čo bolo dôsledkom rozdielnych názorov o mieste sociológie v sústave sociálneho poznania (MACHÁČEK 2004: 639 – 640). Dialógy medzi sociológmi na túto tému

56 Menovite J. Tkáč, P. Brhlovič, P. Filip, V. Segeš, R. Hanuljak, I. Laciak.

môžeme sledovať 1. v diskusii redakcie časopisu *Sociológia* (1985); 2. v diskusii k dokumentu *Sociológia SR v kontexte prestavby* (1988); 3. na seminári pri príležitosti 25. výročia vzniku sociologického pracoviska v SAV (1988) (POZRI BLIŽŠIE MACHÁČEK 2004: 639 – 641). Práve počas besedy k dokumentu *Sociológia SR v kontexte prestavby* mladá generácia sociológov, prezentujúca antitotalitnú orientáciu, kriticky zhodnotila stav a perspektívy rozvoja slovenskej sociológie. Vyzdvihli, že problém sociológie je „v politickom okolí, ktoré vplyva na vnútorný život sociológie a ktoré podmieňuje, že aj pre sociológiu ako pre ostatné spoločenské vedy je charakteristická apologetická funkcia namiesto konštruktívno-kritickej, ďalej dogmatizmus, scholastika, sterilita, nedostatočný zmysel pre realitu, spätosť so zostávajúcimi formami praxe, väzba na administratívno-direktívny systém riadenia spoločnosti, iba deklarované miesto pri riešení spoločenských problémov, orientácia na službu riadiacim orgánom, prepolitizovanosť“ (MACHÁČEK 2004: 640).

Pôsobenie VÚK do roku 1989 môžeme na základe jeho pozície ako rezortného pracoviska marxisticko-leninského typu a vedeckovýskumnej činnosti začleniť k inštitúciám, ktoré podporovali establishment, teda štátnu moc. Pracovníci ústavu realizovali výskumy najmä na podnet svojho objednávateľa a odberateľa výsledkov prác – ministerstva kultúry, čo inštitúciu viedlo najmä k tejto politickej službe. V tomto prípade platí: „pre všetkých platí rovnaký meter“, čím chceme vyjadriť, že tento model fungovania spoločenskovedného výskumu v období socializmu platil pre všetky inštitúcie rovnako, lebo vedecko-technické ciele boli vopred plánované v rámci päťročných plánov a ich realizácia bola nariadená z riadiacej sféry, zároveň žiadnu inú ako marxisticko-leninskú paradigmu štátna politika netolerovala.

Nástupom nového riaditeľa sa výskumná činnosť VÚK zdynamizovala najmä intenzívnejšou spoluprácou s riešiteľmi z iných vedeckovýskumných pracovísk SAV, a to jednak s výskumníkmi zo Sociologického ústavu SAV, z Filozofického ústavu SAV a z Literárnovedného ústavu SAV. Ako sme už uviedli, v tomto období sa riešila hlavná úloha ŠPZV IX-8-1 *Rozhodujúce faktory rozvoja socialistickej kultúry a umenia v procese formovania socialistického spôsobu života*. V rámci vtedajšieho chápania „socialistického spôsobu života“ sa v súvislosti s etapou rozvoja kultúry vyzdvihovala požiadavka efektívnosti, intenzifikácie a kvality v procese umeleckej tvorby, ale aj v procese vnímania a saturovania kultúrnych potrieb. V druhej polovici osemdesiatych rokov však začal aj našu kultúrnu tvorbu výrazne ovplyvňovať ideologický odmäk tzv. sovietskej perestrojky a idea „glasnosti“, teda tendencia odhaľovania nedostatkov a poukazovania na negatívne javy rozvoja socialistickej spoločnosti.

V tomto období už veľmi zreteľne a očividne demagogicky vyznievalo krčovité úsilie vysvetľovať kultúrno-spoločenské procesy ako protirečenia, pričom ako jediné možné sa zdôrazňovalo marxisticko-leninské riešenie ako prostriedok konkretizácie komunistických a humanistických ideálov pri uskutočňovaní historického poslania robotníckej triedy a vedúcej úlohy komunistickej strany. V tomto čase, keď v Sovietskom zväze sa proces demokratizácie kultúry a čiastočne aj spoloč-

nosti už nedal zastaviť, vyznievali podobné desaťročia omieľané vykonštruované floskuly už iba ako „satirická nálepka“. Avšak v tomto zmysle boli ešte formulované všetky úlohy v rámci ŠPZV i ďalšie rezortné úlohy.

Celý vedeckovýskumný program bol medziodborového charakteru a do značnej miery bol postavený interdisciplinárne. Bezprostredne nadväzoval na výsledky výskumu predchádzajúcej päťročnice, teda na výsledky hlavnej úlohy štátneho plánu základného výskumu *VIII-8-1 Zákonitosti vývoja kultúry v etape výstavby rozvinutej socialistickej spoločnosti a rast kultúrnej úrovne pracujúcich v ČSSR*, pričom zároveň nadviazal aj na medzinárodný výskum socialistickej krajín v rokoch 1981 – 1985 *Spoločné princípy a zákonitosti rozvoja socialistickej kultúry a umenia*. Hlavná úloha ôsmej päťročnice zahŕňala šesť zásadných čiastkových úloh:

- IX-8-1/1 *Socialistická kultúra v globálnych problémoch a protirečeniach súčasnej epochy*;
- IX-8-1/2 *Faktory rozvoja sociálnych funkcií kultúry v procese formovania socialistického spôsobu života*;
- IX-8-1/3 *Kultúra ako odvetvový systém a jeho intenzifikácia ako činitele dynamického rozvoja socialistickej kultúry*;
- IX-8-1/4 *Sociálne pôsobenie umenia ako formatívny činiteľ socialistického spôsobu života*;
- IX-8-1/5 *Prognóza rozvoja odvetvia kultúry v SSR (do r. 2010)*;
- IX-8-1/6 *Národné kultúrne dedičstvo ako predmet výskumu a nástroj kultúrnej politiky*.

V nasledujúcom texte sa pokúsime podrobnejšie priblížiť čiastkovú úlohu: *IX-8-1/1 Socialistická kultúra v globálnych problémoch a protirečeniach súčasnej epochy*. Zodpovedným riešiteľom tejto úlohy sa stal PhDr. Dalimír Hajko, CSc., pracovník Literárnovedného ústavu SAV, literárny vedec a filozof, ktorý sa prioritne zameriaval na analýzu nemarxistických filozofických teórií literatúry a kultúry. V rámci tejto čiastkovej úlohy boli vyčlenené ďalšie podúlohy, ktoré riešili niektorí pracovníci VÚK, ale aj kolegovia z ďalších vedeckých inštitúcií (Filozofický ústav SAV, Sociologický ústav SAV). V záujme celkového prehľadu uvádzame znenia všetkých tzv. tematických úloh zaradených pod ústrednú čiastkovú úlohu:

● IX-8-1/1-1 *Kultúra a civilizácia, ich jednota a protirečenie v globálnych problémoch súčasnosti*. Úlohu riešil vtedajší významný filozof doc. PhDr. Ján Bodnár, DrSc. Úloha mala výslovne filozofický charakter, kde sa riešiteľ pokúšal o nastolenie dialektiky vzájomného pôsobenia kultúry a civilizácie so špecifickým pohľadom na vtedajšie chápanie „socialistickej kultúry“ a „socialistickej civilizácie“.

● IX-8-1/1-2 *Spôsob života ako sféra kultúrnej tvorby*. Riešiteľom úlohy a zároveň aj zodpovedným riešiteľom celej čiastkovej úlohy bol PhDr. Dalimír Hajko, CSc., ktorý analyzoval súvislosti medzi spôsobom života a kultúrou z pohľadu filozoficko-estetického nazerania na skúmanú problematiku.

● IX-8-1/-3 *Dialektická jednota národného a internacionálneho v kultúre*. Riešiteľom úlohy bol pracovník VÚK PhDr. S. A. Maliev, CSc. Úloha sa zameriavala na skúmanie príčin rôznorodosti kultúry vzhľadom na jej regionálne a národnostné rozdiely

a určenie významu novej sociálnej základne v socializme v záujme vzájomného pôsobenia národnostných kultúr.

- IX-8-1/1-4 *Vedecko-technická revolúcia ako socio-kultúrny fenomén*. Riešiteľom úlohy bol filozof PhDr. Ladislav Hohoš, CSc., ktorý sa zamerával prioritne na tvorivosť ako zásadný faktor formovania osobnosti so zreteľom na prognózovanie vedecko-technickej a socialistickej revolúcie.

- IX-8-1/1-5 *Formy, metódy a prostriedky kultúrnej politiky*. Riešiteľom úlohy bol odborník na sociológiu kultúry a kultúrnu politiku prof. PhDr. M. Hruškovíc, CSc., ktorý sa vo svojom výskume pokúšal charakterizovať nástroje kultúrnej politiky a opísať ich vplyv na formovanie kultúrnych potrieb obyvateľstva.

- IX-8-1/1-6 *Kultúra v ideologickom boji*. Podľa názvu by sa dalo predpokladať, že pôjde o riešenie výlučne ideologickej úlohy, ktorú riešil marxistický filozof Dr. M. Masaryk. Avšak práve v tomto prípade, napriek tomu, že sa hľadali zásahy ideologickej diverzie do socialistických kultúr, sa už pripúšťala aj zákonitosť zbližovania a „zrastania“ kultúry socializmu a kapitalizmu.

- IX-8-1/1-7 *Svetonázorové a metodologické aspekty konceptualizácie teórie kultúry*. Úlohu riešila významná slovenská filozofka a estetička doc. PhDr. M. Zágoršeková, CSc., ktorá sa sústredila najmä na analýzu buržoázných filozofických zdrojov, ktoré prenikali do nášho kulturologického prostredia.

- IX-8-1/1-8 *Ideové konfrontácie v súčasných filozofických koncepciách kultúry*. Riešiteľkou úlohy bola PhDr. E. Bodnárová, CSc., pracovníčka VÚK s filozofickou orientáciou. Cieľom práce bola kritická analýza vybraných kultúrno-teoretických myšlienkových iniciatív v buržoáznom kulturologickom myslení.

- IX-8-1/1-9 *Socialistická kultúra v teóriách komunistov v západnej Európe*. Úlohu riešil externý právny expert JUDr. J. Čierny, DrSc., ktorý sa sústredil najmä na kritickú analýzu západoeurópskych marxistov a revizionistov, ktorí sa zaoberali umeleckou tvorbou a procesom rozvoja kultúry v socialistických štátoch.

Riešenie komentovanej čiastkovej úlohy spolu s jej deviatimi tematickými úlohami malo pre napredovanie vedeckovýskumnej činnosti vo VÚK dôležitý význam jednak kvôli medziodborovému prístupu ku konkrétnym analýzám, ale popri povinnom ideologickom kritickom postoji k analyzovaným nemarxistickým filozofickým a kulturologickým teóriám sa vďaka rozhľadeným a do istej miery aj odvážnym riešiteľom, predovšetkým Bodnárovi, Hajkovi či Zágoršekovej, v ich analýzach objavovali aj určité pozitívne stanoviská k niektorým analyzovaným myšlienkam a záverom.

Ďalšou zo šiestich kľúčových čiastkových úloh bola: IX-8-1/2 *Faktory rozvoja sociálnych funkcií kultúry v procese socialistického spôsobu života* (zodpovedný riešiteľ PhDr. Augustín Lang, CSc.). Ako sme už uviedli v predchádzajúcom texte, v osemdesiatych rokoch sa takmer všetky výskumné úlohy orientovali na „socialistický spôsob života“, čo bolo „vytýčené“ v záveroch XIV. a najmä XV. zjazdu Komunistickej strany ČSSR. Na druhej strane pod zovšeobecňujúcou formulkou socialistického spôsobu života boli zahrnuté aj závery vtedajších sociologických výskumov,

ktoré popri svojom ideologickom ukotvení naznačovali aj iné možnosti hodnotenia vzťahu slovenskej populácie k jednotlivým druhom umenia a ku kultúre zvlášť. Skúmaniu kultúry veľmi pomohla aj vysoko vyzdvihovaná sociálna funkcia, resp. viacero sociálnych funkcií pôsobenia kultúrnych produktov či umeleckých prejavov, a to predovšetkým v súvislosti so zmysluplným resp. „kultúrnym“ využívaním voľného času. Skúmanie týchto sociálnych funkcií bolo rozpracované v niekoľkých tematických úlohách, ktorým sa v tomto texte nebudeme podrobnejšie venovať, ale kvôli predstave, čo všetko takéto výskumné orientácie predstavovali, uvádzame názvy konkrétnych tematických úloh:

- IX-8-1/2-1 *Stav a dynamika kultúry práce a voľného času v kontexte jej sociálnoformatívnych funkcií socialistického spôsobu života* (vedúci riešiteľ tematického okruhu doc. PhDr. J. Karásek, CSc.).

- IX-8-1/2-2 *Premeny kultúry voľného času v procese utvárania socialistického spôsobu života z hľadiska výskumu kultúrnych potrieb, záujmov a aktivít* (riešiteľka: PhDr. E. Malá, CSc.). Pri riešení tejto úlohy treba poznamenať, že okrem sekundárnej analýzy existujúcich výsledkov sa realizoval aj empirický výskum orientovaný na prehĺbenie poznania sociálnych funkcií spätnej väzby kultúry voľného času a socialistického spôsobu života.

- IX-8-1/2-3 *Kultúrne procesy v rozvinutej socialistickej spoločnosti a ich sociálne funkcie pri utváraní socialistického spôsobu života* (vedúci riešiteľ tematického okruhu PhDr. Peter Kováčik, CSc.).

- IX-8-1/2-4 *Kultúra a osobnosť v dimenziách procesu utvárania socialistického spôsobu života* (vedúci riešiteľ tematického okruhu: PhDr. A. Lang, CSc.).

- IX-8-1/2-5 *Miesto politickej kultúry pri formovaní socialistickej osobnosti a socialistického spôsobu života* (vedúci riešiteľ tematického okruhu: doc. PhDr. P. Kulašík, CSc.).

- IX-8-1/2-6 *Politická kultúra a mechanizmy jej sociálneho pôsobenia v procese formovania socialistického spôsobu života* (riešiteľ: F. Šinka).

- IX-8-1/2-7 *Kultúrno-politické aspekty dialektiky teórie a praxe procesu formovania politického vedomia a socialistického spôsobu života sociotriednych skupín a osobnosti v mikroregiónoch obcí* (vedúci riešiteľskej skupiny: doc. PhDr. J. Mátel, CSc.).

Osobitnú výskumnú oblasť predstavoval aj v tomto období výskum ekonomiky a riadenia kultúry. Jednotlivé tematické úlohy boli sústredené pod čiastkovú úlohu IX-8-1/3 *Kultúra ako odvetvový systém, jeho intenzifikácia ako činiteľ dynamického rozvoja socialistickej kultúry*. V nasledujúcom texte takisto uvedieme aspoň názvy vybraných tematických úloh, ktorých koordinátorom bol vedúci kabinetu výskumu a riadenia kultúry doc. O. Novotný, ktorý bol zároveň riešiteľom tematickej úlohy IX-8-1/3-1 *Základné systémové vzory intenzifikácie odvetvia kultúry*.

Kľúčovým problémom, na ktorý sa sústredili všetky úlohy ekonomického charakteru, bola miera „intenzifikácie“ ako istý faktor urýchľovania priebehu ekonomických procesov v odvetví kultúry so zreteľom na ekonomické zabezpečenie kultúrnej tvorby a jej saturácie, ale aj vzhľadom na bezproblémové riadenie jednotlivých oblastí kultúry. Tomuto princípu zodpovedali teda aj ďalšie tematické úlohy, ktoré sa riešili v uvedenom kabinete:

- IX-8-1/3-2 Intenzifikácia využívania personálnych zdrojov odvetvia kultúry (riešiteľka: Ing. K. Bučková).
- IX-8-1/3-3 Intenzifikácia využívania materiálových zdrojov odvetvia kultúry (riešiteľka: Ing. A. Hollá).
- IX-8-1/3-4 Intenzifikácia využívania finančných zdrojov odvetvia kultúry (riešiteľka: Ing. V. Horáková).
- IX-8-1/3-5 Systémové otázky zdokonaľovania sústavy ekonomických nástrojov riadenia odvetvia kultúry (riešiteľ: Ing. M. Štofík).
- IX-8-1/3-6 Hlavné sociologické faktory intenzifikácie riadenia odvetvia kultúry (riešiteľ: PhDr. J. Tkáč).
- IX-8-1/3-7 Nástroje komplexného plánovitého riadenia odvetvia kultúry (riešiteľ: PhDr. P. Brhlovič).

V kabinete sociologického výskumu umenia sa v zmysle hlavnej úlohy štátneho plánu základného výskumu naformulovala kľúčová čiastková úloha IX-8-1/4 *Sociálne pôsobenie umenia ako formatívny činiteľ socialistického spôsobu života*, ktorá bola rozpracovaná v ďalších tematických úlohách, čo zodpovedalo prioritnej požiadavke skúmať sociálne funkcie umenia so zreteľom na proces socialistického spôsobu života aj s prihliadnutím na faktor intenzifikácie v jednotlivých oblastiach odvetvia kultúry.

Hlavným cieľom tak bolo úsilie „prehĺbiť komplexné poznanie o sociálnych funkciách a intenzifikačných možnostiach umenia v procesoch formovania socialistického spôsobu života, ako aj vyšpecifikovať rozhodujúce faktory sociálneho pôsobenia umenia v súčasnej etape⁵⁷“. Ak by sme si odmysleli ideologické adjektívum „socialistického spôsobu života“, tak podobná analýza sociálnych funkcií súčasného umenia by bola istotne podnetná. Lenže v zmysle dobovej analýzy sa zdôrazňoval zámer „určiť predovšetkým tie faktory, ktoré zefektívňujú a optimalizujú sociálne pôsobenie umenia v smere kultúrno-politických cieľov KSČ a socialistického štátu. Bolo nevyhnutné analyzovať možnosti spoločenskej intervencie do pôsobenia jednotlivých faktorov na miesto umenia v živote pracujúcich⁵⁸“. Jednoznačne išlo o vykonštruovanie systému nástrojov manipulácie, ktoré by prostredníctvom socialistickej umeleckej tvorby na jednej strane síce saturovali kultúrne potreby bežného občana, ale na druhej strane posilňovali jeho lojálnosť k socialistickému spôsobu života a prednostiam socialistického štátneho systému.

Jednotlivé úlohy, ktoré sa riešili v rámci tohto kabinetu, boli orientované v prevažnej miere buď na oblasť teórie kultúry alebo sociológie kultúry so zreteľom na jednotlivé druhy umenia:

57 Citované z: *Koncepcia vedeckovýskumného programu Výskumného ústavu kultúry na 8. päťročnicu.*

58 Tamtiež.

● IX-8-1/4-1 *Rozhodujúce faktory, základné sociálne funkcie a kritériá pôsobenia umenia v procesoch formovania socialistickej osobnosti a socialistického spôsobu života.* Prvá tematická úloha korešpondovala s prioritnou čiastkovou úlohou a jej riešiteľkou bola vtedajšia vedúca kabinetu sociológie kultúry PhDr. J. Šalgovičová, CSc.

● IX-8-1/4-2 *Charakter umeleckých potrieb a záujmov a ich podiel pri formovaní socialistického spôsobu života* (riešiteľka: PhDr. K. Engelová).

● IX-8-1/4-3 *Podiel osobnostných a skupinových determinánt pri utváraní kvality recepcie umenia v dimenziách socialistického spôsobu života mládeže* (riešiteľka: PhDr. M. Hochelová).

● IX-8-1/4-4 *Sociálne pôsobenie jednotlivých druhov umení šírených prostredníctvom televízie a možnosti ich intenzifikácie v procese socialistického spôsobu života* (riešiteľka E. Mikulášová).

● Ďalšia úloha IX-8-1/4-5 *Sociálne pôsobenie umení šírených prostredníctvom rozhlasu a periodickej tlače a ich intenzifikačné možnosti v procesoch formovania socialistickej osobnosti a socialistického spôsobu života* sa týkala vtedy prezentovaných masových komunikačných prostriedkov, teda v našom zmysle slova médií, a ujal sa jej bývalý riaditeľ NŠÚ doc. PhDr. J. Darmo. Významným výstupom z riešenia tejto úlohy bola monografia *Kontexty umeleckej kultúry vo vývine slovenskej žurnalistiky* (1987).

● Doc. Peter Karvaš bol poverený riešením tematickej úlohy XI-8-1/4-6 *Premeny dramatických umení v rozvinutej socialistickej spoločnosti s osobitným zreteľom na ich rozhlasové formy a kontexty.* Cieľom úlohy bola analýza nových trendov súvisiacich s postavením a funkciami drámy v rozhlasovom vysielaní, s jej umeleckými špecifikami a zákonitostami, no najmä analýza jej podielu na formovaní socialistického občianskeho profilu poslucháča a rozvíjaní socialistického spôsobu života.

Neodmysliteľnou súčasťou sociologického výskumu umenia boli aj výskumné úlohy zamerané na ďalšie druhy umenia, predovšetkým na hudbu, literatúru a na výtvarné umenie, ktorým zodpovedali tieto tematické úlohy:

● IX-8-1/4-7 *Hudobné umenie v systéme spoločenského pôsobenia súčasnej kultúry ajehopodielpriutváranísocialistickéhošpôsobuživota*(riešiteľka:PhDr.L.Plencnerová).

● IX-8-1/4-8 *Miesto literatúry v systéme umeleckej kultúry a jej podiel na formovaní socialistického spôsobu života* (riešiteľka: PhDr. T. Adamcová, CSc.).

● IX-8-1/4-9 *Diferencovaný podiel výtvarných umení na formovaní socialistického spôsobu života a utváraní socialistickej osobnosti* (riešiteľ: PhDr. J. Ondruška).

Zo súčasného hľadiska až kuriózne pôsobia jednotlivé úlohy uložené oddeleniu prognózy kultúry pôsobiacemu v rámci kabinetu sociológie a prognostiky kultúry, ktoré v roku 1986 odvážne vytýčili úlohy s horizontom do roku 2005 až 2010, pričom už v roku 1990 sa kultúrno-spoločenská situácia diametrálne zmenila. Základná čiastková úloha znela: IX-8-1/5 *Prognóza rozvoja odvetvia kultúry v SSR* (do roku 2010). Cieľom úlohy bolo zanalyzovať vtedajší „stav a vývojové tendencie kultúry v SSR s osobitým zreteľom na jej vplyv pri utváraní osobnosti a spôsobu života socialistického človeka a analyzovať podiel kultúry na sociálno-ekonomickom

rozvoji spoločnosti, jej úlohu pri upevňovaní a prehľbovaní socialistickej ideológie“ (LANG 1988: 14). Pre úplnosť uvádzame aj názvy štyroch tematických úloh:

- IX-8-1/5-1 *Makroštrukturálne súvislosti rozvoja odvetvia kultúry v SSR* (riešiteľ: J. Šouc, CSc.).
- IX-8-1/5-2 *Prognózy a očakávané premeny jednotlivých subsystémov kultúry* (riešitelia: M. Jedenástnik, PhDr. G. Lubelcová).
- IX-8-1/5-3 *Prognózy premien v oblasti prierezočných sfér odvetvia kultúry* (riešiteľka: Ing. K. Heretíková, CSc.).
- IX-8-1/5-4 *Aktuálne metodologické problémy výskumu dlhodobého vývoja* (riešiteľ: RNDr. M. Šalát, CSc.).

Potom ako G. Lubelcová úspešne absolvovala ašpirantúru, tak na podnet J. Šouca, vedúceho oddelenia prognózy kultúry, nastúpila na pozíciu vedeckovýskumnej pracovníčky do uvedeného oddelenia:

„Po skončení ašpirantúry som od decembra 1988 nastúpila na oddelenie prognózy k pánovi J. Šoucovi. Pán Šouc videl moju orientáciu a dobre to sedelo do tej prognózy. Ja som zo začiatku bola z toho smutná, lebo ako sociologička som sa videla na oddelení sociologických výskumov, ale on veľmi trval na tom, že keď skončím ašpirantúru, tak pôjdem k nim. Ale tam bol naozaj otvorený priestor aj s mojou témou. Ja som osobne nepociťovala žiadne obmedzenia, no museli sme si byť vedomí nejakého rámca, v ktorom sa pohybujeme [G. L.]“

Z rozprávania pamätníčky sa tiež dozvedáme o obsadení oddelenia, o pracovnej činnosti oddelenia a o spolupráci s ďalšími vedeckými inštitúciami a jednotlivcami:

„Pôsobil tam pán doktor Šalát, ten bol zameraný na štatistiku. Potom pán Jedenástnik, ktorý už bol v pred dôchodkovom veku v tom čase. To bol vlastne tím tejto prognózy. Toto oddelenie prognózy sa podieľalo aj na príprave veľkej súhrnnej prognózy v osemdesiatom ôsmom, ktorú zastrešoval sociologický ústav, a my sme v rámci úlohy mali vlastne časť k téme kultúry. Vtedy som hodne využívala sekundárnu analýzu v týchto projektoch. Spolupracovali sme s Martinom Potůčkom, ale to už bolo koncom 80. rokov, pretože ja som pracovala už v mojej dizertačke nielen na participácii obyvateľov na kultúre, v zmysle kultúrny život obyvateľstva, návštevnosť a tak ďalej, ale bolo to chápané ako kultúrnosť v takom tom širokom, komplexnom zmysle slova. [...] A už tam sa naozaj ukazovalo, že sú vnútorné napätia v sociálnom potenciáli ľudí. To, čo sa potom označilo za emigráciu dovnútra a oslabovanie občiansko-participatívnej zložky ľudského potenciálu⁵⁹ [G. L.]“

59 Z. Bútorová a O. Gyárfášová v štúdií (2010: 449) termín občianska participácia definujú ako „aktívnu účasť jednotlivcov na riešení spoločenských problémov a na spravovaní verejných zále-

Rezortné úlohy v 8. päťročnom pláne

Z doteraz uvedených výskumných úloh je zrejmé, že v období druhej polovice osemdesiatych rokov sa do značnej miery vo svojom koncepčnom zameraní podriaďovala väčšina úloh ŠPZV úlohám hospodárskeho rozvoja. V úlohách dominovalo kritérium už spomínaného urýchľovania, zdokonaľovania či intenzifikácie, čo sa premietlo aj do tzv. rezortného výskumu, v ktorom boli vyčlenené dve hlavné úlohy, tie sa ďalej členili na niekoľko ďalších tematických úloh:

1. HÚ RPV *Zdokonaľovanie sústavy ekonomických nástrojov riadenia odvetvia kultúry* (koordinátor úlohy: doc. Ing. Oskar Novotný, CSc.);
2. HÚ RPV *Optimalizácia mikroekonomických nástrojov riadenia odvetvia kultúry* (koordinátor úlohy: JUDr. Milan Kašjak).

Posledná vnútorná reorganizácia Výskumného ústavu kultúry

V roku 1987 došlo k istej reorganizácii kabinetov, čo do istej miery ovplyvnilo riešenie vytýčených úloh. Čiastočne to vyvolal aj príchod nového pracovníka doc. Čestmíra Berku z Prahy, štatutárneho zástupcu riaditeľa M. Čičillu. Všetky tri kľúčové kabinety, ktoré sa v priebehu vedeckovýskumnej činnosti viackrát transformovali, dostali v tom roku novú podobu. Od toho roku teda pôsobili tri hlavné výskumné kabinety:

- **kabinet teórie a dejín kultúry** s oddeleniami: oddelenie teórie socialistickej kultúry a kultúrnej politiky; oddelenie pre výskum národného kultúrneho dedičstva;
- **kabinet sociológie a prognostiky kultúry** s oddeleniami: oddelenie sociológie kultúry; oddelenie prognostiky kultúry;
- **kabinet riadenia a ekonomiky kultúry** s oddeleniami: oddelenie riadenia kultúry; oddelenie ekonomiky kultúry.

Personálne zmeny nastali najmä po dotvorení kabinetu teórie a dejín kultúry, ktorého vedúcim sa stal doc. Ing. PhDr. Čestmír Berka, CSc., a tiež po vytvorení nového oddelenia pre výskum národného kultúrneho dedičstva. Pod jeho vedením začal nový výskumný tím pracovať na úlohe IX-8-1/6 *Národné kultúrne dedičstvo ako*

žitosti – či už sa odohráva v rámci lokálnej komunity, konkrétnej spoločenskej organizácie, etnického či národného spoločenstva, alebo globálnej komunity. Občianska participácia je prejavom aktívneho občianstva.“ Avšak v období štátneho socializmu, keď existovalo monopolné postavenie jednej nedemokratickej politickej strany, režim paralyzoval aktívne občianstvo vyznávajúce demokratické hodnoty (Bátorová – Gyárfášová 2010: 451). Dôsledkom bolo, že občania navonok akceptovali politickú lojalitu, no v skutočnosti ňou opovrhovali a nesúhlasili s ňou (pozri bližšie napríklad Bátorová 2006: 153 – 168).

predmet výskumu a nástroj kultúrnej politiky. Pracovníci oboch novovzniknutých oddelení riešili úlohy venované „socialistickej kultúre v globálnych problémoch a protirečeniach vtedajšej epochy a národného kultúrneho dedičstva ako nástroja kultúrnej politiky“, realizované výskumy sa označovali za prvé kultúrnohistorické výskumy (BERKA 1988: 9).

Hlavným cieľom úlohy bolo načrtnúť filozoficko-historickú koncepciu kultúrnych dejín slovenského národa, jeho kultúrneho dedičstva, vychádzajúc z aktuálnych a nosných kultúrno-politických potrieb, ako aj z potrieb vedeckej syntézy doterajších výsledkov bádání. Výskum mal zároveň prehĺbiť konkrétne znalosti o vybraných, málo preskúmaných stránkach slovenskej kultúrnej histórie a vyústiť do odporúčaní s využitím získaných poznatkov v kultúrno-politickej praxi.

V období po roku 1985 sa začala kultúrna politika výraznejšie orientovať na výskum národných kultúrnych dejín, hoci naďalej, prirodzene, pokračovalo ideologické rámcovanie, keď aj kultúrna tvorba bola regulovaná straníckym diktátom. Lenže v tomto období začali už niektoré intelektuálne špičky túto ideológiu oslabovať vedeckým výskumom pozitívnych hodnôt, ktoré prinášala tvorba kultúry vo svojom historickom vývoji.

Iniciátorom myšlienky tohto výskumu bol práve doc. Čestmír Berka, ktorý prednášal dejiny umenia a bol aj učiteľom riaditeľa VÚK M. Čičillu. Po ich vzájomnej konzultácii prišiel doc. Berka pracovať do VÚK, kde predložil spomínaný projekt výskumu národného kultúrneho dedičstva. V danom období predstavoval Berkov projekt úplne nový pohľad na skúmanie kultúry. Prirodzene, nebolo možné výskumne obsiahnuť celé historické obdobie vývinu našej kultúry od jej prvopočiatkov až po dvadsiate storočie. Výskumný tím, ktorý doc. Berka zostavil s pomocou riaditeľa M. Čičillu, si osvojil jeho periodizáciu slovenského národného kultúrneho dedičstva na štyri zásadné historické periód:

- obdobie kultúry Veľkej Moravy;
- kultúra obdobia renesancie a humanizmu na Slovensku (ovplyvnená šírením kultúrnej produkcie predstaviteľov reformačného hnutia);
- kultúra obdobia národného obrodnia;
- premeny kultúry v 20. storočí – výušťujúce do tvorivej metódy socialistického realizmu, ktorý však už mal v 80. rokoch výrazne transformovanú podobu najmä pod vplyvom tvorby španielskych a juhoamerických predstaviteľov magického realizmu i realizmu sovietskych „perestrojkových“ autorov.

Kultúra uvedených období sa mala skúmať komplexne, a to z pohľadu jednotlivých kľúčových druhov umenia (filozofie, literatúry, hudby, divadla, výtvarného umenia, knižnej kultúry, resp. médií – novín, časopisov, rozhlasu, televízie atď.).

V priebehu štyroch rokov, keď sa riešili úlohy formulované vzhľadom na prvé tri historické periód, sa výskumný tím postupne formoval. Niektorí výskumníci prichádzali a iní zasa odchádzali, a to vždy so zreteľom na svoju výskumnú orientáciu. Nebudeme tomuto procesu venovať väčšiu pozornosť, ale pre lepšiu predstavu komplexnosti tohto projektu uvedieme úlohy, ktoré sa riešili v rámci tretej etapy,

teda výskumu kultúry slovenského národného obrodzenia.

- *Hudobná kultúra ako integrálna súčasť kultúry Slovenska v epoche národného obrodzenia* (riešiteľka: PhDr. Lenka Plencnerová).
- *Sociálna funkcia literatúry v období národného obrodzenia* (riešiteľka: PhDr. Olga Balegová).
- *Miesto, význam a funkcia inštitúcií kultúry v období národného obrodzenia* (riešiteľ: Milan Holub).
- *Recepcia knižnej kultúry v období národného obrodzenia* (riešiteľ: PhDr. Jozef Darmo).
- *Sociálna funkcia drámy v období národného obrodzenia* (riešiteľ: PhDr. Ľubor Hallon, CSc.).
- *K problematike výtvarnej kultúry na Slovensku v období slovenského národného obrodzenia* (riešiteľ: PhDr. Pavel Filip).

V rokoch 1987 a 1988 vyšli z procesu tohto výskumného projektu dva zásadné zborníky štúdií: *Ku genéze človeka novej doby v slovenskej kultúre* (zostavovateľ: Č. Berka)⁶⁰; *Renesancia v slovenskej národnej kultúre* (zostavovatelia: Č. Berka, P. Kováčik, Ľ. Hallon)⁶¹. V prvom riešiteľia rozpracovali svoje metodologické prístupy ku skúmanej problematike, a to predovšetkým v súvislosti s prvou periódou – kultúrou Veľkej Moravy. V druhom zborníku publikovali svoje štúdie venované kultúre obdobia renesancie a humanizmu na Slovensku. Do konca roka 1989 prebehla interná oponentúra štúdií zameraných na výskum kultúry v období slovenského národného obrodzenia, ktoré posudzovali akademik Ján Dekan, historik umenia, a Karol Rosenbaum, profesor slovenskej literatúry. Po zmene politického systému sa však už nenašli peniaze na vydanie zborníka a riešiteľia boli poverení novými úlohami. Podobne dopadli aj riešiteľia ďalších úloh z ostatných kabinetov, riešenia úloh boli väčšinou ukončené, ale v dôsledku nezájmu a nedostatku peňazí sa výstupy nepublikovali.

60 BERKA, Č. (Ed.). (1987). *Ku genéze človeka novej doby v slovenskej kultúre*. Bratislava: VÚK.

61 BERKA, Č. (Ed.). (1989). *Renesancia v slovenskej národnej kultúre*. Bratislava: VÚK.

Reprofilácia Výskumného ústavu kultúry po roku 1989

VÚK bol medzi rokmi 1986 až 1989 poslednýkrát v pozícii koordinátora a riešiteľa hlavnej úlohy ŠPZV, lebo rok 1989 neznamenal len pád vlády komunistickej strany, ale znamenal aj koniec centrálne plánovaného hospodárstva. Táto zásadná zmena sa odzrkadlila v štruktúre celej spoločnosti, nevynímajúc oblasť vedy a jednotlivých vedných disciplín.

Nové ekonomické a sociálno-politické podmienky taktiež výrazne ovplyvnili VÚK, čoho dôsledkom boli organizačné a koncepcné zmeny. Po novembri 1989 sa vedenie VÚK usilovalo o transformáciu inštitúcie, avšak po rokovaní s predstaviteľmi ministerstva kultúry došlo napokon rozhodnutím vtedajšieho ministra Ladislava Chudíka zo dňa 20. februára 1990 k zmene zriaďovacej listiny VÚK s cieľom zmeniť funkčné poslanie a názov organizácie na **Ústav pre výskum a poradenstvo v kultúre**. Od toho času bol ÚVPK⁶² definovaný ako vedeckovýskumné a poradensko-konzultačné rezortné pracovisko Ministerstva kultúry SSR, pričom poradensko-konzultačnú činnosť v tematických oblastiach mal za poplatok prioritne poskytovať organizáciám pôsobiacim v oblasti kultúry. Zároveň inštitúcia mala naďalej riešiť a koordinovať ŠPZV a úlohy rezortného plánu výskumu v nasledujúcich odboroch: ● organizácia a riadenie kultúry; ● ekonomika kultúry; ● filozofia; ● sociológia; ● prognostika kultúry. V spomínanej listine sa poslednýkrát stretávame s podpisom M. Čičillu. Pôvodne ešte v decembri 1989 získal podporu zamestnancov, ale postupne začal túto dôveru strácať a z iniciatívy pracovníkov sa presadil zámer na zmenu vo vedení ústavu. Najväčšiu podporu získal námestník riaditeľa Peter Kováčik.

P. Kováčik na podnet svojho bývalého vysokoškolského spolužiaka zo sociológie A. J. Langa nastúpil do ústavu kultúry v októbri v roku 1985 ako vedeckovýskumný pracovník do oddelenia sociológie kultúry, ktoré spadalo pod kabinet sociológie a prognostiky kultúry:

„J. Lang začal vo VÚK pracovať skôr ako ja. Hovoril mi, že je tam celkom dobrá konštelácia a zostava ľudí, ktorí by chceli a mohli rozvíjať sociológiu kultúry. Samozrejme, s dobovými obmedzeniami a záťažou. Predovšetkým v spoločenskovedných odboroch ideológia bola všade, kdekoľvek človek pracoval. Práve kultúra bola výkladnou skriňou ideológie a tým ornamentom, ktorý mal vtedajšiu moc adorať a reprezentovať. Vedel som, že existujú aj priestory na iný prístup a pohľad na kultúru. Z hľadiska sociologického ma zaujímala tvorba kultúry, jej sociálne funkcie, ale aj jej vnímanie, percepcia a v tom čase aj to, ako boli individuálne osudy konfliktom medzi oficiálnou

62 Nový názov inštitúcie nadobudol platnosť 1. marca 1990.

ideológiou (napríklad prácou) a osobnými hodnotovými orientáciami ovplyvňované, prípadne poznačené. Všetci sme vedeli, že existujú a že žijeme rôzne podoby paralelných svetov. Na jednej strane sme si zo vtedajšej situácie robili vtipy a žarty. Na druhej strane sme ju museli aj do určitej miery rešpektovať a vyrovnáť sa s tým, ak sme chceli nejakým spôsobom fungovať a nestratiť prácu, ktorú sme v podstate mali radi [P. K.].“

O rok neskôr sa P. Kováčik stal vedúcim oddelenia, kde bol, rovnako ako predtým, riešiteľom úloh v rámci 8. päťročného plánu. Spomienky pamätníka na zmenu pracovnej pozície paralelne odkazujú na oklieštenú teoretickú funkciu oddelenia:

„Po nejakom čase, keď som sa rozhlídal v problematike a ,adaptoval sa‘, stal som sa vedúcim oddelenia sociológie kultúry. Jeho zameranie vychádzalo a bolo určené z formálnych straníckych vtedy platných línií, transformovaných na podmienky VÚK. Vtedy ešte stále išla spoločnosť v normalizačnom režime, ktorý už slabol, doznieval. [...] Bolo ešte cítiť vplyv a dohľad strany, ktorá sa dosť tvrdo snažila držať ,veci‘ pod kontrolou a presadzovala, aby úlohy VÚK boli rozpracované na závery zjazdov a neviem čoho všetkého možného. Skúšal som občas tieto začarované kruhy prelomiť vyjadreniami, poznámkami, náznakmi kritiky na pracovných seminároch v ústave, reakcia vždy prišla – nerob to, lebo budeme ťa musieť na výbore [straníckom] ,lámať na kolene‘. Ale kým sa výskumné rámce a východiská prepracovali až do realizačnej roviny, tak sa v mnohom zmenili a dosť často to boli len názvy a úvod, ktoré boli poplatné dobe [P. K.].“

Vedúcim oddelenia bol nasledujúce tri roky, teda do októbra 1988. Vzápätí bol poverený funkciou zástupcu vtedajšieho riaditeľa M. Čičilla, ktorého napokon po revolúcii 10. mája 1990 nahradil vo funkcii riaditeľa. S jeho nástupom na novú pozíciu sa zástupkyňou riaditeľa stala Ing. A. Kašáková a sekretárkou G. Taffernerová.

„Revolúcia sa odohrávala hlavne na Námestí SNP, ak sme už v týchto rokoch. Môžem vám doniesť nejaké fotky, ako sme boli nadšení a ako sme sa fotografovali so slovenským znakom. Nemyslím si, že vtedy niekto rozmýšľal o tom, ako tieto zmeny využiť v budúcnosti. Bolo to spontánne. Ľudia z ústavu kultúry, dokonca aj riaditeľ pán Čičilla, Alan [A. Maliev – spolupracovník] a mnohí ďalší hovorili o tom, že by sme mali reagovať a nielen chodiť na námestia, ale diskutovať o zmene vedenia ústavu a jeho zamerania. Asi mnohí videli, že v tej podobe, v akej bol ústav roky riadený, kontrolovaný a vedený, to ďalej nebolo možné. Spomínam si na takú kuriozitu, napríklad pán riaditeľ Čičilla mal úlohy ústavu napísané na dlhom hárku papiera, ktorý mal namotaný na paličkách, podobne ako egyptské zvitky. Tam boli úlohy rozpisované, kontrolované a tie sme museli plniť.

Situácia nakoniec dospela do štádia, že bola vyslovená nedôvera riaditeľovi ústavu... Neviem akým činom, kto ma navrhol, či to bola petícia, ja si to už presne nepamätám, môj návrh na vymenovanie bol na ministerstve [kultúry] akceptovaný. Stal som sa riaditeľom. Hoci som poznal ešte zo štúdií Jana Langoša aj pána Snopka [minister kultúry v rokoch 1990 – 1992], ľudia z ústavu to nevedeli, myslím, že vo vzťahu k môjmu menovaniu do funkcie ani vo veci ,záchrany pracoviska' to vtedy nezohralo úlohu [P. K.]“

Keď sme sa pamätníka opýtali, či bol oboznámený, prv ako nastúpil na post riaditeľa, s povinnosťami vyplývajúcimi z tejto pozície, so smiechom odpovedal:

„To nebolo žiadne odovzdanie a oboznámenie, to bol čistý prevrat! Zrejme sa to dialo aj inde, v iných ústavoch a pracoviskách podobným spôsobom. Po vyslovení nedôvery vedeniu dočasne museli niekoho funkciou riaditeľa poveriť, neviem, prečo som to bol ja, asi v tej fáze ,revolúcie' zohrali úlohu hlavne postoje ľudí – pracovníkov ústavu [P. K.]“

Doteraz zachovaná pracovná zmluva P. Kováčika obsahuje aj pracovné povinnosti novozvoleného riaditeľa. Medzi prvé pracovné povinnosti patrilo zabezpečenie prvej počítačovej siete medzi kancelárkami v rámci ÚVPK. O prvých počítačoch rozprával P. Kováčik v súvislosti s novými možnosťami efektívnejšieho pracovania s dátami a databázami:

„My sme tu v ústave ako prví v rezorte realizovali pospájanie počítačov do siete. Viacerí analytici, napríklad Milan Veselský, boli nadšení, keď sme už konečne nemuseli robiť súhrny z terénnych výskumov na disketách a tie prenášať z jedného počítača na druhý, ale pracovať paralelne online a kumulovať poznatky od viacerých riešiteľov. Odrazu boli kancelárie pospájané sieťovými káblami! A mohli sme vstupovať z jedného počítača na druhý. To bola vôbec prvá sieť v kultúre, v kultúrnych zariadeniach. Vznikali nové možnosti oveľa rýchlejšieho spracovania dát, využívania databáz a kombinovania rôznych údajov. Potom, keď bol ústav zrušený, neviem ani, ako som sa tam dostal, našiel som všetky tie káble vytrhané [P. K.]“

Ďalej sa v pracovnej zmluve stretávame ešte s modelom plánovania vedy na päťročné plány. Predstava bola, že P. Kováčik mal koordinovať 9. päťročný plán ŠPZV **Národné a kultúrne vedomie obyvateľov Slovenska**; podieľať sa na celoústavných seminároch a na expertízach, teda na požadovaných materiáloch zo strany straníckych a štátnych orgánov. V tomto bode si treba uvedomiť, že politicko-spoločenské zmeny nenastali zo dňa na deň, ale vyžadovali si istý čas na realizáciu.

Štatút vystavený v marci v roku 1990 bol len prvým krokom, ktorý viedol k rozsiahlejším zmenám uskutočneným v rámci ÚVPK. V referáte, ktorý P. Kováčik vy-

pracoval v auguste 1990 a ktorý bol predložený ministerstvu a vzápätí schválený⁶³, sa dozvedáme o ďalších zmenách v inštitúcii. ÚVPK naďalej riadilo ministerstvo kultúry, zároveň bol členskou inštitúciou vedeckovýskumnej základne rezortných výskumných ústavov SR a členskou inštitúciou Európskeho konzorcia pre výskum kultúry – EUROCIRCON. Ako sme už uviedli, zámerom inštitúcie bolo poskytovať platené výskumno-poradenské, manažérske, marketingové služby a podnikateľské aktivity prioritne pre MK SR a ďalšie organizácie z oblasti kultúry s cieľom „objektívizovať rozhodovanie decíznej sféry pri:

- revitalizácií kultúry cez ekonomické nástroje a prostriedky ovplyvňovania jej rozvoja (ekonomika a manažment odvetia kultúry ako celku, v jej prierezových sférach, regionálno-územných, samosprávnych a kultúrno-inštitucionálnych a podnikových rozmeroch);
- poznávaní zdrojov a mechanizmov aktivizovania kultúrnych potenciálov (národného a kultúrneho dedičstva), formulovaní kultúrno-historických a kultúrno-politických priorít a špecifík rozvoja národnej kultúry, národnostných a miestnych kultúr;
- poznávaní sociologických aspektov kultúrneho života, kultúrnych hodnôt a potrieb (trendov ich vývoja) cez sociálnopsychologické výskumy kultúry, marketingové analýzy, odkrývanie a aktivizáciu personálnych potenciálov a ich spätné ovplyvňovanie formulovaním socio-technických doporučení;
- rozpracovaní organizačno-právnych prístupov a riešení problémov kultúry pri prechode na podnikateľskú činnosť a trhovú ekonomiku“ (KOVÁČIK 1990: 6).

V referáte taktiež zaznamenávame prechod na hospodárenie v podmienkach príspevkovej organizácie⁶⁴ s hospodárskou a podnikateľskou činnosťou vykonávanou samostatne, ale aj v spolupráci s inými (tuzemskými i zahraničnými) podnikateľskými subjektmi. Ako sa ďalej v referáte konštatuje, „v priebehu roku 1990 urobil ústav prvé pokusy v získavaní objednávok a príjmov za poradenskú, expertíznu a konzultačnú činnosť. Výsledok týchto pokusov hodnotíme ako mierne pozitívny, resp. neutrálny, vzhľadom na to, že vo väčšine prípadov nemáme zatiaľ hospodárskou zmluvou pokryté objednávky, najčastejšie pre nejasnú finančnú a kompetenčnú situáciu v organizáciách⁶⁵“ (KOVÁČIK 1990: 18). V tomto bode sa prvýkrát stretávame s komercializáciou, lebo výskumné aktivity sa realizovali s cieľom vytvárať zisk.

63 Návrh predložený P. Kováčikom nadobudol platnosť 1. septembra 1990.

64 Platnosť mala byť nadobudnutá k 1. januáru 1991.

65 Predbežne bolo uzavretých sedem objednávok, ktoré mali byť spoplatnené (pozri bližšie v Obrazovej prílohe obrázok č. 3).

P. Kováčik taktiež hovoril o zapájani pracovníkov do medzinárodných projektov:

„Ústav začal byť postupne zapájaný aj do zahraničnej spolupráce a expertíznej činnosti na témy kultúrnej a masmediálnej politiky, stratégie transformácie, postavenia národnostných menšín a pod. Viacerí pracovníci sa podieľali na riešení medzinárodných projektov iniciovaných UNESCO, Radou Európy, KBSE [Konferencia o bezpečnosti a spolupráci v Európe] a partnerských výskumných ústavov kultúry v zahraničí [P. K.].“

Ak to zhrnieme, tak zmeny od reorganizácie inštitúcie (1990) boli realizované v rovine koncepcnej a organizačnej štruktúry – zmeny v štruktúre vedenia; zmeny v reprofiliácii jednotlivých oddelení (boli zriadené štyri nové útvary hlavnej činnosti: *Skupina prognosticky-koncepcného a strategického poradenstva, Útvar ekonomiky a managmentu v kultúre, Útvar rozvoja a regionálnych kultúr a Útvar aplikovaných sociologických výskumov kultúry*)⁶⁶; zmeny v orientácii ústavu (inštitúcia sa konštituovala ako nezávislé výskumné, informačné a poradenské rezortné pracovisko, ktoré vychádza „zo zásady slobody tvorby a šírenia kultúrnych hodnôt ako prostriedku rozvoja človeka, jeho sebapoznania, humanizácie medziludských vzťahov a jeho vzťahu k prírode“⁶⁷); zmeny v hospodárení; zmeny vo výpočtovej technike a edičnej činnosti.

Nový riaditeľ P. Kováčik nezostal na svojej pozícii dlho. Hoci sa ústav v rokoch 1990 – 1991 podieľal na viacerých projektoch, ako sme už zdôraznili, nenašla sa politická vôľa na presadenie jeho existencie a začlenenie do úloh a programových plánov MK SR, a nenašla sa vôľa ani vo vedeckej obci. Po uplynutí roka od prijatia nového štatútu (1. marca 1990) rozhodlo Ministerstvo kultúry SR (22. marca 1991) zrušiť ÚVPK ku dňu 30. júna 1991, pričom likvidácia sa mala uskutočniť 31. septembra 1991 po vymenovaní likvidátora. V tomto rozhodnutí nie sú uvedené dôvody zrušenia inštitúcie. V nasledujúcej výpovedi P. Kováčika sa môžeme pozrieť na jeho úvahy o nenaplnenej reinštitucionalizácii ÚVPK:

„Dlho táto situácia nevydržala [pozícia P. Kováčika vo funkcii riaditeľa]. Teraz neviem dobre, možno tí ľudia ako L. Snopko naozaj chceli dobre, že všetko sa to musí premeniť a staré zničiť. On povedal: ‚No, tento ústav má temnú minulosť, preto ho treba zrušiť,‘ toľko mi povedal, a postaviť niečo nové na zelenej lúke.‘ [...] Keď ideme k tomu staršiemu obdobiu ústavu, tak ten pohľad zvonku evokoval dojem, že tu bolo nejaké tvrdo orientované ideologické pracovisko. Ale myslím si, že to nebolo celkom tak, to až potom počas revolúcie sa dávali účelovo také nálepky, lebo ako vždy v takýchto časoch je viac kolektívnych vášní ako hlbšieho zvažovania nad prácou a opodstatnenosťou

66 Taktiež bol znížený počet pracovníkov inštitúcie zo 60 na 53.

67 Koncepcia sociálno-ekonomického rozvoja (1990).

takýchto pracovísk a ich zmyslom alebo významom. [...] Ústav vždy závisel od pridelených financií z ministerstva kultúry. Nezávislosť pracoviska som chápal aj ako možnosť fungovania na zmiešanom princípe, ústav by mohol podnikať, lebo odborníkov tam bolo dosť, viacerí mali veľký potenciál z hľadiska speňaženia výsledkov svojej práce. [...] Pracovisko by nemuselo byť závislé len od toho, ako ho hodnotí a aký rozpočet mu prideli ministerstvo. Tento zámer sa nepodarilo rozvinúť (orientácia, aby ľudia boli finančne zainteresovaní a aby výsledky výskumov mali aj komerčné využitie). Zrejme boli aj iné dôvody či pozadie, na tento transfer neboli vtedy pripravené právne rámce a možno zohralo úlohu aj to, že ústav sídlil v atraktívnej budove v centre mesta. Pán Snopko možno nemal celkom snahu úplne zrušiť ústav, asi bol pod tlakom časti umeleckého okolia z rôznych dôvodov, ktoré celkom dobre nepoznám, lebo som už nemal záujem sa tým zaoberať. Ale toto mu tak trochu zazlievam, že sa asi dal ovplyvňovať revolucionármi, ktorí chceli všetko zlikvidovať [P. K.].“

P. Kováčika sme sa opýtali, aký prínos pripisuje ústavu kultúry, na čo odpovedal:

„Prínosom ústavu, podľa mňa, bolo to, že existoval [smiech]. Myslím si, že to je dôležitý fakt. Ústav reflektoval dianie v kultúre svojej doby. Stal sa súčasťou akademických štruktúr a školiacim pracoviskom pre vedeckých aspirantov. Druhá otázka je, že v minulosti existoval určite aj preto, že niekto ho chcel používať na ideologické ciele. V čase transformácie ministri, ktorí vtedy boli vo funkciách, či to bol pán L. Chudík, alebo L. Snopko aj pán D. Slobodník, ako osobnosti aj ministri určite neboli nejakí ‚obmedzenci‘ alebo nevedeli, o čom rozhodujú. Spoločensko-politické zmeny ukázali na niektoré šance a možnosti, aby ústav mohol mať svoje opodstatnenie a fungovať aj ďalej. Proste mal sa zaoberať kultúrnymi javmi a faktmi aj teóriou, čo dnes systematicky nerobí žiadna inštitúcia. Nikto sa kontinuálne nezaobráva vplyvom súčasných podôb kultúry na život spoločnosti... práve na to slúži výskum, v tomto bolo potrebné pokračovať. Skúmať povahu a podoby kultúry a jej percepcie ‚konzumentmi‘, venovať sa skúmaniu stavu, vývoja a interakcií kultúry so životom spoločnosti, či už je to vo filme, v literatúre, divadle, alebo vo výtvarnom umení, v hudbe, alebo v každodennom živote atď. Skutočnosť, že sa niektoré tieto línie začali rozvíjať, je dosť dôležitá, pretože inak tu vzniká poznávacie vákuum, ktoré sa vyplňa rôznymi pohybmi, ktoré sa nemonitorujú a nechávajú sa bez hodnotenia len tak plynúť a prinášať nielen osoh, ale určite aj škody. A hlavne bez poznatkov a faktov sa dá verejnosť manipulovať. Ani vtedy, ani teraz situácia nebola asi celkom normálna a prirodzená. Vtedy z dôvodov ideologických, ale aj počas revolúcie, keď sa v ústave začali monitorovať cez prieskumy rôzne aspekty vnímania našej kultúrnej histórie, čo vzbudilo v niektorých kruhoch a médiách až pohoršenie, za takejto situ-

ácie sa ťažko transformovalo a odrážali sa rôzne útoky proti takýmto inštitúciám vyjadreniami, že sú vinné, zbytočné, že majú temnú minulosť, že sú ideologické či inak nevyhovujúce. Ak už takéto pracovisko existuje, potom jeho činnosť závisí od toho, aký priestor sa mu dá. [...] Od ľudí z ústavu to často nezáležalo. Rozhodovali o ňom iní, bohužiaľ, skutočnú šancu pokračovať nám nedali [P. K.].“

V archíve sa nachádza ešte jeden dokument z marca 1991, ktorý je ďalším námetom na organizačnú reštrukturalizáciu ÚVPK, čo vypovedá o ambícii zachovať a prispôbiť pôsobenie ústavu v nových politicko-spoločenských podmienkach. Návrh vypracoval PhDr. František Bury, CSc., ktorý predkladal koncepciu ÚVPK s organizačnými zmenami ako **Agentúru pre výskum a poradenstvo v kultúre**. Túto koncepciu sa nepodarilo naplniť, no napriek tomu ju v skratke predstavíme. Agentúra pre výskum a poradenstvo v kultúre by bola príspevkovou organizáciou zaoberajúcou sa „riešením problémov rozvoja kultúry, umenia a osvety v Slovenskej republike a riešením problémov šírenia kultúry, umenia a osvety zo Slovenskej republiky do zahraničia a zo zahraničia do Slovenskej republiky“ a na tieto účely by vyvíjala (BURY 1991: 1 – 2)⁶⁸:

- aplikovaný interdisciplinárny výskum (ekonomického, sociologického, umenovedného, psychologického, právneho, historického charakteru atď.);
- poradenskú expertíznu činnosť pre štátne, verejné, cirkevné, private organizácie;
- konzultačnú službu pre organizácie a inštitúcie;
- informačno-metodickú službu pre štátne centrálné a územné orgány, orgány územnej samosprávy, slovenské alebo zahraničné kultúrne organizácie;
- organizačnú službu pri koordinácii výskumno-poradenskej činnosti v rámci kultúry, umenia a osvety v SR.

Ako sme už uviedli, z oficiálneho dokumentu o zrušení ÚVPK nám nebolo zrejmé, aké dôvody viedli riadiacich pracovníkov k tomuto rozhodnutiu. Na základe toho sme sa rozhodli osloviť vtedajšieho ministra kultúry L. Snopka, ktorý v konečnom dôsledku podpísal dané rozhodnutie. Do funkcie ministra kultúry nastúpil v marci 1990 a zotrval v nej do júna 1992, teda pôsobil v období, keď sa spoločnosť, ale rovnako aj politická obec vyrovnávala so zdedenými problémami z minulého totalitného režimu, čo bolo sprevádzané početnými reformami a postupnou transformáciou celej spoločnosti. To sa náležite odzrkadlilo aj v spomienkach pamätníka:

„Revolúcia ešte úplne nedoznala a VPN už musela pripravovať vznik novej vlády, vlády národného porozumenia. Snažili sme sa to robiť pokojne a slušne. Ministrom kultúry sa stal Ladislav Chudík a ja, ešte v decembri 1989, jeho prvým poradcom, neskôr prvým námestníkom. Išlo o proces vedúci k úplnej zmene myslenia, štruktúr a spoločenskej klímy v krajine. V komunistickom

68 BURY, F. (1991). Námety na organizačnú reštrukturalizáciu ÚVPK.

režime mala byť kultúra výkladnou skriňou spoločnosti. V skutočnosti sa stala umelo nakaširovanou zásterkou zakrývajúcou jeho neúspechy. Minister Chudík sa ocitol uprostred týchto zmien a prvou z nich bola očista rezortu od najvýraznejších starorežimových tvárí. Boli to preňho ťažké, stresové situácie, ktoré priamo ohrozili jeho zdravie. Niesol to však statočne a urobil prvé kroky vedúce k zmene. Potom zo zdravotných dôvodov ku koncu januára 1990 podal demisiu. Ja som do funkcie nastúpil 27. marca 1990.

Systémové zmeny, ktoré sme spustili, sa týkali všetkých oblastí kultúry a umenia. Snažili sme sa ich realizovať plynule, tak po obsahovej, ako aj inštitucionálnej stránke. K tomu pribudlo ešte zriadenie verejnoprávných médií – televízie a rozhlasu, riešenie problémov s cirkvami, umeleckými zväzmi a vytvorenie fondu kultúry Pro Slovakia. K prvým praktickým úkonom patrilo osamostatnenie inštitúcií prostredníctvom nových štatútov, ktoré z nich urobili samostatné právne subjekty bez priameho ideologického a ekonomického vplyvu ministerstva. Hlavným problémom Výskumného ústavu kultúry bola jeho pôvodná úloha – skúmať kultúru ako bázu pre ideologický vplyv komunistickej strany na spoločnosť. Zmeniť to bola úloha nad iné ťažká, ale v kontexte všetkých spoločenských zmien nie prvoradá. To pravdepodobne v rozhodujúcej miere určilo jeho ďalšiu budúcnosť [L. S.].“

Okrem riešenia záležitostí na ministerstve kultúry sa L. Snopko angažoval v Koordinačnom centre Verejnosti proti násiliu a v parlamente, lebo v tom období bol zároveň poslancom SNR:

„[...] po nástupe vlády Vladimíra Mečiara, najmä od konca októbra 1990, keď prvýkrát podal demisiu a ušiel do lesa [smiech], vzniklo jedno z prvých veľkých spoločenských pnutí súvisiacich s pomlčkovou vojnou. Odrazu sme si uvedomili, že veci sa začali vyvíjať inak, ako sme pôvodne predpokladali. Narástol vybudенý nacionalizmus a pre triezve praktické spôsoby riešenia spoločenskej transformácie bolo čím ďalej menej miesta. Ľudí, ktorí na námestiach nechceli násilie, začal nahrádzať dav volajúci po rozdelení Československa. V takejto spoločenskej klíme sme už čiastkové úlohy, akou bola aj transformácia VÚK, nemali čas riešiť. Nanovo sa začali lámať dejiny [L. S.].“

Spomínaný reformný inštitucionálny proces v oblasti kultúry sa priamo dotkol aj rezortných pracovísk, nevynímajúc ÚVPK. Začalo sa debatovať o nepotrebnosti inštitúcií, ktoré v období socializmu poskytovali výsledky prác z výskumov najmä ministerstvu kultúry, a to jednak v kruhu tzv. operatívnej porady ministra za prítomnosti všetkých vedúcich odborov ministerstva kultúry, vedúceho parlamentného výboru pre kultúru a vedúceho opozičného slovenského parlamentu

kultúry, a jednak na úrovni Koordinačného centra Verejnosti proti násiliu⁶⁹, ktorého jedným z členov bol aj L. Snopko. Obdobie, v ktorom sa rozhodovalo o osude ÚVPK, bolo slovami pamätníka „*síce hektické, ale presne sme vedeli, čo sme chceli*“. L. Snopko si zo svojej pozície uvedomoval, že informácie a dáta poskytované ÚVPK sú potrebné, no idea, z ktorej vychádzali pri konsolidácii a reorganizácii ponovembrových pomerov v oblasti kultúry, im nedovoľovala, podľa slov pamätníka, spomínané dáta naďalej aplikovať v tom zmysle, ako sa nimi manipulovalo v období socializmu, lebo zámerom ministerstva bolo najmä kultúru (a všetko s ňou späté) odideologizovať a decentralizovať:

„Komunisti, tí pôvodní z prvej polovice dvadsiateho storočia sa formovali často z radov ľavicových intelektuálov a veľmi dobre chápali význam kultúry a umenia pre duševné zdravie spoločnosti. No tí ďalší – komunisti z obdobia normalizácie po okupácii Československa Červenou armádou a jej satelitmi z Varšavskej zmluvy – boli ich úplným opakom. Umenia sa na jednej strane báli ako slobodomyselného prostredia a na strane druhej ho chceli ovládnuť ako nástroj na šírenie svojej ideológie a propagandy. Na to potrebovali vedecké inštitúcie, ktoré by túto snahu argumentačne podporili a objektivizovali. Bola to neriešiteľná požiadavka, pretože prezentovať neslobodu ako slobodu sa jednoducho nedá. Každý odborný prístup, teda ten, ktorý predrevoluční ideológovia očakávali od VÚK, by dospel k základnému predpokladu, že kultúra a umenie obzvlášť potrebujú najmä slobodu a tá bola zakázaná. Takže úlohou výskumníkov bolo pripraviť odborné (v skutočnosti kvázi odborné) argumenty pre kultúrnu politiku komunistickej strany pri realizácii jej doktríny socialistického realizmu. A v takomto mentálnom nastavení sme po novembri 1989 našli VÚK. Všetci vrátane pracovníkov VÚK vedeli, že sa to musí zmeniť, ale nikto z nich (ani z nás) nemal praktické skúsenosti s podobou tejto zmeny – slobodne fungujúca kultúra a umenie v trhovo založenej spoločnosti bola vtedy iba holá predstava bez praktických poznatkov. Všetko sme museli budovať odznovu a staré základy boli nanič. Skôr škodili, ako pomáhali. Ako hlavný manažér vtedajšej zmeny som vedel jediné. Ľuďom, inštitúciám, všetkým, ktorí sa venovali tvorbe a šíreniu kultúry, musíme vytvoriť slobodné, právne zadefinované prostredie, v ktorom sa môžu realizovať, a až potom, z výsledkov tej realizácie môžeme posúdiť, čomu sa darí a čomu nie. Našou úlohou, teda úlohou štátu prostredníctvom ministerstva kultúry, by bolo podporovať najmä to, čomu sa darí. Jedným z tých rozpoznávačov kvality by podľa mojich vtedajších úvah mohol byť aj VÚK. No ako ukázal ďalší vývoj, táto úvaha bola nereálna [L. S.]“

69 Politické revolučné hnutie, ktoré vzniklo 19. novembra 1989 ako „neformálne občianske združenie, organizujúce protesty verejnosti proti násiliu politickej moci“ (Zemko 2009: 18) a neskôr malo výrazný vplyv na nasledujúci politický vývoj v krajine.

Ako neskôr pamätník uviedol, „ústav kultúry mal perspektívnu budúcnosť, no zničujúcu minulosť, ktorá sa musela zmeniť“. Z perspektívy ministra kultúry bola minulosť ústavu charakteristická účelnosťou (v zmysle poskytovania dát výlučne pre ministerstvo kultúry) a neodbornosťou (v zmysle verejného podporovania ideológie vedúcej úlohy KSČ), a práve táto minulosť zatienila snahy zo strany vedúcich pracovníkov ÚVPK o jeho reprofiláciu, výmenu personálnej štruktúry a o jeho prispôbenie novým politicko-spoločenským podmienkam. Na základe toho napokon L. Snopko podpísal rozhodnutie o zrušení ústavu kultúry, ktorý nepretržite pôsobil od roku 1968.

Ako sme už naznačili, ÚVPK prešiel ešte jednou transformáciou, avšak kedy a za akých okolností k nej došlo, presne nevieme, lebo tento údaj sa v Slovenskom národnom archíve nenachádza. Na tento proces a jeho špecifické detaily si nespomína ani exminister L. Snopko, čo len potvrdzuje argumenty sociálnych vedcov, že dlhodobá pamäť len vo veľmi malej miere zahŕňa detailné spomienky⁷⁰. O transformácii ÚVPK na **Centrum pre výskum v kultúre** sme sa predovšetkým dozvedeli z pracovných zmlúv a z rozprávania G. Lubelcovej. Do inštitúcie nastúpila vo februári 1992 po materskej dovolenke. Nastúpila do transformovanej inštitúcie, teda do Centra pre výskum v kultúre, kde v tom čase bola zastupujúcou riaditeľkou Ing. A. Kašáková, pôvodne zástupkyňa predchádzajúceho riaditeľa P. Kováčika a následne likvidátorka ÚVPK. Avšak ani tá dlho nezotrvala na mieste zastupujúcej riaditeľky. Podľa zmeny pracovného úväzku G. Lubelcovej vieme, že časom ju vystriedal vo funkcii riaditeľ PhDr. Imrich Vašečka. Pamätníčka odišla z inštitúcie 15. novembra 1992 pod vplyvom jej definitívneho rozpadu:

„Osemdesiaty deviaty si veľmi dobre pamätám. Pozerali sme sa z balkóna, lebo vlastne sme sedeli na druhom, treťom poschodí. Ja som sedela na štvrtom, ale myslím si, že sociologické oddelenie bolo nižšie. Z toho krajného balkóna sme videli všetky zmeny, ako to prebiehalo [pribeh Nežnej revolúcie na Námestí snp]. No a potom sa veľmi rýchlo začalo uvažovať o tom, ako ďalej vo Výskumnom ústave kultúry. Zo svojich záznamov, zo svojich osobných spisov viem, že Výskumný ústav kultúry bol transformovaný k 1. septembru 1990, to je podľa mojej pracovnej zmluvy. Už tam bol Ústav pre výskum a poradenstvo v kultúre. Čiže to bola tá prvá zmena a riaditeľom bol Peter Kováčik. A to vlastne fungovalo do 30. júna 1991, keď bol tento transformovaný ústav zrušený. V tom čase som bola na materskej, takže neviem presne, či moje údaje sedia s tými inštitucionálnymi. Ja som potom vlastne nastúpila vo februári 1992 a to už bolo Centrum pre výskum v kultúre, už sa ústav volal takto. [...] Ale hovorím, to je môj údaj. Chvilu tam bola situácia, že sa likvidoval Ústav pre výskum a poradenstvo v kultúre, ale stále boli snahy ho obnoviť.

⁷⁰ Pozri bližšie napríklad štúdiu CONWAY, M. A. (2012). *Ten Things the Law and Others Should Know about Human Memory*. In: *Memory and Law*. Oxford: Oxford University, s. 1 – 12.

V ústave zostávala skupinka na archiváciu vecí a tak ďalej. Stále tu bola snaha udržať a užívať ústav. Komunikovalo sa aj s ministerstvom kultúry, boli to také hektické časy. Nevieť, kedy presne bolo založené Centrum pre výskum v kultúre, to bola samostatne vytvorená inštitúcia. Ja som tam potom nastúpila na čiastkový úväzok po materskej vo februári 1992 a to mám podpísané pani riaditeľkou Ing. Annou Kašákovou. Potom mám zase zmenu, lebo sa mi menil pracovný úväzok, a to ešte v roku 1992, a to už mám podpísané riaditeľom PhDr. Imrichom Vašečkom. Čiže tam bolo dosť zmien. Nevieť, kedy presne a ako bolo zriadené Centrum pre výskum v kultúre, ale muselo to byť niekde na začiatku alebo na rozhraní roku 1991 a 1992. A potom mám zase dátum, že bolo zrušené k 15. novembru 1992 [G. L.].“

Predpokladáme, že CVK bolo pravdepodobne založené „na starých základoch“ ÚVPK, a to do veľkej miery hlavne z iniciatívy A. Kašákovvej, ale zároveň to bolo aj snahou ministra kultúry L. Snopka, pretože v tom čase predsa len videl potenciál v inštitúcii, ktorá by mohla zabezpečovať výskum so zámerom lepšie poznať kultúrne procesy. To nám neskôr potvrdili slová I. Vašečku, ktorý snahy vtedajšieho ministra kultúry vnímal ako jeho víziu transformovať CVK „na moderné výskumné pracovisko v oblasti rozvoja kultúry“. I. Vašečka uspel vo výberovom konkurze, kde sa o post riaditeľa CVK uchádzali ďalší dvaja adepti (jedným z nich bola do toho času zastupujúca riaditeľka A. Kašáková), a nastúpil do funkcie začiatkom mája 1992:

„Hľadal som nejaké miesto, uplatnenie, no a bol vypísaný konkurz [na pozíciu riaditeľa CVK]. Povedal som si: Tak prečo by som sa nemohol zúčastniť na konkurze? No však skúsiť skúsime. Mal som dosť jasnú predstavu o tom, ako by mal ústav vyzeráť, pretože som sa predtým zaujímal o jeho prácu. Niežeby som tam chcel pracovať, ale zaujímalo ma to. Mal som určitú jasnú predstavu, tak som sa prihlásil a vyhral som. Nevieť čomu pripísať to, že som ten konkurz vyhral, či tomu, že som bol účastný, ja to tak nazvem, že som bol jeden z nežných revolucionárov [smiech], čiže človek, ktorý podpísal ešte v čase komunizmu výzvu na prepustenie piatich ľudí, ktorí boli uväznení – Čarnogurského, Kusého atď. Či vďaka tomu, že Snopko tiež patril k nežným revolucionárom. Možno o toto išlo [I. V.].“

Po nástupe I. Vašečka vnímal celkovú atmosféru v rámci inštitúcie ako „vegetačnú“, pod čím rozumel prežívanie inštitúcie zo dňa na deň, čo si vysvetľoval tým, že síce ministerstvo kultúry malo dlhodobú víziu, ale nevedelo, ako ju naplniť. Preto hneď po nástupe začal plánovať a prijímať opatrenia so zámerom zredukovať inštitúciu na menšie pracovisko (z približne dvadsiatich zamestnancov na šiestich), zefektívniť ju a postaviť ju na iných princípoch, než na akých fungoval pôvodný ústav kultúry v období socializmu. Úmyslom a cieľom I. Vašečku bolo vypracovať a vybudovať útvar, ktorý by na strane jednej poskytoval kvalifikované informácie

pre ministerstvo kultúry a na strane druhej by odborne vypracovával zadania výskumov pre potreby ministerstva kultúry, ktoré by boli objednávané v iných špecializovaných inštitúciách:

*„Vďaka tomu, že moje skúsenosti sú z fabriky [pred rokom 1989 I. Vašečka pôsobil v Slovnafte, kde pôsobil ako personalista a sociológ], tak aj ten môj spôsob myslenia bol a je iný, ako bolo a častokrát ešte je zvykom v inštitúciách, ktoré boli v tzv. reálnom socializme, postihnuté spoločným a humanitným vzdelaním [smiech]. [...] Chcel som urobiť útvar, ktorý by produkoval kvalifikované informácie pre podporu kompetentných rozhodnutí v oblasti rozvoja kultúry. Predpokladalo to dva typy informácií. Prosím, podotýkam, vtedy nebol internet. Všetci sme prechádzali od písacích strojov k počítačom, ak to tak môžem nazvať. Z dnešného hľadiska to boli nejaké monštrá [smiech]. A všetci sme sa učili na tom písať. Internet nebol. Mal som predstavu informačného systému v dvoch polohách. Jedna poloha tvrdé dáta, čiže to, čo si dnes môžete dohľadať na internete, ale to neznamená, že čo tam dohľadáte, je riadiaca informácia na podporu kompetentných rozhodnutí, ale dá sa to všetko z toho vytiahnuť. To sú jednoducho primitívne informácie, aké máme inštitúcie, aká je infraštruktúra kultúry v tejto krajine. Nič viac, infraštruktúra kultúry, aké podujatia sa konajú, či tá infraštruktúra kultúry zasahuje do všetkých kútov Slovenska. [...] To je prvá vec, čiže tvrdé dáta o tom, aká je infraštruktúra, aké sú podujatia, čo sa deje. Po druhé, mäkké dáta – o kultúrnom potenciáli a o postojoch, oboje ako dôležité súčasti ľudského kapitálu krajiny. Napríklad dnes sa hovorí, že v tejto krajine sa šíri napätie, nenávisť. Keď sa spýtate policajtov, povedia: ‚To vôbec nie je pravda! Máme **evidované** trestné činy z rasistickou motiváciou a nám to kleśá!‘ Evidencie sú vlastne priaznivé! Napriek tomu človek má určité signály, že niečo sa v spoločnosti deje. Niečo nie je tak, ako bolo kedysi, ale preboha čo? To sú práve tie postojové veci, to sú tie nálady medzi ľuďmi, ale prosím, nejde o výskum verejnej mienky, ani náhodou. Niečo, čo by som nazval kultúrny potenciál a kultúrny rozvoj, čiže nájsť ukazovatele, napríklad ako eurobarometer, ktorý meria určité postoje v rámci Európskej únie, tak niečo podobné v rámci Slovenska [I. V.].“*

Neskôr pamätník doplnil:

„Mal som tiež úmysel, aby to tak trochu fungovalo ako grantová agentúra. Je potrebný výskum pre ministerstvo kultúry, no tak sa to zadá, odborne sa to zadá. Nie je sranda zadať poriadny výskum, na tom sa musí riadne popracovať. Zadanie sa vytvára pomerne ťažko a majú ho vytvárať úradníci, ktorí sú od toho, aby rutinne riešili rutinné problémy? Potrebujete mať útvar, ktorý dokáže na veci pozrieť zboku a riešiť veci rutinne [I. V.].“

Faktom je, že po takmer dvoch mesiacoch od nástupu I. Vašečku sa situácia v CVK výrazne zmenila, a to potom, ako L. Snopka vo funkcii ministra vystriedal D. Slobodník. To bol aj dôvod, prečo sa úmysly nového riaditeľa s CVK nestihli zrealizovať. Pamätník zároveň uviedol, že na toto obdobie nespomína v dobrom, lebo to bolo obdobie nástupu V. Mečiara na pozíciu predsedu vlády SR a nástupu „mečiarovcov“. Podľa pamätníka nový minister kultúry zaujal iný postoj k CVK ako jeho predchodca, a to v tom, že inštitúciu považoval za zbytočnú a za duplikát Národného osvetového centra, čo napokon viedlo k rozhodnutiu o zrušení CVK. Taktiež doplnil, že významnú rolu podľa neho zohrali aj ministrove nesympatie k jeho osobe, najmä z hľadiska rozdielnych politických a ideologických postojov. Pracovný pomer s I. Vašečkom bol rozviazaný k 31. decembru 1992 z dôvodov organizačných zmien, ktoré spočívali v likvidácii organizácie, pričom CVK bolo zrušené na základe rozhodnutia ministra kultúry D. Slobodníka zo dňa 3. novembra 1992⁷¹. V tomto prípade bol za likvidáciu zodpovedný námestník ministra Slobodníka a za samotného likvidátora bol určený Ing. P. Orenič. Obdobie od výmeny ministrov pamätník označil za „cirkus“, lebo bolo charakteristické ťahávačkami jednak s ministerstvom a jednak s pracovníkmi:

„Bol som odvolaný s okamžitou platnosťou ministrom Slobodníkom, to bol výnimočný človek teda fakt [irónia]. Taký pravý človek do HZDS, sekerník. Dobré, mal príkaz veci riešiť, tak to riešil. Ale ako som povedal, z toho racionálneho hľadiska ten ústav bol fakt zbytočný s tým, čo robil, buď by sa koncepcne celkom pretvoril, alebo ho bolo treba zrušiť, to bolo úplne jasné. Tie politické hry okolo toho dnes už nie sú zaujímavé. Aktérom likvidácie bol človek, ktorého meno si nepamätám, ale robil viceministra Slobodníkovi. [...] Ja som sa ho pokúšal hneď pri prvom sedení nejako presvedčiť o koncepcii [navrhovanej I. Vašečkom], ale tam som narazil. Vtedy to bolo pre mňa ako človeka, ktorý pochádzal z racionálneho prostredia priemyslu trochu divné, že niekto môže nechápať racionálne argumenty. Dnes sa divím sám sebe, že som vôbec mohol predpokladať, že niekto, kto má úplne iný spôsob myslenia, sa bude vážne zaoberať návrhmi, ktoré idú úplne proti všetkému, čo bolo do vtedy zvykom [I. V.]“

71 Doplnené na základe dohody o rozviazaní pracovného pomeru (osobný archív pamätníka).

Vďaka spomienkam G. Lubelcovej a diplomovej práci R. Klobuckého (KLOBUCKÝ 1996: 67) vieme rekonštruovať, že v tomto záverečnom období bol realizovaný výskum venovaný problematike inštitucionalizovanej kultúry v regiónoch v rámci úlohy *Kultúra v regiónoch Slovenska*:

„Pamätám si, že v tomto období sme ešte mali výskumnú úlohu. Vtedy sa vytvárala nová štruktúra kultúrnych zariadení, takže sa vytvárali regionálne kultúrne centrá a my sme robili výskum regionálnej lokálnej kultúry. Robili sme to v Malackách, takže na tej miestnej úrovni sme mali zmapovať aktérov – cirkev sme tam mali, aj samosprávu a aj jednotlivé kultúrne inštitúcie. Nevieť, či to bolo potom nejako oficiálne odovzdané, lebo to bolo práve v tom roku 1992. Toto sa ešte realizovalo [G. L.].“

Okrem uvedenej úlohy sa realizovali ďalšie výskumné aktivity: *Financovanie kultúry v podmienkach transformácie a Prieskum miestnej kultúry v obciach Slovenskej republiky* v spolupráci s Národným osvetovým centrom (KLOBUCKÝ 1996: 67).

Definitívne zrušenie Centra pre výskum v kultúre napriek jeho „temnej minulosti“ R. Klobucký vo svojej práci (1996: 68) označil za „krok späť“, lebo zrušenie inštitúcie znamenalo pre inštitucionálnu rovinu sociológie kultúry na Slovensku prerušenie kontinuity komplexného a systematického výskum v oblasti kultúry. Zároveň môžeme konštatovať, že do dnešných dní neexistuje inštitúcia, ktorá by realizovala výskumy v oblasti kultúry v takej rozsiahlej šírke ako niekdajší Výskumný ústav kultúry.

V rezorte kultúry zostala pôsobiť iba inštitúcia, z ktorej sa výskumný ústav pôvodne vyčlenil, v transformovanej podobe ako Národné osvetové centrum. V priebehu 90. rokov sa na jeho pôde vyskytovali snahy o obnovenie výskumnej činnosti (najmä za pôsobenia riaditeľa J. Tazberíka, ktorý pôvodne pracoval vo VÚK) a realizovali sa aj niektoré výskumy, zamerané najmä na oblasť kultúry národnostných menšín na Slovenku (pod vedením Ľ. Šrámka v spolupráci s Katedrou sociológie FF UK). Až v roku 2001 nadviazal na potrebu minimálneho monitoringu ukazovateľov inštitucionálneho systému kultúry, keď v rámci NOC vznikol delimitáciou z Mediálneho informačného centra najprv Kabinet výskumu verejnej mienky, neskôr Ústav výskumu kultúry a verejnej mienky, pričom nasledovalo niekoľko ďalších variantov názvu tohto útvaru.

V tejto súvislosti si treba pripomenúť PhDr. Ľudovíta Šrámka, CSc., ktorého vo svojom rozprávaní spomínal F. Šinka ako spolužiaka z vysokej školy, s ktorým spolu nastúpil do VÚKVM v roku 1972. Ľ. Šrámka prijali do kabinetu pre výskum verejnej mienky, kde pracoval až do delimitácie kabinetu do novovytvoreného Ústavu pre výskum verejnej mienky pri Štatistickom úrade SR, v ktorom pôsobil niekoľko rokov. Začiatkom deväťdesiatych rokov nastúpil do Novinárskeho študijného ústavu, kde ho prijal bývalý kolega, v tom čase opäť riaditeľ J. Darmo. Vzápätí sa v roku 1993 podujal na založenie Inštitútu pre výskum verejnej mienky v rámci

vtedajšieho NŠÚ, kde rozvíjal metodiku sociologického výskumu verejnej mienky, kultúry a médií. Riaditeľom tohto inštitútu bol do roku 2000. Spolu so svojím výskumným tímom Ľ. Šrámek realizoval v roku 1998 tzv. exit poll – sociologický výskum volebných preferencií uskutočnený v deň volieb. Už necelú hodinu po zatvorení volebných miestností zverejnilo pracovisko (vtedy už transformované na Národné centrum mediálnej komunikácie) výsledky prieskumu, ktoré určili víťaza parlamentných volieb a volebné preferencie jednotlivých strán s minimálnymi odchýlkami percentuálnych bodov v porovnaní s reálnymi výsledkami.

Po zrušení tejto inštitúcie v roku 2001 prešiel výskumný tím spolu s Ľ. Šrámkom do Národného osvetového centra, kde boli prijatí vďaka zámeru vtedajšieho riaditeľa Jána Tazberíka, ktorý v osemdesiatych rokoch pracoval vo VÚK. Približne po deviatich rokoch od zrušenia CVK sa nový riaditeľ NOC rozhodol opäť oživiť výskumnú tradíciu v rámci inštitúcie. Pôvodne kabinet, neskôr odbor výskumu kultúry a verejnej mienky realizoval pod Šrámkovým vedením veľké množstvo výskumov, okrem už uvedených aj s tematikou vzťahu obyvateľstva SR k jednotlivým druhom umenia, kultúry, folklóru či médií vrátane zadaných výskumov od vlády SR (Program PRE NAME) so zámerom monitorovať postoje občanov Slovenska k vstupu SR do NATO a EÚ. Toto pracovisko, v súčasnosti odbor výskumu a štatistiky kultúry NOC, viedol až do svojho odchodu do dôchodku v roku 2014.

Výskumné centrum v oblasti kultúry by dnes malo zrejme trochu iné zameralenie, ako to bolo v čase centrálne plánovanej a ideologicky regulovanej spoločnosti, v ktorej pôsobil Výskumný ústav kultúry. Na otázku možností či potreby takejto inštitúcie Gabriela Lubelcová reagovala:

„Myslím, že inšpiratívnym zostáva koncept Centra pre výskum a poradenstvo v kultúre, ktoré v sebe spájalo výskumno-analytické funkcie na realizáciu kultúrnej politiky štátu, ako aj komerčne využiteľné poradenstvo pre kultúrne a verejné inštitúcie. Pokiaľ sa investujú verejné zdroje do oblasti kultúry, je minimálne nevyhnutná spätná väzba tak pre udržateľnosť jej inštitucionálnej základne, ako aj pre možnosti kultúrneho života ľudí. Ukazuje sa, že náš ‚prognostický‘ odhad nezastupiteľných orientácií kultúrnej politiky štátu na začiatku 90. rokov v koncepcii reštrukturovaného výskumného centra bol správny. Týkal sa troch strategických oblastí: podpory a ochrany kultúrneho dedičstva, podpory špičkových foriem umeleckej kultúry (ktorá nemá masového ‚spotrebiteľa‘) a podpory prístupu detí a mládeže ku kultúre a umeniu. Tieto základné oblasti zostávajú úlohou štátu, aj keď sa to dnes realizuje nie priamym riadením, ale napríklad grantovou podporou. Manažment týchto strategických orientácií by však mal mať svoju kontinuitu, založenú na empirickej základni aplikovaného výskumu.

Mení sa zároveň pozícia a situácia súčasných kultúrnych inštitúcií, ktoré samy potrebujú kvalitné poradenstvo pre moderný manažment a marketing

svojich aktivít. Osobitný priestor pre poradenstvo v oblasti projektového riadenia v kultúre sa otvára v súčasnom modeli samosprávneho riadenia obcí a miest. Narastá uvedomovanie si významu kultúry v miestnom rozvoji (najmä v mestskom priestore), možnosti jej ekonomického rozvojového potenciálu (napríklad v prepojení na cestovný ruch alebo priamo v podobe rozvoja tzv. kreatívneho priemyslu) a kľúčovej úlohy kultúry a umenia v manažmente a marketingu moderných miest, kultivácie ich verejného priestoru a skvalitňovania života ich obyvateľov. Revitalizovaná inštitúcia pre výskum a poradenstvo v kultúre by takéto aktuálne úlohy mohla naplňovať. Ale k tomu je opäť potrebná politická vôľa. Vôľa založená na „osvietenom“ videní kultúry a umenia nielen ako masovej zábavy, ktorá si musí zarobiť sama na seba, ale porozumení ich skutočného kultivačného potenciálu pre ľudí a spoločnosť [G. L.].“

Záver

V publikácii sme sa usilovali upriamiť pozornosť čitateľa na pôsobenie rezortného pracoviska Výskumného ústavu kultúry⁷² v Bratislave medzi rokmi 1968 až 1992, so zámerom podať stručný prehľad o jeho výskumných aktivitách v priebehu politicko-spoločenských zmien v druhej polovici 20. storočia na pozadí dejín sociológie na Slovensku. Výskumný ústav kultúry nám zanechal obrovské dedičstvo, ktoré je zachované v podobe širokej škály výskumných aktivít zhmotnených vo veľkom množstve publikačných jednotiek⁷³. Uvedomujeme si, že najideálnejšie by bolo podrobiť analýze obsahy a výsledky výskumných aktivít VÚK a následne ich zhodnotiť. My sme sa však pokúsili v tejto prvej fáze spracúvania dokumentov aspoň čiastočne zhromaždiť roztrúsené informácie o VÚK a tematicky zmapovať výskumnú činnosť ústavu na jednom mieste, čím sme zároveň nechali otvorený priestor pre všetkých záujemcov o ďalšie rozpracovanie danej problematiky.

Ukázalo i potvrdilo sa zároveň, že pôsobenie VÚK počas celej svojej existencie (v nami sledovanom období) bolo podmienené predovšetkým mocenským ovplyvňovaním zo strany nedemokratického režimu. Inštitúcia pôsobila prevažne v období normalizácie, pre ktoré bolo príznačné tlmenie demokratizačného procesu, upevňovanie štátnej politiky KSČ a tiež ideologizácia sociológie. Rok 1989 bol pre Výskumný ústav kultúry dôležitým medzníkom rovnako ako pre celú spoločnosť i všetky jej oblasti. Prínosom publikácie je, že umožňuje sledovať, ako sa inštitúcia po prelomovom roku postupnými opatreniami pokúšala svoju organizačnú štruktúru a výskumné aktivity prispôsobiť novému politickému systému v krajine, a tiež sledovať proces, ako politické ideológie prezentované cez vedecké aktivity VÚK slúžili na stabilizáciu usporiadania toho-ktorého spoločenského systému.

Obsahy publikovaných archívnych materiálov týkajúcich sa pôsobenia a výskumných aktivít VÚK, porovnané a doplnené o spomienky bývalých pracovníkov, vytvárajú, podľa nášho názoru, jedinečný prameň, ktorý istým podielom prispieva k otázkam problematiky dejín sociológie a jej odvetvovej disciplíny – sociológie kultúry. Publikácia môže byť zároveň užitočná pri štúdiu dejín spoločenských vied v druhej polovici 20. storočia, lebo zahŕňa problematiku vzťahu ideológie a vedy, plánovania a centralizácie vo vede, ideologizácie vedy, inštitucionálneho zastrešenia a zabezpečenia vedy a napokon funkcie vedy. V neposlednom rade prínosom publikácie je, že vďaka zhromaždeným prameňom sa dozvedáme o zmenách vo vývoji vnútri sledovaných disciplín, čo nám umožňuje pozorovať stratégie vedú-

72 V tomto prípade Výskumný ústav kultúry (VÚK) je všeobecným označením, ktoré zahŕňa všetky organizačné zmeny i reprofiliácie inštitúcie počas jeho pôsobenia.

73 Ako príklad uvádzame Kvalitatívny rozbor publikačnej činnosti pracovníkov VÚK za 7. 5RP (1981 – 1985); pozri bližšie v *Obrazovej prílohe* obrázok č. 4.

cich pracovníkov, ale aj vedeckých pracovníkov, ktorí sa podieľali na plánovaní a realizácii výskumných aktivít; pôsobenie jednotlivých pracovníkov v rámci inštitúcie a ich interpretačné možnosti; vtedajšie argumentačné stratégie; realizáciu základného a aplikovaného výskumu; štruktúru štátnej správy v rezorte kultúry a taktiež význam VÚK pre prax a službu riadiacim orgánom.

Použitá literatúra

- ALIEVOVÁ, D. (1997). *Kryštalizácia škôl v slovenskej sociológii*. In: O kontinuitu a modernu. Predpoklady, možnosti a realita rozvoja sociológie na Slovensku. Bratislava: Sociologický ústav SAV.
- BÁTOROVÁ, M. (2006). *Vnúťorná emigrácia ako produkt totalitných systémov*. In: Paradoxy Pavla Straussa. Bratislava: Petrus, s. 153 – 168.
- BERKA, Č. (Ed.). (1987). *Ku genéze človeka novej doby v slovenskej kultúre*. Bratislava: VÚK.
- BERKA, Č. (1988). *Kabinet teórie a dejín kultúry*. In: Výskumný ústav kultúry (1968 – 1988). Bratislava: VÚK.
- BERKA, Č. (Ed.). (1989). *Renesancia v slovenskej národnej kultúre*. Bratislava: VÚK.
- BÚTOROVÁ, Z. – GYÁRFÁŠOVÁ, O. (2010). *Občianska participácia: trendy, problémy, súvislosti*. In: Sociológia, r. 42, č. 5, s. 447 – 491.
- CONWAY, M.A. (2012). *Ten Things the Law and Others Should Know about Human Memory*. In: Memory and Law. Oxford: Oxford University, s. 1 – 12.
- ČIČILLA, M. (1988). *Minulosť a súčasnosť výskumného ústavu kultúry v Bratislave*. In: Výskumný ústav kultúry v Bratislave (1968 – 1988). Bratislava: VÚK, s. 5 – 7.
- ČIČILLA, M. (Ed.). (1986). *Spoločné princípy a zákonitosti rozvoja socialistickej kultúry a umenia*. Bratislava: VÚK.
- ČUKAN, K. (1990). *Zrkadlo verejnej mienky*. In: Sociológia, r. 22, č. 5, s. 605 – 607.
- DARMO, J. (1979). *Príspevok k sociológii kultúry*. In: Otázky teórie kultúry. Bratislava: VÚK.
- DARMO, J. (1991). *Novinársky študijný ústav (1955 – 1990)*. Bratislava: Novinársky študijný ústav.
- HERMANN, T. – OLŠÁKOVÁ, D. (Ed.). (2013). *Plánovaní socialistickej vedy. Dokumenty z roku 1960 ke stavu a rozvoji prírodných a technických vied v Československu*. Praha: ČRAV.
- HIRNER, A. (1970). *Metodologické problémy dejín sociológie s osobitným zreteľom na dejiny sociológie československej*. In: Sociologický časopis, r. 6, č. 1, s. 42 – 57.
- HLÔŠKOVÁ, H. (2013). *Orálna história na Slovensku. K dejinám a teoretickým výsledkom*. In: Výskumné a metodologické postupy súčasné slovenské etnologie. Brno: Masarykova univerzita.
- HRUŠKOVIC, M. – BAKOŠ, O. (1970). *Zborník z rokovania celoslovenského seminára s medzinárodnou účasťou v Jasnej pod Chopkom v dňoch 24. – 27. novembra 1969*. Bratislava: Výskumný ústav kultúry a verejnej mienky, Slovenská sociologická spoločnosť.
- JACKOVÁ, B. (1978). *Prehľad publikačnej činnosti pracovníkov v ústave*. In: Výskumný ústav kultúry. Bratislava: Obzor.
- JEDENÁSTNIK, M. (1986). *Štatistické ukazovatele rozvoja kultúry v etape rozvinutej*

socialistickej spoločnosti. Bratislava: VÚK.

- JONES, R. A. (1983). *The New History of Sociology*. In: *Annual Review of Sociology*, r. 9, s. 447 – 469.
- KARVAŠ, P. (1977). *Priestory v divadle a divadlo v priestore I., II*. Bratislava: VÚK.
- KARVAŠ, P. (1979). *K základným fázam a podobám umeleckého procesu v spoločnosti*. Bratislava: VÚK
- KARVAŠ, P. (1985). *Umenie drámy a fenomén televízie*. Bratislava: VÚK.
- KAŠJAK, M. (Ed.). (1978). *Výskumný ústav kultúry*. Bratislava: Obzor.
- KAŠJAK, M. (Ed.). (1988). *Výskumný ústav kultúry v Bratislave 1968 – 1988*. Bratislava: VÚK.
- KATRIAK, M. (1973). *Výskumom za vyššiu efektívnosť osvetovej práce*. In: Zborník k dvadsiatemu výročiu vzniku Osvetového ústavu. Bratislava: Osvetový ústav.
- KATRIAK, M. (1995). *Beseda za okrúhlym stolom redakcie. K tridsiatemu výročiu vzniku Sociologického ústavu SAV*. In: *Sociológia*, r. 27, č. 3, s. 174.
- KLOBUCKÝ, R. (1996). *K histórii sociológie kultúry na Slovensku*. Bratislava. (Diplomová práca; školiteľka doc. PhDr. Adela Kvasničková, CSc.).
- KLOBUCKÝ, R. (2005). *Metodologické problémy skúmania histórie slovenskej sociológie*. In: *Sociológia*, r. 37, č. 2, s. 177 – 197.
- KOVÁČIK, P. (1990). *Ústav pre výskum a poradenstvo v kultúre*. Bratislava: ÚVPK.
- KRPALA, K. (2012). *Ideológia ako sociálna mytológia (Ideologická problematika z hľadiska kategórie mýtu)*. In: *Studia Politica Slovaca*, r. 5, č. 2, s. 44 - 62.
- KUČEROVÁ, S. (Ed.). (1981). *Estetická kultúra*. Bratislava: VÚK.
- KUSÝ, M. (1969). *Stav a perspektívy vedeckovýskumnej základne v oblasti kultúry na Slovensku*. In: *Vedeckovýskumná činnosť v kultúre. Zborník z rokovania celoslovenského seminára na Táloch v dňoch 26. a 27. novembra 1968*. Bratislava: Obzor.
- LAIFEROVÁ, E. (2014). *Slovenská sociológia v kletke normalizácie*. In: *Sociológia v ére normalizácie – program, funkcie, perspektívy*. Bratislava: Katedra sociológie FF UK, s. 11 – 27.
- LAIFEROVÁ, E. (2017). *Kľukatá cesta Katedry sociológie dejinami Filozofickej fakulty Univerzity Komenského*. In: *95 rokov Filozofickej fakulty UK. Pohľad do dejín inštitúcie a jej akademickej obce*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, s. 486 – 502.
- LANG, A. J. (1988). *Kabinet sociológie a prognostiky kultúry*. In: *Výskumný ústav kultúry v Bratislave (1968 – 1988)*. Bratislava: VÚK, s. 12 – 14.
- LONDÁKOVÁ, E. (2006). *Dobré i zlé dni slovenskej vedy v časoch jej „lepších zajtrajškov“*. In: *Kapitolami najnovších slovenských dejín. K 70. narodeninám Michala Barnovského*. Bratislava: Historický ústav SAV, s. 203 – 221.
- LUBELCOVÁ, G. (1990). *Stav a perspektívy účasti obyvateľov Slovenska na kultúre*. Bratislava: VÚK.
- MACHÁČEK, L. (2004). *Slovenské aspekty rozvoja sociológie v Československu*. In: *Sociologický časopis*, r. 40, č. 5, s. 631 – 642.
- MALÁ, E. (1985). *Procesy kultúrneho vyrovnávania mesta a dediny*. Bratislava: VÚK.
- MALÁ, E. (1985). *Sociologické výskumy vo Výskumnom ústave kultúry*. In: *Sociológia*, r. 17, č. 1, s. 47 – 53.

- MALÁ, E. (1987). *Rozvoj sociológie kultúry v dvadsaťročnom Výskumnom ústave kultúry*. In: Sociológia, r. 19, č. 6, s. 687 – 695.
- MARŠÁLEK, J. (2012). *Historie sociologie a historie věd: Čekání na společný příběh?* In: Sociální studia, r. 9, č. 1, s. 45 – 74.
- MISTRÍKOVÁ, Ľ. – LAIFEROVÁ, E. (2014). *Sociológia v ére normalizácie – program, funkcie, perspektívy*. Bratislava: Katedra sociológie FF UK.
- NEŠPOR, R. Z. (2013). *Filipcová Blanka*. In: Slovník českých sociologů. Praha: Academia, s. 68 – 70.
- NOVOTNÝ, O. (1981). *Spoločenská spotreba v odvetví kultúry*. Bratislava: VÚK.
- NOVOTNÝ, O. (Ed.). (1982). *Ekonomika kultúry v socialistických krajinách*. Bratislava: VÚK.
- NOVOTNÝ, O. (Ed.). (1983). *Sociálno-ekonomické zákonitosti v odvetí kultúry*. Bratislava: VÚK.
- NOVOTNÝ, O. – FISCHER, J. (1984). *Ekonomika kultúry*. Bratislava: Obzor.
- OLLÍK, T. (Ed.). (1979). *Otázky teórie kultúry*. Bratislava: VÚK.
- OŠMEROVÁ, J. – ANDRÁSSY, M. (1980). *Kultúra a voľný čas (Maďarsko-slovenský komparatívny sociologický výskum kultúrnych aktivít robotníkov)*. Bratislava: VÚK.
- PASIAR, Š. (1978). *Začiatky výskumného ústavu kultúry*. In: Výskumný ústav kultúry. Bratislava: Obzor.
- PAŠIAK, J. – MACHÁČEK, L. (1998). *Sociológia na Slovensku: predpoklad či skutočnosť*. In: Sociológia, r. 30, č. 1, s. 78 – 88.
- PAŠIAK, J. (1969). *Sociológia na Slovensku v rokoch 1957 – 1967*. In: Sociológia, r. 1, č. 1, s. 10 – 17.
- PAŠKA, P. – BAKOŠ, O. (1968). *Zborník z rokovania celoslovenského seminára v Trenčianskych Tepliciach v dňoch 23. – 25. X. 1967*.
- PAŠKA, P. – MALÁ, E. (1972). *Sústava výchovy a vzdelávania dospelých*. Bratislava: Obzor.
- PAŠKA, P. (1978). *10 rokov Výskumného ústavu kultúry*. In: Osveta: časopis pre otázky teórie kultúry a výchovy dospelých, r. 22, č. 7, s. 46 – 48.
- PAŠKA, P. (1978). *Vývoj a súčasný stav Výskumného ústavu kultúry*. In: Výskumný ústav kultúry. Bratislava: Obzor.
- RYBA, J. (2013). *Filipce Jindřich*. In: Slovník českých sociologů. Praha: Academia, s. 70 – 72.
- STRUSSOVÁ, M. (2014). *Od sociológie urbanizmu k priestorovej sociológii – posuny vo vývoji odvetvovej sociológie*. In: Sociológia v ére normalizácie – program, funkcie, perspektívy. Bratislava: Katedra sociológie FF UK, s. 98 – 106.
- SZOMOLÁNYIOVÁ, S. (1990). *História zrodu a formovania sociologického pracoviska SAV*. In: Sociológia, r. 22, č. 3, s. 367 – 392.
- ŠALÁT, M. (1984). *Vyhodnocovanie metódy v sociologických výskumoch skúmania rozvoja kultúrnej úrovne*. In: Zákonitosti rozvoja kultúrnej úrovne pracujúcich a vplyv kultúry na rozvoj socialistickej osobnosti. Bratislava: VÚK, s. 108 – 114.
- ŠALGOVIČOVÁ, J. (Ed.). (1983). *Estetická kultúra*. Bratislava: VÚK.

- ŠALGOVIČOVÁ, J. (1984). *Kultúra v spoločenskom pohybe*. In: Teoreticko-metodologické problémy marxisticko-leninského prognózovania kultúry. Bratislava: VÚK, s. 5 – 26.
- ŠINKA, F. (1984). *Kultúra – svetonázor – socialistický spôsob života*. Bratislava: VÚK.
- ŠINKA, F. (2012). *Z histórie výskumu kultúry na Slovensku*. In: Národná osveta, r. 22, č. 11 – 12, s. 11 – 12.
- ŠRÁMEK, L. (2000). *Výskum verejnej mienky – politika – média*. Bratislava: Mediálne informačné centrum.
- ŠRÁMEK, L. (2010). *Potrebnosť návratov do histórie*. In: Národná osveta, r. 20, č. 3 – 4, s. 29 – 32.
- TAHY, C. (1963). *Spoločenský výskum v osвете*. In: Zborník k desiatemu výročiu vzniku Osvetového ústavu. Bratislava: Osvetový ústav.
- TAHY, C. (1974). *Osvetová a vzdelávacia činnosť*. In: Kultúrny rozvoj Slovenska (Retrospektíva do roku 1970). Bratislava: Obzor, s. 15 – 18.
- TAZBERÍK, J. (Ed.). (1983). *Umelecká kultúra*. Bratislava: VÚK.
- TAZBERÍK, J. (Ed.). (1983). *Umenie v procese spoločenského pôsobenia*. Bratislava: VÚK.
- TAZBERÍK, J. (Ed.). (1984). *Estetická kultúra*. Bratislava: VÚK.
- TURČAN, L. – LAIFEROVÁ, E. (2002). *Z dejín sociologického myslenia. Štyri paradigmy v slovenskej sociológii po februári 1948*. In: Sociológia, r. 34, č. 34, s. 145 – 158.
- VANĚK, M. – MÜCKE, P. – PELIKÁNOVÁ, H. (2007). *Naslouchat hlasům paměti. Teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.
- ZÁHRADNÁ, J. – KINKOROVÁ, O. (1990). *Prehľad výskumov Ústavu pre výskum verejnej mienky pri SŠÚ za roky 1968 – 1989*. In: Sociológia, r. 22, č. 5, s. 608 – 612.
- ZEMKO, M. (2009). *Slovensko na ceste k politickej a občianskej slobode (Od nástupu Michaila S. Gorbačova na čelo KSSZ v marci 1985 po prvé slobodné voľby v júni 1990)*. In: November '89. Medzník vo vývoji slovenskej spoločnosti a jeho medzinárodný kontext. Bratislava: Prodama, s. 11 – 23.

Internetové zdroje

- („Etický kódex Národopisnej spoločnosti Slovenska“, 2017). Získané 16. 10. 2017, z: <http://www.nss.sav.sk/wp-content/uploads/EtickýKodexNSS.pdf>.
- („Jozef Darmo“, n. d.). Získané 10. 11. 2017, z: [https://www.upn.gov.sk/regpro/zobraz.php?typ=kraj & kniha=73 & strana=68 & zaznam=67441](https://www.upn.gov.sk/regpro/zobraz.php?typ=kraj&kniha=73&strana=68&zaznam=67441).
- („Jozef Darmo“, n. d.). Získané 10. 11. 2017, z: [https://www.upn.gov.sk/regpro/zobraz.php?typ=kraj & kniha=66 & strana=87 & zaznam=60722](https://www.upn.gov.sk/regpro/zobraz.php?typ=kraj&kniha=66&strana=87&zaznam=60722).
- („Nekrológ za PhDr. Petrom Gulom“, n. d.). Získané 9. 7. 2018, z: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/55aa8e4956e7e35499331a1757b89d736a7d0b94_Nekrolog%20za%20PHDr.%20Petrom%20Gulom.pdf.
- („Pravidlá citovania a tvorby zoznamu použitej literatúry“, n. d.) Získané 16. 10. 2017, z: http://www.uet.sav.sk/files/sn_pravidla-citovania.pdf.
- („Šéfka štatistikov: Ústav by som zrušila znovu“, 27. 10. 2009). Získané 9. 7. 2018, z: <https://www.etrend.sk/ekonomika/sefka-statistikov-ustav-by-som-zrusila-znovu.html>.

Prílohy — Zoznam skratiek

BHS – Bratislavské hudobné slávnosti
BLR – Bulharská ľudová republika
CVK – Centrum pre výskum v kultúre
ČSAV – Československá akadémia vied
ČSSR – Československá socialistická republika
FF UK – Filozofická fakulta Univerzity Komenského
HÚ RPV – Hlavná úloha rezortného plánu výskumu
IMKP – Inštitút pre výskum masových komunikačných prostriedkov
KNV – Krajský národný výbor
KSČ – Komunistická strana Československa
KSS – Komunistická strana Slovenska
MK SR – Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky
MK SSR – Ministerstvo kultúry Slovenskej socialistickej republiky
MLR – Maďarská ľudová republika
n. d. – nijaký dátum (neuvedená dátácia)
NDR – Nemecká demokratická republika
NOC – Národné osvetové centrum
NŠÚ – Novinársky študijný ústav
ONV – Okresný národný výbor
OÚ – Osvetový ústav
PLR – Poľská ľudová republika
ROH – Revolučné odborové hnutie
SAV – Slovenská akadémia vied
SNA – Slovenský národný archív
SND – Slovenské národné divadlo
SNM – Slovenské národné múzeum
SNR – Slovenská národná rada
SR – Slovenská republika
SSR – Slovenská socialistická republika
SÚTI – Slovenský úrad pre tlač a informácie
ŠPZV – Štátny plán základného výskumu
ŠTB – Štátna bezpečnosť
TM – Technické múzeum
ÚPIRK – Ústavu pre informácie a riadenie v kultúre
ÚV KSČ – Ústredný výbor Komunistickej strany Československa
ÚV KSS – Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska
ÚVPK – Ústav pre výskum a poradenstvo v kultúre
VŠMU – Vysoká škola múzických umení
VÚK – Výskumný ústav kultúry
VÚKVM – Výskumný ústav kultúry a verejnej mienky
ZSSR – Zväz sovietskych socialistických republík

Pasportizácia pamätníkov

Zoznam bývalých pracovníkov sme rozčlenili na základe ich pracovného zaradenia v rámci inštitúcie pri ich nástupe. Na tomto mieste stručne uvádzame bližšie informácie o pôsobení bývalých pracovníkov v ústave kultúry, zamerali sme sa na rok ich nástupu (aj na okolnosti nástupu) a rok odchodu z inštitúcie, na ich pracovné zaradenie a odborné zameranie. Pre lepšiu orientáciu v texte uvádzame kódy pamätníkov vytvorené z ich vlastných iniciál krstného mena a priezviska; uvedené sú v hranatých zátvorkách; napríklad doc. Jozef Darmo, CSc. – [J. D.]. V hranatých zátvorkách sú taktiež uvádzané poznámky autorov k výpovediam pamätníkov.

Výskumný ústav kultúry a verejnej mienky – Inštitút pre výskum masových komunikačných prostriedkov

doc. PhDr. Jozef Darmo, CSc.: *1932, Libichava; [J. D.]

V roku 1968 sa Novinársky študijný ústav pričlenil najprv k Osvetovému ústavu a neskôr k novozriadenému Výskumnému ústavu kultúry a verejnej mienky; už v rámci Osvetového ústavu začal figurovať ako Inštitút pre výskum masových komunikačných prostriedkov. Jeho riaditeľom v tomto období bol J. Darmo. Z dôvodu politickej orientácie, ktorá bola v rozpore s vtedajšou štátnou politikou, bol v roku 1970 vylúčený z Komunistickej strany Slovenska, zároveň bol pozbavený funkcie riaditeľa a možnosti pracovať ako vedecký pracovník. Bol poverený prácou v dokumentácii inštitúcie, kde ostal pracovať aj po roku 1976, keď Inštitút pre výskum masových komunikačných prostriedkov bol delimitovaný do pôsobnosti Slovenského úradu pre tlač a informácie. Až koncom sedemdesiatych rokov začal v rámci inštitúcie pôsobiť ako vedecký pracovník v kabinete teórie a prognostiky kultúry, kde sa venoval dejinám kultúry a kultúrneho dedičstva, a časom mu boli prinavrátené publikačné možnosti. Napokon v roku 1990 odišiel z ústavu kultúry a stal sa opäť riaditeľom Novinárskeho študijného ústavu.

Renée Kevická: *1937, Oran (Alžírsko); [R. K.]

R. Kevická nastúpila do Novinárskeho študijného ústavu v roku 1967, rok predtým, ako sa pričlenil k Výskumnému ústavu kultúry a verejnej mienky a bol premenovaný na Inštitút pre výskum masových komunikačných prostriedkov. V ústave kultúry pracovala do roku 1976, keď bol inštitút delimitovaný. Zo začiatku pracovala v knižnici, ale neskôr prestúpila do oddelenia obsahovej analýzy, kde pôsobila ako odborná pracovníčka a zameriavala sa na problematiku štatistického spracovania údajov. Na uvedené spomínala takto:

„Keď som skončila v rozhlase, ostala som bez práce, a preto som si začala hľadať novú. Vlasta [Zachejová – bývala pracovníčka IMPK] mi povedala: ‚Pod' k nám.‘ Tak ma dali do knižnice, čo ma teda vôbec nebavilo. [...] Bola som v knižnici a viem, že robili [zamestnanci IMPK] nejakú prácu, kde využívali dierne štítky. To sa prepichovalo atď. Nevedeli si s tým poradiť a neviem koho napadlo, že ja to ovládam. Zavolali si ma hore a ja som to spravila, viete, vtedy ešte bola výpočtová technika v plienkach. Vtedy sa ma Zora Lišková opýtala: ‚A nechceš prísť k nám za asistentku?‘ Odpovedala som: ‚Samozrejme.‘ Mňa to nebavilo v knižnici. Tak som prešla k nim a mala som na starosti spracovanie výskumu [R. K.].“

prof. PhDr. Samuel Brečka, PhD.: *1943, Brezno; [S. B.]

Na pozíciu výskumného pracovníka nastúpil S. Brečka v roku 1968, v období, keď sa Inštitút pre výskum masových komunikačných prostriedkov (niekdajší Novinársky študijný ústav) administratívne a organizačne začleňoval do Výskumného ústavu kultúry a verejnej mienky. Ako končiaci študent na Katedre novinárstva Filozofickej fakulta Univerzity Komenského v Bratislave sa na podnet svojho pedagóga V. Holinu (vyučujúceho sociológiu médií) napokon rozhodol podať žiadosť o zamestnanie do rodiaceho sa Inštitútu pre výskum masových komunikačných prostriedkov. V tomto inštitúte pracoval v ústave kultúry do roku 1976, až do delimitácie inštitútu. Ako vedeckovýskumný pracovník oddelenia pre výskum publika sa vo svojich začiatkoch zaoberal výskumom procesov masovej komunikácie a jej účinkov na recipienta.

Výskumný ústav kultúry a verejnej mienky **Kabinet pre výskum verejnej mienky**

Gabriela Taffernerová: *1951, Bratislava; [G. T.]

Potom, ako v roku 1968 G. Taffernerová odišla zo Slovenskej televízie, tak na podnet svojej kamarátky nastúpila do Výskumného ústavu kultúry a verejnej mienky. Zo začiatku pracovala ako pisárka v kabinete pre výskum verejnej mienky a jej úlohou bolo prepisovať materiály ako ankety, dotazníky, formuláre atď. Po delimitácii kabinetu pre výskum verejnej mienky (1976) bola preložená do kabinetu organizácie, riadenia a ekonomiky kultúry, kde opäť pracovala na pozícii pisárky a jej úlohou bolo zabezpečiť plynulý chod kabinetu. Napokon v roku 1989 sa na dva roky stala asistentkou riaditeľa PhDr. Petra Kováčka. Z deviatich bývalých pracovníkov ústavu kultúry bola G. Taffernerová najdlhšie pracujúcou zamestnankyňou; v rámci inštitúcie pracovala od jej vzniku (1968) po takmer jej definitívny rozpad (1991).

Výskumný ústav kultúry a verejnej mienky

Kabinet teórie a sociológie kultúry

Vladimír Blaho: *1943, Bratislava; [V. B.]

Zo základnej vojenskej služby nastúpil V. Blaho v roku 1970 do Kabinetu teórie a sociológie kultúry v rámci Výskumného ústavu kultúry a verejnej mienky, kde nahradil teatrologa Vladimíra Sýkoru. Uviedol:

„V Divadelnom ústave som sa skontaktoval vďaka svojmu bratovi, ktorý tam pracoval, s Dr. Antonom Kretom. Ten mi odporučil, aby som sa uchádzal o toto miesto [vo Výskumnom ústave kultúry a verejnej mienky]. Tu bol predtým zamestnaný jeden teatrolog Vlado Sýkora, syn dramatika Petra Zvona [občianskym menom Vladimír Sýkora]. Sýkora odišiel, takže mali voľné miesto na divadelnú oblasť [V. B.]“

Po organizačných zmenách v inštitúcii (1976) sa stal do roku 1982 vedúcim menšieho oddelenia sociológie umenia a estetickej výchovy spadajúceho pod kabinet sociológie kultúry, v ktorom pracovali P. Karvaš, O. Bakoš a K. Gavorová (vydatá Engelová).

PhDr. František Šinka, CSc.: *1946; Hokovce; [F. Š.]

Ako mladý absolvent sociológie v kombinácii s politológiou nastúpil F. Šinka v roku 1972 do Výskumného ústavu kultúry, konkrétne do Kabinetu teórie a sociológie kultúry na pozíciu výskumného pracovníka. Rozhodol sa do inštitúcie nastúpiť na základe odporúčania spolužiaka z vysokej školy Ladislava Végha:

„Tu [vo Výskumnom ústave kultúry a verejnej mienky] sa zamestnal môj neskorší kolega Ladislav Végh, ktorý ma sem lákal. [...] Môžem povedať, že v ústave ma privítali bez problémov. Samozrejme, bol pohovor, ale už som tu mal dobré zázemie [F. Š.]“

Hneď po nástupe bol priradený na výskum problematiky svetonázoru a morálky, ktorú zdedil po kolegovi Petrovi Prusákovi. Tejto výskumnej oblasti sa venoval až do svojho odchodu (1991), napriek tomu, že inštitúcia prešla viacerými zmenami.

Výskumný ústav kultúry

Kabinet sociológie kultúry

PhDr. Peter Kováčik, CSc.: *1948, Michalová; [P. K.]

V roku 1985 začal pracovať P. Kováčik vo Výskumnom ústave kultúry v oddelení sociológie kultúry, ktoré bolo súčasťou Kabinetu sociológie kultúry, kde sa venoval problematike sociológie kultúry. Do inštitúcie nastúpil z iniciatívy bývalého vysokoškolského spolužiaka:

„Ja som bol s Dr. J. Langom [PhDr. Augustínom Jozefom Langom, CSc.] spolužiak. Hovoril mi, že by boli radi a že by bol záujem trošku viac rozvinúť sociológiu kultúry [P. K.]“

Rok po nástupe do ústavu kultúry sa stal vedúcim spomínaného oddelenia a zotrval na pozícii tri roky. Medzi rokmi 1988 až 1989 bol zástupcom riaditeľa M. Čičilu, ktorého po revolúcii vystriedal vo funkcii. Inštitúcia prešla organizačnými zmenami a premenovala sa na Ústav pre výskum a poradenstvo v kultúre; vo funkcii riaditeľa zotrval do roku 1991.

doc. PhDr. Gabriela Lubelcová, CSc.: *1956, Bratislava; [G. L.]

Prvou internou doktorandkou vo Výskumnom ústave kultúry bola G. Lubelcová, ktorá aspirantúru absolvovala medzi rokmi 1985 až 1988 odovzdaním a obhájením dizertačnej práce Stav a perspektívy participácie obyvateľov SSR na kultúre (školiciteľ: Jozef Karásek; oponenti: Blanka Filipcová, Marta Zágoršeková a M. Záleta). Po obhajobe dizertačnej práce nastúpila ako vedeckovýskumná pracovníčka do Výskumného ústavu kultúry a doplnila tím Jána Šouca, vedúceho oddelenia prognostiky kultúry:

„[...] uvažovalo sa, načo vlastne bude orientovaná moja dizertačná práca, napokon sa rozhodlo o orientácii na participáciu obyvateľov na kultúre. Témou dizertačnej práce som sa postupne začala približovať náplni činnosti oddeleniu prognózy. Tam bol vtedy vedúci pán J. Šouc, ktorý chcel doplniť svoj tím, takže ma potom ťahali k téme prognózy [G. L.]“

G. Lubelcová zotrvala vo Výskumnom ústave kultúry až do jeho definitívneho zrušenia (1992).

Centrum pre výskum v kultúre

PhDr. Imrich Vašečka, PhD.: *1947, Tatranská Polianka; [I. V.]

Po roku 1989 prešiel Výskumný ústav kultúry niekoľkými organizačnými a koncepcnými zmenami, pričom riadiaci pracovníci hľadali uplatnenie inštitúcie v nových spoločensko-politických podmienkach. Záverečnú fázu pred definitívnym zrušením inštitúcie predstavuje Centrum pre výskum v kultúre, ktorého riaditeľom bol I. Vašečka. Nedá nám nespomenúť, že v tejto podobe inštitúcia pôsobila veľmi krátko, necelý rok (1992). I. Vašečka nastúpil do inštitúcie (k 1. máju 1992) vo veľmi nepriaznivej situácii, a to najmä vzhľadom na porevolučné obdobie, keď celá krajina prechádzala postupnou transformáciou, a situáciu na ministerstve kultúry. V tom čase nastala výmena ministrov kultúry, pričom každý z nich mal iný vzťah k otázke ďalšieho pôsobenia inštitúcie. Koncom roka 1992 došlo k likvidácii inštitúcie a odchodu I. Vašečku.

Ministerstvo kultúry SSR (1990 – 1992)

Mgr. Ladislav Snopko: *1949, Košice; [L. S.]

L. Snopka sme oslovili hlavne pre jeho vzťah k nami skúmanej inštitúcii, ako aj absencii archívnych materiálov z posledných rokov pôsobenia ústavu kultúry. Práve v týchto rokoch bol L. Snopko ministrom kultúry a spolu so svojimi pracovníkmi priamo rozhodoval o osude ústavu. Ministrom kultúry bol od marca 1990 do júna 1992, najprv vo vláde „národného porozumenia“ vedenej M. Čičom, potom v prvej vláde V. Mečiara a napokon vo vláde J. Čarnogurského. Pri svojom nástupe vystriedal exministra L. Chudíka a po jeho odchode z ministerstva funkciu prevzal D. Slobodník.

Zoznam pracovníkov

Výskumného ústavu kultúry

Prezenčná listina na členskej schôdzi ROH 14. marca 1979:

1. PhDr. Oliver Bakoš, CSc.
2. Vladimír Blaho
3. PhDr. Evelína Bodnárová, CSc.
4. Ing. Mária Brestičová
5. Anna Bujnová
6. Adriana Cenká
7. PhDr. Jozef Darmo
8. Katarína Gavorová
9. Mária Hamerlíková
10. Zoltán Hindoš
11. Margita Hluchová
12. Mirina Hochelová
13. Ing. Vlasta Horáková
14. Mária Hupková
15. Božena Jacková
16. Alfréd Janžo
17. Milan Jedenástnik
18. Doc. PhDr. Peter Karvaš
19. JUDr. Milan Kašjak
20. Anna Kišová
21. Ing. Marián Kohút
22. JUDr. Ján Kravčík
23. Alica Krupová
24. Lada Kuzminová
25. PhDr. Emília Malá, CSc.
26. Eva Melichárková
27. Dagmar Michalíková
28. Ľubomír Mojto
29. Milan Német
30. Doc. Ing. Oskar Novotný
31. PhDr. Teodor Ollík, CSc.
32. Jozefína Ošmerová
33. Doc. PhDr. Pavel Paška, CSc.
34. Anna Pazmányová
35. Daniela Pogádyová
36. Ing. Viktória Poláčková

37. Ľubica Rinčová
38. Tatiana Sotníková
39. Dagmar Šidlová
40. František Šinka
41. Ján Šouc
42. Gabriela Taffernerová
43. Juliana Tesáková
44. Alena Textórisová
45. Mária Tirpáková
46. Ing. Gejza Tóth
47. Ladislav Végh
48. Jarmila Veľká

V roku 1980 pribudli ďalší pracovníci:

49. Mária Baslíková
50. Erika Blašková
51. Ing. Kamila Bučková
52. PhDr. Miroslav Demko
53. Ladislav Holub
54. Doc. Dr. Stanislava Kučerová
55. Jana Šalgovičová
56. Júlia Vranová
57. Kristína Korená
58. Ildikó Szachová
59. PhDr. Ján Tazberík

V roku 1981 prišiel ako externista prof. PhDr. Vladimír Brožík, CSc., a tiež Ing. Katarína Heretíková, CSc.

Stav pracovníkov prepočítaný k 10. máju 1990:

Vladimír Andřísek
Mária Baslíková
Ivana Bielíková
Erika Blašková
Evelína Bodnárová
Mária Brenčíčová
Mária Brestičová
Jana Brunclíková
Kamila Bučková
Anna Bujnová
Ildikó Burajová
Adriana Cenká
Martin Čičilla

Irena Ewerlingová
Eva Fifiková
Pavel Filip
Tomáš Gronsý
Lubor Hallon
Silvia Hanusová
Alžbeta Hollá
Milan Holub
Vlasta Horáková
Božena Horná
Mária Hricová
Tatiana Hrivnáková
Mária Hupková
Júlia Kastelová
Anna Kašáková
Milan Kašjak
Anna Kišová
Katarína Kondrátová
Peter Kováčik
Aurélia Kováčová
Dana Kováčová
Alica Krupová
Ivan Kusý
Augustín Lang
Rudolf Lesňák
Gabriela Lubelcová
Stanislav Maliev
Eva Melichárková
Dagmar Michalíková
Oskar Novotný
Fridrich Pastirik
Lenka Plencnerová
Marián Polnisch
Táňa Prokopiusová
Anna Praženkova
Viera Rozvadská
Štefánia Sochová
Pavel Sehnal
Marián Šalát
Jana Šalgovičová
František Šinka
Ján Šouc

Gabriela Taffernerová
Juraj Tkáč
Jana Ulická-Melcerová
Lucyna Vašečková
Darina Vašíčková
Milan Veselský
Dáša Zelmanová
Valentína Zimanová
Pavol Berta
Dana Janáčková
Erika Miklášová
Ružena Mrvová

Zoznam delimitovaných pracovníkov

Delimitovaní pracovníci z Inštitútu pre výskum masových komunikačných prostriedkov

PhDr. Oldrich Drastich

PhDr. Vladimír Holina

PhDr. Hilda Holinová

Vítězoslav Jarolím

Pavel Kameník, CSc.

Zora Líšková

Klára Dénešová

Štefánia Michalíčková

Jozef Olejár

Ivan Pikala

Viera Vícenová

PhDr. Jozef Virčík

Erika Weinzepacherová

PhDr. Vlasta Záchejová

Delimitovaní pracovníci z kabinetu výskumu verejnej mienky

Jaroslav Daniš

Helena Gályová

Emília Hajduová-Luptáková

Viliam Horňák

Anna Ješková

Helena Ježeková

Valéria Nejedlá

Oľga Radošovská

Dana Šoucová

Katarína Šuleková

PhDr. Ľudovít Šrámek, CSc.

Mária Zemanová

Publikačná činnosť kabinetu výskumu verejnej mienky

1968 – 1970

Moje názory na vstup do strany
Názory občanov na voľby a prácu NV
Aktuálne otázky našich dní
Aktuálne udalosti vo svete
My a Sovietsky zväz
Čo si myslíte o Akčnom programe KSS
Čo si myslíte o našej dedine
Názory na súčasné dianie u nás
O svetonázorových postojoch obyvateľov SSR
O morálnych postojoch obyvateľov SSR
Počúvateľnosť a počutelnosť maďarského vysielania Čs. rozhlasu
Anketári vo výskume verejnej mienky
Na prelome nového a starého roka
Slovensko po uskutočnení federácie
Vino na našom trhu
SNP v našom vedomí
Miesto a význam prešovských umeleckých telies v povedomí obyvateľov severo-
východného Slovenska
Moje názory na súčasnú politickú situáciu
Mládež o sebe a o spoločnosti
Aktuálne otázky dneška
Súčasná činnosť národných výborov
Strana a záujmy spoločnosti
Na prelome starého a nového roka
Lenin v povedomí obyvateľov Slovenska
Slovensko 25 rokov v oslobodenej ČSSR
Aktuálne otázky nášho ekonomického života
Náš kultúrny život
My a Sovietsky zväz
Cigánska otázka dnes
Naše názory na súčasné politické problémy
Problémy nášho bývania
50 rokov KSČ

1971 – 1975

Na prelome starého a nového roka
Národné výbory a súčasnosť
Mládež o sebe a o spoločnosti
Politické postoje a záujmy vysokoškolákov
Občan a zákon
Náš svetový názor
Názory na rokovanie XIV. zjazdu KSČ
Žena v socialistickej spoločnosti
Občan a spoločnosť
Názory na voľby do zastupiteľských zborov
Na prelome starého a nového roka
Morálka našich dní
Názory na prípravu obrany našej vlasti
Naša súčasná dedina
My, vzdelanie a vedecko-technická revolúcia
Mládež v našej spoločnosti
Niektoré problémy životného prostredia
Názory na zahraničnú politiku
Národné výbory a volebné programy
Aktuálne otázky nášho ekonomického života
Na prelome starého a nového roka
Spoločenská angažovanosť ženy
Súčasný svetonázorový postoje obyvateľov Slovenska
Socialistická morálka a medziľudské vzťahy
Postoje obyvateľov Slovenska k niektorým aktuálnym problémom súčasnosti
Práca národných výborov
Anketa pre pracovníkov a funkcionárov NV
Kultúra v našom živote
Na prelome starého a nového roka
Anketa pre poslancov NV v Bratislave
Súčasný svetonázorový postoje obyvateľov Slovenska
Názory na morálno-politický stav v pracovných kolektívoch v materiálnej výrobe
Aktuálne otázky nášho obchodu
Kniha a jej čitateľa
Aktuálne otázky kultúrno-výchovnej práce
Žena v našej spoločnosti
SNP vo vedomí obyvateľov Slovenska
Na prelome starého a nového roka
Anketa pre odberateľov sovietskej tlače a pre pracovníkov knižníc, čitární a pod.
Názory na budovanie socializmu
Mládež v našej spoločnosti

30 rokov po oslobodení
Pôsobenie tlače, rozhlasu a televízie
Kultúra v našom živote
Národné výbory v 5. päťročnici
Morálno-politický stav pracovných kolektívov v materiálnej výrobe
Názory obyvateľov Slovenska na rozvoj telovýchovy a športu

Obrazová príloha

D e l i m i t a č n á d o h o d a

uzatvorená medzi Osvetovým ústavom v Bratislave, nám. SNP
č. 11 a Výskumným ústavom pre kultúru a informácie v Bra-
tislave nám. SNP č. 11

A. Dôvody delimitácie

Uznesením Predsedníctva SNR č. 43/1968 zo dňa 25. marca 1968 sa zriadil Ústav pre výskum kultúry a verejnej mienky v Bratislave, pre ktorý dňa 2. mája 1968 vydal povereník SNR pre kultúru a informácie zriaďovaciu listinu pod č. 2279/68 s tým, že ústav sa zriaďuje ako samostatná rozpočtová organizácie so spätnou platnosťou od 1. 1. 1968 a to odčlenením od Osvetového ústavu v Bratislave.

Po dohovore s Povereníctvom SNR pre kultúru a informácie / a ved. ekonom. odboru dr. Fischerom/ vykonala sa delimitácia tak, že ku dňu 30. júna 1968 predkladali ústavy už samostatné účtovné výkazy. Od 1. VII. 1968 vystupujú obidva ústavy pod vlastným menom na všetkých úsekoch odbornej a hospodárskej činnosti.

B. Predmet delimitácie

Ku dňa 30. júna 1968 so spätnou platnosťou od 1. I. 1968 sa medzi ústavy delimitujú:

- a/ rozpočet výdavkov a príjmov na r. 1968
- b/ výdavky a príjmy za čas od 1.I. do 30.VI. 1968
- c/ plán počtu pracovníkov a mzdového fondu r. 1968
- d/ plán investičnej výstavby
- e/ majetok, t.j. základné prostriedky a drobné a krátkodobé predmety
- f/ kancelárske a iné priestory v budove Domu kultúry na nám. SNP 11
- g/ prostriedky pobádacieno fondu
- h/ plán edičnej činnosti

Obrázok č. 1:

Delimitačná dohoda medzi Osvetovým ústavom a VÚKVM. Zdroj: SNA.

VÝSKUMNÝ ÚSTAV KULTÚRY A VEREJNEJ MIENKY, BRATISLAVA, nám. SNP 11

Kabinet pre výskum verejnej mienky

Len pre služobné účely!

Výtlačok č.: 64.....

Záverečná správa

z výskumu verejnej mienky: NA PRELOME STARÉHO A NOVÉHO ROKA

Riešiteľka:

Emília Hajduová

Vedúci kabinetu:

dr. Viliam Hornák

Bratislava, máj 1972

Správa bola rozmnožená v 72 výtlačkoch. Výtlačok č. 1 až 65 rozdelený podľa rozdeľovníka. Výtlačok č. 66 až 72 ostáva v archíve ústavu.

Obrázok č. 2: Úvodná strana záverečnej správy z výskumu verejnej mienky. Zdroj: SNA.

VII. CHARAKTERISTIKA ZMIEN A FORMA ÚSTAVU V PRECHODNOM OBDOBÍ

1. OVEROVANIE MOŽNOSTÍ PRECHODU A EXISTENCIE ÚSTAVU V PODMIENKACH PRÍSPEVKOVEJ ORGANIZÁCIE:

V priebehu roka 1990 urobil ústav prvé pokusy v získavaní objednávok a príjmov za poradenskú, expertíznu a konzultačnú činnosť. Výsledok týchto pokusov hodnotíme ako mierne pozitívny, resp. neutrálny, vzhľadom na to, že vo väčšine prípadov nemáme zatiaľ hospodárskou zmluvou pokryté objednávky, najčastejšie pre nejasnú finančnú a kompetenčnú situáciu v organizáciách. Predbežne máme dohodnuté nasledovné objednávky za úplatu:

<u>Odberateľ</u>	<u>Zadanie úlohy</u>
Stavoprojekt Bratislava	Sociálno-kultúrny prieskum regiónu Devín /cca 200 000 Kčs/
Maďarské oblastné divadlo, Komárno	Analýza ekonomických podmienok činnosti Maďarského oblastného divadla /kalkulácia nešpecifikovaná/
Park kultúry a oddychu, Žilina	Expertízna štúdia organizácie, riadenia a ekonomiky kultúrnych organizácií a zariadení na území hl. m. SR Bratislavy /kalkulácia nešpecifikovaná/
Slovenské národné múzeum, Bratislava	Projekt úlohy hospodárskej činnosti a ekonomizácie Múzea slovenskej dediny, Martin /kalkulácia nešpecifikovaná/
MŠMaTV + SNR	Analýza kultúrno-spoločenskej situácie v slovensko-maďarských regiónoch /cca 80 000 Kčs/
MK SR	"Časopisy" - obsahová a ekonomická analýza /42 000 Kčs/
Národná obroda	Analýza čitateľskej recepcie /kalkulácia nešpecifikovaná/

Obrázok č. 3: Objednávateľi a ich objednávky zadane pre ÚVPK. Zdroj: SNA.

KVANTITATÍVNY ROZBOR PUBLIKAČNEJ

Knižné monografie
Monografické štúdie vo VÚK
Monografické štúdie mimo VÚK
Vedecké zborníky VÚK
Štúdie v zborníkoch VÚK
Štúdie publikované v zahraničí
Štúdie a odborné články mimo zborníkov VÚK
Články v stránickej tlači
Ostatné články
Vystúpenia na vedeckých podujatiach v zahraničí
Vystúpenia na vedeckých podujatiach v ČSSR
Expertízy a podklady pre štátne a stránicke orgány
Vystúpenia v ČsR a TV

ČINNOSTI PRACOVNÍKOV VÚK ZA 7 PRP

	<u>1981</u>	<u>1982</u>	<u>1983</u>	<u>1984</u>	<u>1985</u>	<u>Spolu:</u>
				3		3
	4	4		2	8	18
		1				1
	5	5	6	4	2	22
	13	26	11	27	7	84
					1	1
	40	56	85	50	48	279
	6	12	9	13	7	47
	19	99	15	45	28	206
I	1	6		5	2	14
	21	23	34	17	19	114
				1	23	24
				3	10	13
	109	232	160	172	153	826

Ľubor Hallon (*1955) — v roku 1979 absolvoval odbor estetická výchova – slovenčina na Filozofickej fakulte Univerzity v Bratislave, kde neskôr zložil aj štátnu rigoróznú skúšku (PhDr.) a ukončil externú vedeckú ašpirantúru (CSc.). V minulosti pracoval ako jazykový a odborný redaktor vo vydavateľstve Alfa, neskôr ako výskumný pracovník vo Výskumnom ústave kultúry, v období 1990 – 2000 pôsobil na pozícii výskumného pracovníka v Novinárskom študijnom ústave transformovanom na Mediálne informačné centrum, kde sa zaoberal výskumom prezentácie kultúry v médiách. Od roku 2001 pracuje v odbore výskumu a štatistiky kultúry Národného osvetového centra. Zameriaval sa na sociologické výskumy vzťahu populácie Slovenska k jednotlivým druhom umenia a na problematiku medzikultúrnej komunikácie a identity. Publikoval a prednášal, v roku 2015 mu vyšla próza Súkromné drámy srdca.

**Dominika Lešková (*1995) — študentka
magisterského programu etnológia
a kultúrna antropológia na Katedre etnológie
a muzeológie Filozofickej fakulty Univerzity
Komenského v Bratislave. Na základe ponuky
stáže pre študentov vypísanej z iniciatívy
odboru výskumu a štatistiky kultúry a podpory
Národného osvetového centra bola prijatá
na danú pozíciu. V čase jej nástupu sa práve
rozbíhal projekt Pamätnica Výskumného
ústavu kultúry (1968 – 1992), ktorého hlavným
riešiteľom bol PhDr. Ľ. Hallon, CSc. Vzhľadom
na osobný záujem o problematiku orálnej
histórie bola od začiatku zapojená do projektu
a to napokon viedlo k spoluautorstvu knihy.**

Výskum v službách kultúry:
Pamätnica k 50. výročiu vzniku Výskumného ústavu kultúry
Ľubor Hallon & Dominika Lešková
rok vydania 2018

Redakcia: Zuzana Révészová
Recenzent: Mgr. Robert Klobucký, PhD.
Jazykové korektúry: Katarína Vráblicová
Grafická úprava, sadzba: Katarína Rybnická
Tlač: Stredná odborná škola polygrafická Bratislava
Náklad: 100 ks
1. vydanie 2018-08-13
počet strán: 128
Typeface: Skolar Sans

ISBN 978-80-7121-3574
Vydalo Národné osvetové centrum
Námestie SNP 12
812 34 Bratislava
www.nocka.sk, nocka@nocka.sk

NÁRODNÉ
OSVETOVÉ
CENTRUM